Редакційна колегія:
БІЛОУСОВ М.М.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, ректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника "Україна дипломатична";
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України,член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, директор Інституту європейських досліджень НАН України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
МИКИТЕНКО Є.О.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШКЛЯР Л.Є.,
доктор політичних наук, професор, заступник голови ВАК.

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України протокол № 06 від 30.05.2012 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Валерій Гришаков.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2012, № 5. Виходить щомісяця.
Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка".
Тираж 1000 примірників.
Відпускна ціна редакції – 20 гривень.
Передплатний індекс: 74402.
"Зовнішні справи", 2010.
На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Юрія Кособукіна. Міжнародна виставка карикатур "Футбол об'єднує нас". Спільний проект фестивалю мистецтв «Гоголь-фентезі» та конкурсу-виставки карикатури «Карлюка»

КОЛОНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Зустрілося мені несподіване визначення теперішнього світоустрою – напівполярний, мовою архітектури – барочний, тобто несиметричний, із непередбачуваними загрозами (у перекладі з італійської barocco означає «порочний», «неправильної форми», «схильний до надмірностей»). Якщо погодитись із таким поглядом на світовий порядок, актуальності набуває стиль «українського бароко», виникнення якого в архітектурі пов'язане з активізацією національно-визвольних козацьких рухів, а в геополітиці – із притаманною козацьким гетьманам і філософам того часу орієнтацією на ламану лінію, застосування нестандартних ходів, несиметричних відповідей, непрогнозованих авангардних рішень. До речі, за козацькою версією, назва нашої держави «Украйна» походить від слова «рай». Чи вірили вони самі в це? Історія переконує у протилежному, але завжди дає новий шанс.

Є така стара притча.

Тривала літня посуха, і всі мешканці невеличкого селища занепокоїлися тим, що буде з їхнім урожаєм. Тож після недільної меси вони звернулися до свого пастора за порадою – що зробити, аби не втратити врожай.

– Усе, що вимагається від вас, – молитися з абсолютною вірою. Бо молитва повинна йти від самого серця, без віри – це не молитва, – відповів священик.

Протягом усього наступного тижня селяни збиралися двічі на день і молилися, щоб Бог послав їм дощ. У неділю вони знову прийшли до священика.

– Отче! Нічого у нас не виходить. Ми щодня збиралися разом і молилися, а дощу все немає.

– Ви справді молилися з вірою? – запитав священик.

Селяни запевнили його, що так. Однак пастор заперечив:

– Я знаю, ви молилися, не віруючи. Адже жоден із вас, ідучи сюди, не захопив із собою парасолю.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402
Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:
- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ „Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ „Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП „Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ „Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП „Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП „Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18.
Відпускна ціна видання – 10 гривень.

ЗМІСТ

5 День Європи-2012 – простір, органічний для українського народу

ПОЛІТИКА

6 П'ята Республіка Франції: президентство змін

12 Президентські вибори у Франції: завершення політичного експерименту

16 Італія в сучасній Європі: вироблення імунітету від «європейської кризи»

ГЕОПОЛІТИКА

20 Пріоритети стратегічного партнерства та дилема неоєвразійського розвитку

25 Eventus stultorum magister est

27 Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики

28 Глобальна експансія медіа-імперій як вимір процесів трансформації в сучасному світі: діахронічний зріз

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

32 Роль ООН у врегулюванні сирійської кризи: оцінки та прогнози

34 Діяльність міжнародних громадських організацій і розвиток внутрішньополітичної ситуації в деяких країнах РСАДПЗ

37 «Арабська весна» в Єгипті: погляд ізсередини

ЕКОНОМІКА

42 Чи зможе Україна диверсифікувати джерела постачання газу за рахунок Туркменістану?

ЕКОЛОГІЯ

46 Криза кризою, а екологія – пріоритет

50 Глобальні проблеми екології

НАУКА

56 Новітні інноваційні технології українських учених у забезпеченні захисту екології навколишнього середовища

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 Режим і статус чорноморських проток: дипломатичне протистояння останньої третини XIX – першої чверті XX століття

5 o`clock

60 Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв – 20 років Non Stop

КУЛЬТУРА

62 Світова прем'єра рапсодії видатного українського композитора

День Європи-2012 – простір, органічний для українського народу

В Україні відбувся традиційний, уже ювілейний – 10-й, День Європи, у який мешканці нашої країни віддали належне спільним цінностям, спільній історії всіх націй континенту.

На урочистій церемонії відкриття Дня Європи виступив Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, інші офіційні особи, представники дипкорпусу ЄС в Україні. «Ми впевнені, що Європа відкриває для нас той простір, який є органічним для українського народу», – сказав міністр. За його словами, реформи, ініційовані Президентом України Віктором Януковичем, наближають українців до європейських стандартів життя.

«Міністерство закордонних справ та інші державні структури будуть настирливо працювати над тим, щоб ця мета наближалася якомога швидше до своєї реалізації. Україна є невід'ємною частиною Європи і без неї європейський проект просто неможливо завершити», – висловив упевненість Костянтин Грищенко.

Заступник голови представництва ЄС в Україні Марія Юрикова зазначила, що Україні необхідна чесна та прозора судова система для всіх громадян, включаючи представників опозиції. Європейський дипломат підкреслила, що українці також повинні мати можливість вільного волевиявлення на майбутніх парламентських виборах.

«Це зацікавленість не лише громадян України, а й громадян ЄС – бачити Україну сучасною та процвітаючою державою», – зазначила М. Юрикова.

Цього разу в «Європейському містечку» відбулася презентація павільйонів міст України, які приймають чемпіонат Європи з футболу – Києва, Львова, Харкова та Донецька.

Тут же традиційно розгорнулися міні-експозиції тематичних національних європейських країн-членів ЄС, функціонували інформаційно-інтерактивні майданчики. Польська делегація з нагоди свята виконала низку фольклорних пісень; біля іспанського намету всіх бажаючих пригощали поельєю, приготовленою у велетенській сковороді; австрійський павільйон розгорнув традиційну «Віденську кав'ярню» в поєднанні з австрійською музикою; Бельгія організувала мовні уроки та запросила скуштувати уславленого бельгійського пива; Велика Британія розповіді про свою культуру поєднала з майстер-класами з шотландського танцю під справжню волинку; Данія запропонувала зануритися у світ дитинства та пригадати казки Андерсена; Греція навчала всіх бажаючих своєму алфавіті; Естонія пропонувала туристичні подорожі; Ірландія надала можливість послухати традиційну ірландську музику та насолодитися відомими ірландськими напоями «Гіннесс», «Джеймсон» та «Бейліс»; Італія показала лялькові театральні вистави...

Увагу відвідувачів привернули фотовиставка «10 років співробітництва Європейського Союзу та України», інформаційна виставка «6 тем про розвиток європейських цінностей і підходи в контексті України». Культурно-мистецька програма «VI Фестиваль «Містерія танцю» складалася з виступів національних танцювальних колективів. Загалом протягом травня інформаційні та культурно-масові заходи, присвячені Дню Європи, відбулися в багатьох містах України.

Інф. «З.С.»

П’ята Республіка Франції: президентство змін

Олександр ЛОЗОВИЦЬКИЙ,
кандидат політичних наук, доцент, член Правління Асоціації «Україна – Франція», голова Міжнародного Комітету дружби та співробітництва з Францією і Монако

На початку травня 2012 р. нарешті згасли пристрасті передвиборчих перегонів у Франції, що вже традиційно отримали назву «Карнавал незгодних». Президентом П’ятої Республіки на свій перший термін було обрано Франсуа Олланда. Порівняно з попередніми, цьогорічні вибори були не такі яскраві, але сповнені надзвичайного внутрішнього напруження, пов’язаного з винятковістю становища господаря Єлисейського палацу. У силу специфіки політичного режиму П’ятої Республіки, в основі якого – сильна президентська влада (невипадково його іноді характеризують як «напівмонархію»), вибори глави держави у Франції завжди мали якщо не доленосне, то, принаймні, винятково важливе значення для розвитку країни, формування її внутрішньої й зовнішньої політики. У найкращих голлістських традиціях вони розглядалися як своєрідний момент істини, як прямий діалог потенційного лідера нації з народом.

Державний устрій, що діє нині у Франції, прийнято називати П’ятою Республікою. Перша Республіка була встановлена у вересні 1792 р. і проіснувала до 1804 р., коли Наполеон Бонапарт проголосив себе імператором, а Францію – імперією. Друга Республіка була встановлена у 1848 р., але проіснувала лише 4 роки – до 2 грудня 1852 р., коли Франція знову була проголошена імперією, а Наполеон III – імператором. Наступна, Третя Республіка, проіснувала набагато довше – з 1871 р. до 1940 р. Четверта Республіка функціонувала у 1946–1958 рр. Їй передували «Режим Віши» (1940–1944 рр.) та Тимчасовий уряд 1944–1946 років.

Нині у Франції діє державно-політична система, що поєднує елементи як президентської, так і парламентарної.

У 1962 р. де Голль імперативно провів референдум про прямі вибори президента, тому що конституція не давала президентові права обходити національну асамблею у процесі внесення поправок, і з того часу французьке президентство користується більшою владою. Де Голль знав, що жодне інше джерело політичного впливу не може зрівнятися з тим, яке ґрунтується на вотумі довіри. На його думку, дуже важливо мати сильного та впливового керівника – для управління не-слухняним і вкрай індивідуалістичним населенням Франції.

Перегляд Конституції П’ятої Республіки 6 листопада 1962 р. встановив загальне пряме голосування на цих виборах. Референдум 24 вересня 2000 р. замінив семирічний термін перебування на посту президента п’ятирічним, із можливістю переобрання. Обрання нового президента відбувається не менше ніж за двадцять і не більше ніж за тридцять п’ять днів до закінчення терміну повноважень чинного. Голосування проходить у дві тури. Щоб бути обраним у першому турі, необхідно набрати абсолютну більшість поданих голосів. У другий тур проходять 2 кандидати, що одержали найбільшу кількість голосів у першому, при тому, що жоден з них не набрав абсолютної більшості.

Це десяті президентські вибори у П’ятій Республіці Франції. Саме під час них в політичних кулуарах Європи та світу знову розпочалися розмови про широкомасштабне повернення голлізму на рівень державної політики. Останні президентські вибори яскраво продемонстрували, що всі головні політичні гравці Франції взяли на озброєння настанови голлізму, адаптувавши його до лівого, правого і навіть ультраправого спрямування.

Голлізм – це прагнення до національного ідеалу, який уособлює віру в те, що всі, хто має спільну історію і культуру, повинні бути автономними, об’єднаними на своїй батьківщині та відрізнятися від інших. Сучасне тлумачення голлізму включає відданість нації власним інтересам через самостійницт-

во і національно-визвольний рух та, як виняткову форму, – ідеологічну зверхність. Він є втіленням національної самосвідомості та самоідентифікації, але акцент робиться на пріоритетності певних цінностей, єдності та солідарності нації, національній державності. Проте відчувається його значна амбівалентність у сучасній політичній свідомості.

Найголовнішими постулатами політичної філософії голлізму стали безумовний пріоритет національного фактора та абсолютизації фактора сили як головних рушійних моментів суспільного розвитку. Голлістська ідея характеризує націю як єдину систему «існуючу в тисячолітньому минулому і майбутньому, що з'єднує в абстрактній єдності містичної віри особливий образ Франції». Характерною рисою голлізму стало твердження про перевагу національних інтересів над політичними, ідеологічними, економічними та багатьма іншими.

Голлізм після де Голля ніколи не зникав з політичного небосхилу Франції, а поступово, з роками ставав, так би мовити, більш поміркованим, уже не йшов на відвертий розрив із своїми стратегічними союзниками, але цілеспрямовано домагався реалізації своїх прагнень іншими засобами. Він допоміг прорватися через бар'єри стагнації, спрямувати енергію населення Франції на службу економічному розвиткові. При такому підході він розглядається як невід'ємна складова сучасних політичних процесів, виступає як явище, що несе і позитивний, і негативний потенціали. Сучасний голлізм вже не підтримує безоглядно національно-визвольні рухи, а розглядає їх лише в контексті зміцнення регіональної та світової політичної стабільності. А для країн, що розбудовують власну державність і суверенітет, голлізм є взірцем концепції періоду переходу від залежного стану до національного піднесення, зрозуміло, з урахуванням специфічних національних, об'єктивних і суб'єктивних факторів, і насамперед менталітету.

У сучасних умовах він існує як націоналізм «відкритого типу», визнаючи національне самовизначення інших народів. Національні цінності не посідають виняткового місця в загальній їх системі. Визнається невіддільність свободи особи і свободи нації. Політичними ідеалами такого націоналізму виступають засади ліберальної демократії. Його можна визначити як демократичний націоналізм. Нині такий націоналізм є органічною рисою антитоталітарних рухів, що має глибинні демократичні витоки, здатність відігравати конструктивну роль у житті нації, реалізації її ідеалів.

Водночас він має єдину мету та різні напрями впливу на формування міжнародного середовища – сприяє зміцненню ролі Франції в Європі та Європи у світі.

Наступним фактором є регіональна інтеграція, що виступає найголовнішим чинником міжнародної політики держави. Але французький політичний процес показав, що як серед лівих, так і серед правих немає майбутнього очевидного вождя, який зможе очолити боротьбу за лідерство у П'ятій Республіці, яка потребує істотного реформування системи державного управління.

Це яскраво продемонстрували партійні вибори з висунення кандидатів, що пройшли у Франції з січня по жовтень 2011 року.

Союз за народну довіру, як і планувалося, висунув у березні 2012 р. президента Ніколя Саркозі на новий термін, а прем'єр-міністр Франсуа Фійон ще й заявив, що Саркозі є найхаризматичнішим і «найкращим кандидатом» від правих. Саме харизма, ораторські здібності і рішучість дали змогу Саркозі у 2007 р. досить легко перемогти на виборах. Однак буквально наступного дня після тріумфу він почав невтомно дискредитувати себе в очах співвітчизників. Навіть непереконлива боротьба з фінансовою кризою не завдала такої шкоди його шансам на переобрання, як деякі власні вчинки. «Ексгібіціонізм» Саркозі багатьох дратує.

Він – президент заможних. Це, напевно, найпопулярніша в народі характеристика президента-кандидата. Усі мільярдери країни – його друзі, а для деяких він став навіть родичем. Привілейований клас, незважаючи на зростання дефіциту бюджету, отримав кілька істотних подарунків від президента. Наприклад, зменшення

податку на спадщину або скорочення втричі податку на додану вартість для ресторанів. Індустріальні підприємства були звільнені від податку на інвестиції, надходження від якого наповнювали місцеві бюджети. Стосовно інтересів простих робітників, то президент не проявляє особливої активності. Він не виконав свої головні обіцянки про створення нових робочих місць і надання можливості «працювати більше, щоб заробляти більше». Очевидно, що в цьому винна й фінансова криза. Однак саме бідні страждають найбільше, особливо зайняті в промисловому виробництві.

Найбільше Саркозі пишається своїми перемогами на міжнародній арені. Розгром Каддафі, підтримка вільних виборів у франкомовних країнах Африки, жорстка позиція щодо Ірану та Сирії. Однак така політика вже призвела до загальновідомих серйозних негативних наслідків цих ініціатив.

Це пояснює стратегію передвиборної кампанії кандидата від СНД, що полягала в розширенні кола своїх прихильників за рахунок центру. Треба віддати належне політичному талантові й чуттю Н. Саркозі – він зумів за короткий час переглянути ряд положень своєї первісної програми. Важливо й те, що на останньому відрізку шляху він заволодів політичною ініціативою, змушуючи своїх суперників займати захисну позицію та оборонятися. Що стосується основного суперника лідера правих, то лейтмотивом його кампанії стали ідеї розвитку «партійної демократії» у Франції.

Водночас він виступає за модернізацію соціального захисту для того, щоб домогтися «соціальної захищеності протягом усієї трудової кар'єри». Він цілком справедливо вказує, що потрібно захищати не робочі місця, а людей, знову обіцяючи зробити так, щоб доходи від роботи завжди перевищували розмір допомоги.

З метою активізації правого електорату, Саркозі посилив свою публічну позицію з проблеми імміграції. Незважаючи на те, що держава відчуває дефіцит у висококваліфікованих фахівцях, він навіть поставив під питання існування Шенгенського договору, який, у нинішньому вигляді, нібито не захищає Францію від нелегальних іммігрантів. Саркозі виступає за «виборчу міграцію», за жорсткіші вимоги в питаннях об'єднання родин, за принцип «позитивної дискримінації» іммігрантів. «Сарко» сприймається значною частиною французів як «американський консерватор із французьким паспортом», за яким закріпився імідж «людини дії», «сильної руки», рішучого та безкомпромісного політика, здатного навести порядок. Навіть союзники Саркозі просили його пом'якшити риторику щодо іммігрантів та з деяких інших питань, на що президент звинуватив їх у нерозумінні та пригрозив піти з політики в разі його необрання на другий термін...

Ось тут і розпочався «Карнавал незгодних»! Із трьох десятків претендентів, які мали бажання взяти участь у президентських перегонах, лише десять були зареєстровані офіційними кандидатами. Частина потенційних кандидатів не змогла зібрати необхідних за законом п'ятисот рекомендацій від «нотаблів», інша – достроково зняла свої кандидатури.

Першою відреагувала Соціалистична партія. Домінік Стросс-Кан, на той час голова Міжнародного валютного фонду, був їхнім беззаперечним фаворитом. Однак сексуальний скандал поставив хрест на його перспективах поборотися за пост Президента Французької Республіки та відкрив дорогу іншим партійним діячам. Праймеріз соціалістів отримали широке висвітлення в медіа. Французи могли в прямому ефірі спостерігати баталії між однопартійцями-конкурентами, які досить жорстко критикували один одного. У трійку найбільш імовірних претендентів входили Франсуа Олланд (37 %), глава французьких соціалістів із 2008 р. Мартін Обрі (22 %) і кандидат на виборах 2007 р. Сеголен Руаяль (14 %). Дев'ятого жовтня було проведено праймеріз і вперше в історії Соціалістичної партії в них могли взяти участь не лише члени, а й прихильники партії. Для цього досить було підписати згоду з соціалістичними принципами та сплатити мито (приблизно 1 євро). У праймеріз взяли участь понад мільйон французів. У першому турі жоден із кандидатів не набрав необхідних 50 % голосів. У другому, 16 жовтня, перемогу здобув Франсуа Олланд, випередивши Мартін Обрі. Таким чином, Олланд став кандидатом від цієї партії. Однак йому довелося вислухати багато докорів за нерішучість і розпливчастість своєї позиції, що залишило слід у головах і серцях виборців. Напередодні парламентських перегонів лідери Соцпартії намагалися не досить упевнено демонструвати єдність.

Національний фронт висунув депутата Європейського парламенту й президента партії Марін Ле Пен. Попередній президент партії 83-річний Жан-Марі Ле Пен і кандидат у президенти на 5 попередніх виборах виключив свою участь на користь доньки. Їхні одвічні ідеологічні опоненти – Французька комуністична партія передбачала кандидатом Алена Бокке, але зрештою зупинилася на кандидатурі лідера Лівої партії – депутаті Європейського парламенту 60-річного Жан-Люка Меланшона, ще й підтриманого Лівим фронтом.

Інших претендентів і кандидатів доцільно назвати «відчайдушними екстрималами», що, не маючи будь-яких шансів, прагнули реалізувати власні латентні спрямування... І коаліція між ними була неможлива апріорі, адже головна мета їхньої участі у виборчій кампанії – зрозуміло, не перемога, а презентація себе й своїх пар-

тій. Ними стали: Франсуа Байру (Демократичний рух), Єва Жолі (Зелені), Наталі Арто (Робітнича боротьба), Жак Шемінад (Солідарність і прогрес), Філіпп Путу (Нова антикапіталістична партія), Ніколя Дюпон-Ен'ян (Одвічна республіка). Водночас, Крістін Бутен (Християнсько-демократична партія) і Фредерик Ніу (Полювання, риболовля, природа, традиції), які мали особистий авторитет у французькому суспільстві та деяку електоральну підтримку, виступили на боці Н. Саркозі.

Про свою участь у виборах заявив колишній епатажний футболіст Ерік Кантона, але, мабуть, схаменувшись, відмовився від цієї ідеї та вирушив у турне на змагання з пляжного футболу. Це одразу підняло його авторитет серед багатьох прихильників цього виду спорту.

Головними ж фаворитами перегонів вважали чинного президента Ніколя Саркозі та соціаліста Франсуа Олланда. Вони значно випереджали решту кандидатів. Попри розмаїття останніх – від екстроцкіста Жана-Люка Меланшона до ультраправої Марін Ле Пен та «зеленої» Єви Жолі – французи не покладали на ці вибори великих сподівань. Багато з них зазначали, що обирають не за обіцянками, а за стилем управління кандидатів. Ніколя Саркозі вони вважають зарозумілим і занадто впевненим у собі. Водночас багато експертів ЄС визнають його перевагу у фінансовій сфері управління країною. Реформи, що пропонує соціаліст Олланд, зокрема підвищення податків у фінансовому секторі, можуть спричинити проблеми на біржах.

За виборами у Франції уважно стежила вся Європа, не лише тому, що ця держава є першою за військовою потужністю та другою за розміром економіки в ЄС. Але, насамперед, справа в тому, що ці вибори – зіткнення двох принципово різних систем цінностей. Перша, яку представляють «праві» кандидати, базується на ксенофобії, поклонінні перед матеріальним успіхом і зневазі до слабких. А «ліві» пропагують збільшення ролі держави в житті суспільства, соціальну справедливість і солідарність.

Аналізуючи розвиток політичної системи П'ятої Республіки та інтеграційні процеси в ЄС, стабільність М. Ле Пен, не є несподіваною. І цей успіх полягає в тому, що вона змогла знайти ту політичну стратегію, яка не була задіяна іншими політиками та досить легко сприймалася французьким населенням. Марін Ле Пен у своїй програмі наголошувала на обмеженні французької самобутності як у економічній, так і соціокультурній сферах. Як заявляв ще на минулих виборах Ж.-М. Ле Пен: «Франція, схоже, може припинити своє існування. Ми – нація, що переживає демографічну агресію. Французи, незважаючи на матеріальну допомогу з народжуваності, менше народжують дітей, тому що не впевнені у своєму майбутньому. Ми вдало забезпечуємо старість, але не уявляємо своє майбутнє. І це на фоні арабської та африканської імміграції, що не припиняються. Урешті-решт, вони накриють нас і потоплять». А це загрожує розвиткові французького суспільства та підриває його однорідність.

Спадкові лозунги М. Ле Пен про засилля іммігрантів і «За Францію та Європу – Вітчизну», тобто за Францію проти Європи, а також за Європу проти США і глобалізації набувають дедалі більшого схвалення серед французів. Виступивши проти глобалізаційних тенденцій розвитку ЄС, політик знову змогла завоювати голоси виборців – дрібних виробників, що традиційно становлять основу європейської економіки, яким дедалі складніше виживати на єдиному ринку в протистоянні з ТНК. Крім того, після введення єдиної євровалюти ціни досить різко підскочили, що відбилося не лише на дрібних виробниках, а й на громадянах Франції, які бачили у франку один із національних символів, у втраті якого відчувався поступовий відхід від національної ідентичності. Їм до вподоби, що за програмою Національного фронту, яка стала підґрунтям президентської програми М. Ле Пен, ЄС повинен припинити «побудову європейської наддержави, що руйнує країни й нації та відкриває Європу для потоку іммігрантів і товарів із країн третього світу».

За переконанням лідера Національного фронту, тривалий час у Франції відбувалася «конфіскація влади правлячими колами, тобто партійними бюрократами та допоміжною їх системою – профспілками»; в «узурпації влади» винні «технократичні, фінансові, ідеологічні та медіа-лобі».

Олланд – полум'яний прихильник «Єдиної Європи». На його думку, у період кризи заможні країни єврозони повинні проявити солідарність із бідними. Він анонсував, що в разі своєї перемоги вимагатиме перегляду договору ЄС про бюджетну дисципліну. Якщо Саркозі послідовно зменшує бюджетні витрати на заробітну плату, то Олланд виступає за їх збільшення. Протягом наступних 5 років він має намір створити додатково 60 тис. робочих місць у державній системі освіти, обіцяє надати пріоритетне право на професійну освіту для молоді з «проблемних кварталів» і безкоштовні курси французької для матерів-іммігранток, які самостійно виховують своїх дітей.

Водночас, необхідно відзначити й деяку суперечливість передвиборної тактики Олланда. Справа в тому, що його попередній успіх пояснювався певним дистанціонуванням від дещо закостенілої ФСП, зсувом управо від ідеологічної лінії партії, досить твердих пропозицій щодо боротьби з підлітковою злочинністю. Однак вит-

римати самостійний курс виявилося не під силу, довелося просити допомоги старих партійних кадрів.

Не сприяла успіхові і плутанина в таборі соціалістів, висування ідеї «VI Республіки», що розраховано на розширення електорату за рахунок помірного флангу крайніх лівих. А також не особливо афішоване повернення до восьми завдань: створити умови для економічного зростання й забезпечення всіх роботою; поліпшити купівельну спроможність населення; удосконалити систему освіти; гарантувати соціальний захист родин; підняти на новий рівень захист навколишнього середовища; посилити боротьбу зі злочинністю та насильством; оновити інститути П'ятої Республіки; зміцнити позиції Франції на міжнародній арені.

За багатьма іншими принциповими питаннями позиція Олланда є розпливчастою. Узагалі, ухильність і невловимість – специфічні риси кандидата від соціалістів, що не дуже подобається французам, які віддають перевагу та прагнуть бачити на посту Глави Республіки людину сміливу та енергійну.

Справжній сюрприз передвиборних перегонів у Франції – це Жан-Люк Меланшон, лідер Лівого фронту. Палкі промови, що викривають соціальну нерівність і домінування капіталу, підняли його рейтинг із 6,5% у січні до майже 15% на початку квітня. Парадокс, але багато в чому саме «лівак» Меланшон відбирає голоси у крайньо правого Національного фронту Марін Ле Пен.

Водночас і Саркозі не без успіху намагався «зачарувати» крайньо правих виборців, хоча сама Марін Ле Пен ні за що не виступила б із його підтримкою. Також Саркозі успішно проводив переговори про свою підтримку в другому турі з «центристом» Франсуа Байру, п'ятим за популярністю кандидатом. Предмет торгів – портфель прем'єр-міністра для Байру в разі переобрання Саркозі.

Справа в тому, що ідеї політичного центризму (їх здійснював ще із середини 1970-х рр. Валері Жискар д'Естен, заснувавши партію Союз за французьку демократію, СФД) так і не змогли завоювати симпатії французів. Центризм не властивий французькій політичній культурі й французькому темпераменту. Феномен Байру – досить кон'юнктурне явище, що відбиває розчарування деяких «помірних та поміркованих виборців» у Олланді й острах перед радикалізмом Саркозі. Слабкість позицій Байру полягає також у тому, що за ним немає сильної партії. Важко позбутися відчуття, що сам Байру не виробив серйозного плану дій. Багато положень його програми еклектичні й свідомо нереалістичні. Не варто забувати, що Ф. Байру сприймається французами все-таки як представник правих сил.

Незважаючи на те, що Жан-Люк Меланшон критикує соціалістів, одного разу він усе ж заявив, що в другому турі варто голосувати за «лівого кандидата». Але проблема для Олланда була в тому, що багато прихильників Меланшона могли просто відмовитися голосувати у другому турі. Надто вже яскравий контраст між різким і енергійним лідером Лівого фронту та м'яким кандидатом від соціалістів.

Фаворити президентських перегонів належать до протилежних політичних формувань і, відповідно, дотримуються різних політичних поглядів, проте є щось спільне між ними. Це не лише вік, приблизно однакова освіта, послужний список, партійна кар'єра, зрештою, властиві обом кандидатам харизматичність і націленість на результат. Головна їх подібність полягає в тому, що вони є втіленням змін, затребуваних суспільством.

Незважаючи на гостре протиборство головних кандидатів, уважний аналіз їх програм і передвиборних промов засвідчує, що насправді є чимало збігів у їхніх поглядах. Це, безсумнівно, дає базу для консенсусу системоутворюючих політичних сил Франції. Тут можна було б згадати про близькість позицій із таких питань, як модернізація французької соціальної моделі; розвиток суспільного діалогу, збереження і вдосконалення інститутів П'ятої Республіки й, насамперед, нинішніх повноважень президента при їх частковій модернізації, тобто налагодження балансу між законодавчою й виконавчою владою; розуміння викликів, пов'язаних із глобалізацією; бажання зберегти французьку ідентичність; зміцнити імідж Франції як великої держави.

Намагаючись набрати якомога більше голосів, обидва фіналісти дедалі більше орієнтувалися на центр, зводячи нанівець різницю між власними передвиборними програмами. Незалежно від того, хто одержав би перемогу, Франції пропонувалося здійснити майже однакові кроки – подальша інтеграція до Європи, поступове дробіння та часткова приватизація державних монополій, зниження податків тощо. Вони мало торкалися у своїх передвиборних програмах внутрішньоекономічних проблем і, говорячи про безпеку, акцентували увагу на питаннях міжнародного тероризму й темі імміграції, яка сьогодні хвилює багатьох простих французів. Але ці настанови мають істотну вагу в основному для французького «вищого класу» – великих підприємців і впливових держчиновників, які здебільшого апелюють не французькими, а глобальними категоріями.

З огляду на тотожність програмних заяв основних претендентів на президентство та їх невідповідність потребам простих французів серед виборців спостерігалася втрата політичної ідентифікації на основі правих чи лівих політичних ідей, а більшість узагалі перестала цікавитися політикою. Та й претенденти вели свою кампанію досить інертно, виходячи з припущення про неминu-

чість їх виходу до другого туру.

Напередодні президентських виборів спостерігалося наростання протестного потенціалу щодо політики влади. Сама ж кампанія не була достатньо глибокою, про важливі проблеми не йшлося. Щодо багатьох речей існує невизначеність, та й аргументи кандидатів базувалися на образах один одного. Слід також ураховувати, що тривале співіснування у П'ятій Республіці правого президента та лівого прем'єр-міністра (чи навпаки) призвело до стирання кордонів між цими двома основними політичними силами Франції та відбилося на перебігові подій під час передвиборної кампанії 2012 року.

Антураж президентських виборів дав змогу більш дрібним партіям заявити про себе та завоювати голоси виборців. Саме велика кількість кандидатів у президенти – 10 осіб – стала визначною рисою цьогорічних виборів, кожен француз міг знайти ту політичну силу, яка найкраще відповідала б його ідентичності й, таким чином, проголосувати проти дій влади в країні. Нездатність провідних політиків Франції відбити у своїх передвиборних програмах основні побоювання більшості французів спричинила голосування, що не є відмовою від системи національних цінностей, але – протест проти вкрай непопулярної політики влади.

Таким чином, попередній підсумок сходження претендентів до французького владного Олімпу є унікальним. У першому турі соціаліст Франсуа Олланд одержав 28,6% голосів виборців, а Ніколя Саркозі – 27,18%. Третє місце зайняла лідер Національного фронту Марін Ле Пен з 17,9%, що є найкращим результатом для ультраправого кандидата в історії повоєнної Франції. Кандидат Лівого фронту Жан-Люк Меланшон – на 4 місці, одержавши 11,1% голосів, а 9,13% одержав у першому турі центрист Франсуа Байру. Інші п'ять претендентів на пост Глави держави не змогли перебороти навіть 3-відсотковий бар'єр. Кандидата від «зелених» Єву Жолі підтримали 2,28% французів, правого «сувереніста» Ніколя Дюпон-Ен'яна – 1,8%. Троцькіст Філіпп Путу від Нової антикапіталістичної партії заручався підтримкою 1,15% виборців, ультраправий кандидат від партії Робоча боротьба Наталі Арто одержала лише 0,57%. За незалежного кандидата Жака Шемінада свої голоси віддали 0,25% громадян. Явка виборців становила 80,43%.

Другий тур розставив усе на свої місця: після обробки всіх виборчих бюлетенів стало відомо, що кандидат від Соціалістичної партії Франсуа Олланд переміг із результатом 51,62% голосів (понад 18 млн. голосів виборців). Відтепер уже колишній Глава держави Ніколя Саркозі поступився з результатом 48,38% (16,87 млн. голосів), як свідчать дані Міністерства внутрішніх справ Франції. Явка виборців у другому турі президентських виборів у Франції становила 80,34%. Але ця перемога не повинна нікого вводити в оману – більшість французів, так би мовити, із двох зол обрала найменше.

Франсуа Олланд став другим президентом-соціалістом в історії П'ятої Республіки після Франсуа Міттерана. Обраному президентові 57 років, він очолював Соціалістичну партію протягом 11 років (з 1997 р. по 2008 р.), однак ніколи не займав урядових постів. Новий Президент Франції вважає, що Європі необхідно змістити акценти із заходів бюджетної економії на стимулювання економічного зростання. Однак загальна політико-економічна програма Ф. Олланда поки що позбавлена конкретики.

З огляду на всі соціально-економічні, політико-ідеологічні, господарські та вікові специфіки президента, наступний термін можна охарактеризувати як ризик – ризик можливості майбутньої нестабільності. Однак новий президент сповнений оптимізму: «Сьогодні немає двох Францій, сьогодні є тільки одна країна з однією метою. Відтепер у всіх однакові права й обов'язки. Занадто багато чого розділяло французів. Але відтепер із цим покінчено! У мене є мрія для Франції. У цій мрії – наше минуле й наше майбутнє, наш прогрес. Ця мрія – дати краще майбутнє нашим дітям!», – заявив Олланд.

Отже, розпочинається новий етап зміцнення національної довіри й сходження на Олімп світового визнання нового Президента Франції. Він сьогодні намагається побудувати свою діяльність на виконанні передвиборчих обіцянок. Але, як показали вибори, багато хто з французів очікують від нього зовсім іншого... І про це вони мають намір заявити під час чергових парламентських виборів, які відбудуться незабаром.

Як відомо, прогнози – справа не лише невдячна, а й ризикована. Щодо Франції, то подібні застереження тим більше не повинні здаватися перестраховкою, адже чимало залежатиме від парламентських виборів. Існує велика ймовірність того, що на них переможе опозиція й країна знову ввійде в режим «політичного співжиття» правого й лівого сегментів політичного спектра П'ятої Республіки Франції. Хоча таке «співіснування» у Франції часто критикують, небезпідставно думаючи, що воно призводить до застою, блокуючи проведення непопулярних, але необхідних реформ, проте в такій комбінації політичних сил є свої плюси. По суті в цьому й полягає своєрідна форма французького центризму, однак це вже тема іншої розмови...

Президентські вибори у Франції: завершення політичного експерименту

Олександра ШАПОВАЛОВА, кандидат політичних наук, викладач кафедри зовнішньої політики та дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС

Цьогорічні виборчі перегони у Франції можна назвати непередбачуваною кампанією з передбачуваним результатом. Починаючи зі скандалу навколо Домініка Стросс-Кана, ця кампанія була сповнена неочікуваними резонансними подіями, що могли серйозно вплинути на електоральні симпатії виборців. Позиціонування головних кандидатів також вносило елемент несподіваності – кожен із них намагався будувати свою програму навколо одного чи декількох провокативних гасел стосовно пріоритетних для французького суспільства питань економіки та міграції. І спрогнозувати їхній мобілізаційний ефект у мінливому політичному контексті було доволі складно.

Утім, підсумок президентських виборів виправдав загальні очікування – на вищу державну посаду в другому турі обрано представника Соціалістичної партії Франсуа Олланда, а його конкурент Ніколя Саркозі залишив Єлисейський палац і, судячи з усього, французьку політичну сцену взагалі. Є думки, що Саркозі став черговою жертвою економічної кризи та закономірного соціального невдоволення загальним погіршенням рівня життя. Але у французькому випадку криза – це лише частина нинішнього політичного пейзажу і, можна припустити, не найголовніша його частина. Остаточний результат Олланда – 51,62% голосів, не можна назвати переконливим, як і програш його супротивника не видається справді розгромним. Це означає, що ситуація не настільки однозначна, як може здаватися на перший погляд.

Будь-які вибори – це боротьба особистостей, боротьба політичних сил, які вони представлять, і боротьба ідей, висунутих у передвиборчих програмах. Доводиться визнати, що в центрі цьогорічної президентської кампанії була насамперед боротьба особистостей, а точніше – боротьба однієї ключової особистості, президента Саркозі, проти несприятливої кон'юнктури, потужних конкурентів і власної непопулярності. І якщо за першими двома пунктами йому вдалося отримати принаймні тактичні виграші, то в останньому з них переломити тенденцію на свою користь виявилося для нього непосильним завданням. Тому своєю поразкою Саркозі має завдячувати не стільки перевагам свого опонента, скільки власним промахам, помилкам і прорахункам.

Занадто яскравий експеримент

Потрібно відзначити, що Ніколя Саркозі – нетипова постать як для французького політичного простору загалом, так і для правих сил зокрема. Він став одним із тих політиків, які прийшли до влади на хвилі зростання в країнах Заходу попиту на незвичних, нестандартних лідерів, які контрастували з традиційними уявленнями про політичних діячів. Нестандартність Саркозі, його разюча відмінність від французьких політичних канонів дає змогу назвати його політичним експериментом для Франції.

Одначе, як це часто буває в політиці, те, що складало перевагу для кандидата, стало гандикапом для діючого глави держави. Імпульсивна, якщо не авантюрна поведінка Саркозі виявилася занадто екстравагантною навіть для французів. Гіпертрофована персоніфікація політичного процесу поряд із надмірною присутністю в медіапросторі спровокува-

ли ефект утоми та роздратування від персони президента аж до оголошення в пресі окремих «днів без Саркозі». На цьому тлі менш рішучий та більш виважений Франсуа Олланд, якого за інших обставин навряд чи можна було б уявити в ролі головного претендента на вищий державний пост, становив явний контраст бурхливій манері свого супротивника.

Олланд уособлює більш звичний для французького суспільства політичний типаж. Його не можна назвати класичним лідером Франції – для цього амплуа бракує особистої харизми, якою відрізнялись попередні президенти П'ятої Республіки. За своїм стилем він є «нормальним» французьким політиком, на чому, до речі, він і сам акцентував увагу в ході передвиборчих дебатів. І ця «нормальність», яка всю його політичну кар'єру заважала просуванню на перші ролі, за нових умов перетворилася на серйозну іміджеву перевагу, зробивши його прийнятною кандидатурою для тих сегментів електорату, які воліли повернення до традиційного вигляду французької політики. Відсутність досвіду державного управління також стала в цих умовах скоріше позитивним фактором, ніж гандикапом – за ним не тягнувся шлейф причетності до непопулярних реформ і невдалих рішень.

Завдяки цьому, Олланд мав вільний простір у виробленні політичної програми, яким скористався рівно настільки, наскільки це було потрібно для перемоги. Він проголошував амбітні гасла в соціалістичному дусі, але послідовно уникав тих сюжетів, що могли викликати критику з боку тих чи інших сегментів французького електорату. Олланд казав те, що від нього хотіли почути, і не більше.

Саркозі в цьому сенсі мав набагато менше можливостей – як діючий президент він ішов на вибори не лише з набором гасел на майбутнє, а й із тягарем результатів його політики на цій посаді. Не можна сказати, що результати однозначно негативні, але вони відчутно менш вагомі, ніж обіцяне ним на виборах 2007 року. Центральний у програмі Саркозі заклик до розриву з попереднім курсом виявився небезпечним – для однієї частини суспільства розрив видався недостатньо амбітним, для іншої – занадто радикальним. Але, що найголовніше, на цьогорічних виборах діючий президент представив на порядок менш амбітну програму, аніж на попередніх. І хоча вона була істотно конкретнішою та реалістичнішою, ніж у його опонента, брак амбітних цілей є однозначним мінусом в очах виборців у будь-якому контексті. І те, що зрештою Саркозі знову експлуатував тематику міграції, на якій свого часу вийшов на авансцену французької політики, також зіграло проти нього. Рівень проблем, які він проголошував своїми першочерговими пріоритетами, за роки його правління суттєво не знизився, а це не може не датися взнаки в електоральному відношенні.

У порівнянні з іншими сюжетами, зовнішня політика була своєрідним козирем, де президент міг представити більш переконливий доробок, але у кумулятивному ефекті вона не змогла компенсувати дію інших негативних факторів.

Зовнішня політика Саркозі – між «рідними берегами» та «новими горизонтами»

П'ять років президентства Ніколя Саркозі стали періодом значної активізації, реновації та диверсифікації зовнішньої політики Франції. Енергійний стиль глави держави позначився як на реалізації зовнішньополітичного курсу загалом, так і на характері діалогу з міжнародними партнерами Франції. Однак, у підсумку колишній президент залишає державу в складному міжнародному становищі, у якому на більшість стратегічно важливих для Франції питань ще потрібно знайти відповіді.

На початковому етапі зовнішня політика Саркозі розвивалася головним чином навколо декількох амбітних ініціатив, висунених переважно в ході його виборчої кампанії 2007 р.: укладання нового спрощеного договору на зміну відхиленому проекту Європейської Конституції, реінтеграції до військової структури НАТО за умови надання нового імпульсу безпековому співробітництву європейських держав, створення Середземноморського союзу, реформування механізмів глобального управління та укладання імміграційного пакту Євросоюзу. Здійснення цих ініціатив мало сприяти відновленню лідерських позицій Франції в європейських і глобальних процесах та поверненню їй ролі потуги, що пропонує, а не блокує вирішення міжнародних проблем.

Визначальною особливістю курсу Саркозі стало прагнення досягти прогресу на найбільш проблематичних напрямах французької зовнішньої політики при збереженні базових засад її міжнародного позиціонування. Завдання полягало в нормалізації відносин із тими партнерами, у діалозі з якими Париж зазнавав найбільших складнощів,: Сполученими Штатами, Великою Бри-

танією, Польщею, Єврокомісією, Ізраїлем, країнами Перської затоки та африканськими країнами, що не належать до так званої французької Африки.

Ця тактика принесла неоднозначні наслідки. Реалізація пріоритетних ініціатив дійсно дала можливість підвищити присутність і вплив Франції на світовій арені та подолати негативні асоціації, що сформувалися навколо неї під дією кризи з приводу операції в Іраку та провалу референдуму щодо проекту Європейської Конституції. Париж відігравав помітну роль у всіх ключових питаннях міжнародного порядку денного. Головування в Європейській Раді у другій половині 2008 р. було переконливою демонстрацією оперативного потенціалу французької дипломатії, її здатності пропонувати і втілювати необхідні рішення в кризових обставинах. Створення Союзу для Середземномор'я відбулося, незважаючи на суперечності, що виникли в ході обговорення цієї ініціативи в рамках Євросоюзу. А реінтеграція до військової структури НАТО була доведена до логічного завершення без серйозних збоїв і з підтвердженням принципів автономії безпекової політики Франції.

Однак, у цілому ефективність цих кроків стосується скоріше іміджевої площини, ніж змістової. Вони уможливили деякі ситуативні зрушення чи модифікації існуючого міжнародного ландшафту, але не спричинили якісних структурних трансформацій. До того ж, бурхливий розвиток подій інколи ставив під сумнів досягнуті результати, унаслідок чого в другій половині каденції Саркозі його зовнішня політика слідувала скоріше політичній інерції та логіці реагування на поточні виклики, ніж масштабному стратегічному задуму.

Так, новий інституційний механізм ЄС, багаторічне узгодження якого стало справжнім випробуванням для французької дипломатії, майже одразу після свого утворення постав перед черговою перевіркою на міцність у вигляді світової економічної кризи, яка наочно продемонструвала необхідність ще більшого посилення консолідації. Хвиля політичної турбулентності у країнах Північної Африки сприяла релятивізації діючих міжнародних механізмів співпраці у Середземномор'ї, конфігурацію яких, скоріше за все, доведеться переглядати залежно від характеру подальших політичних процесів у регіоні. А прогрес на шляху до зміцнення європейських безпекових механізмів, як і раніше, наражається на опір деяких держав ЄС у питанні створення автономних інструментів стратегічного планування та обмеженість військового потенціалу європейських країн, що вкотре довела операція в Лівії.

Політика «освоєння нових горизонтів» також виявилася доволі суперечливою і призвела до деякого розбалансування історично сформованої структури зовнішньої політики Франції та часткового розмивання іманентної для неї «особливої позиції» в питаннях облаштування глобальної та європейської систем. І хоча Саркозі вдалося нормалізувати діалог із більшістю проблемних партнерів Франції, ця нормалізація ґрунтується скоріше на ситуативних адаптаціях у риториці та позиціонуванні, ніж на справжній солідарності щодо стратегічних перспектив розвитку світових політичних процесів. Тому говорити про кристалізацію нових сталих, структурно значимих зв'язків Франції з альтернативними партнерами ще зарано, тоді як у відносинах із традиційними союзниками спостерігаються певні флуктуативні тенденції.

У цьому ж руслі не можна говорити про остаточну стабілізацію відносин зі Сполученими Штатами. Завдяки обопільному зниженню градуса критичної риторики, деякому пом'якшенню американської позиції щодо політичної та стратегічної автономії Євросоюзу, поступкам Франції в низці тактичних питань і частковому зближенню політичних ліній двох держав у регіоні Близького та Середнього Сходу, політичне напруження, історично притаманне цим відносинам, вдалося зменшити. Але магістральні розбіжності у стратегічних питаннях глобального характеру між ними зберігаються, що робить доволі відносними досягнення попереднього періоду.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що за правління Саркозі зовнішня політика Франції не втратила властивого для неї глобального бачення, але за нинішніх турбулентних умов їй бракує чіткого уявлення того, яким чином втілити це бачення в життя. Спроба вийти за межі традиційного зовнішньополітичного ареалу принесла лише обмежені результати, тоді як підтримання усталених зв'язків дедалі ускладнилося. Тому можна погодитися з оцінкою колишнього секретаря Соціалістичної партії Жана-Крістофа Камбаделі, що поведінка Франції на міжнародній арені стала «visible, mais pas lisible», тобто помітною, але менш зрозумілою і менш відповідною певному стратегічному проекту[1].

Саме на цьому дефіциті стратегічних основ і будували свою критику зовнішньої політики Саркозі Олланд та його соратники, наголошуючи на необхідності внести більшу впорядкованість, раціональність і виваженість у прийняття зовнішньополітичних рішень держави на противагу імпульсивній і не завжди делікатній манері свого конкурента.

Порядок денний для Олланда – трансформація заради наступності

Хоча у своїй виборчій кампанії Франсуа Олланд не проголошував далекосяжних гасел на кшталт заклику до розриву, з яким приходив до влади Саркозі, перед ним стоять не менш амбітні завдання на зовнішньополітичному фронті. Найголовнішим із них є переосмислення концептуальних засад зовнішньої політики Франції в напрямі, з одного боку, адаптації їх до нових системних умов, а з іншого – підтвердження глибинних елементів французької зовнішньополітичної ідентичності, перш за все базової ідеї політичної автономії держави. За великим рахунком, новому президентові необхідно сформу-

[1] Cambadelis J.-Ch. Nicolas Sarkozy est partout, la France est nulle part // Revue internationale et strategique. – 2010. – No. 77. – P. 77-85.

лювати оновлений глобальний проект Франції у світі, який уже є мультиполярним і наділений суттєвими мультилатеральними механізмами, але якому критично бракує спільних підходів та ідей задля стабілізації цієї не до кінця оформленої мультиполярної конструкції. У цій справі новий президент може зазнавати обмежень як від поточного міжнародного контексту, у якому зберігається істотний кризовий потенціал, так і внутрішньої кон'юнктури, особливо зважаючи на парламентські вибори, що мають відбутися в червні цього року.

Паралельно з цим Олланду доведеться вже в перші місяці перебування на посту президента включатися у триваючі дискусії з питань удосконалення європейських та глобальних механізмів і приймати термінові рішення з найбільш нагальних питань міжнародного порядку денного. І в ході прийняття цих рішень президентові доведеться продемонструвати, наскільки він готовий вийти за межі позицій і підходів, вироблених його попередником. Від цього залежатиме його спроможність здійснити проголошене в ході виборчої кампанії посилення стратегічної спрямованості зовнішньої політики Франції.

Очевидно, що основну увагу потрібно буде приділити традиційним пріоритетам французької політики – європейській інтеграції та відносинам із Німеччиною. І в цьому плані основна складність полягає в тому, що для відновлення позитивної динаміки на цих напрямах одного лише повернення до усталених принципів взаємодії недостатньо – необхідна якісна їх трансформація і наповнення новим змістом існуючих інституційних рамок. Але у своїй передвиборній риториці Олланд не запропонував цілісного бачення, яке могло б стати підґрунтям як реновації франко-німецького партнерства, так і нейтралізації ризиків, що постали в останні роки перед євроінтеграційною спільнотою.

Найбільший резонанс у цьому контексті має проголошений Олландом намір призупинити ратифікацію підписаного 2 березня цього року бюджетного пакту та провести повторне його узгодження. Цей намір відображає радше загальну логіку його політичної програми, ніж повноцінний альтернативний інтеграційний проект. Як висловився з цього приводу впливовий представник Соціалістичної партії, колишній міністр закордонних справ в уряді Ліонеля Жоспена, Юбер Ведрін, бюджетний пакт слід або переглянути в деяких його положеннях, або доповнити чіткими зобов'язаннями щодо зростання економіки. Ураховуючи стійку опозицію канцлера Німеччини Ангели Меркель внесенню будь-яких коректив у положення щодо бюджетної дисципліни країн єврозони, варіант доповнення підписаного пакту зобов'язаннями щодо зростання економіки виглядає більш вірогідним із політичної точки зору, хоча подібні зобов'язання, за логікою Олланда, потребуватимуть підкріплення у вигляді нових європейських фінансових інструментів, так званих євробондів, що також не вважається прийнятним у Берліні.

Загалом, у цьому питанні первинне значення має не лише і не стільки зміст самого пакту, скільки часові межі, необхідні для його остаточного узгодження і ратифікації, та динаміка ринкової кон'юнктури в цей період.

У сфері європейської безпеки Олланд налаштований на продовження зусиль із розбудови європейських безпекових механізмів, хоча можна очікувати, що фінансовий аспект дещо обмежить пріоритетність цього питання. Новообраний президент заявив, що не переглядатиме факт реінтеграції Франції до військової структури НАТО, хоча особисто не підтримує це рішення. Примітною у цьому плані є висловлена Юбером Ведріном позиція з приводу становлення системи протиракетної оборони Альянсу, яка полягає в тому, що цю систему не варто приймати беззастережно, оскільки не можна допустити девальвації французького ядерного стримування, яке повинно залишатися основою безпекової політики держави. У зв'язку з цим слід уникати фінансових і політичних складнощів, пов'язаних із цим проектом.

На цьому тлі простір Східної Європи явно не належить до першочергових зовнішньополітичних пріоритетів Олланда. В останні роки Париж дещо знизив свою активність на цьому напрямі і немає підстав розраховувати на швидкі зміни в його підході. Тому для України прихід Олланда не несе автоматичних наслідків. Дисонанс пріоритетів, притаманний для українсько-французьких відносин протягом усієї історії, скоріше за все і надалі визначатиме їхній характер у найближчий період.

Таким чином, перед новим Президентом Франції стоїть низка серйозних викликів у його зовнішній політиці від формулювання оновлених концептуальних засад до визначення конкретних позицій у нагальних питаннях міжнародного порядку денного. І здатність Олланда належним чином реагувати на ці виклики залежатиме, по-перше, від його політичної сміливості, тобто готовності брати на себе ініціативу у вирішенні цих питань, та, по-друге, від наявності в нього та його команди цілісних і реалістичних готових рішень щодо проблем і процесів, які визначають структурну конфігурацію міжнародної системи.

Італія в сучасній Європі: вироблення імунітету від «європейської кризи»

Вікторія ВДОВИЧЕНКО, здобувач Дипломатичної академії України при МЗС

На початку XXI ст. перебудова світу, пов'язана з постбіполярними викликами, вимагає їх адаптації не лише Європейським Союзом, а й окремими європейськими державами. Під впливом кризи питання політичної та економічної стабільності набули ключового значення для перспектив розвитку ЄС та успіху проекту союзу європейських країн.

Європейський інтеграційний проект сьогодні перебуває у найважливішій фазі свого розвитку. Загроза розколу єврозони та самого ЄС стоїть на порядку денному всіх країн Євросоюзу, незважаючи на те, що сучасна «європейська криза» за певних умов може стати імпульсом, який сприятиме подальшій політичній та економічній інтеграції. Криза поставила під сумнів чинну політичну й економічну модель ЄС. Що означає бути європейцем на початку XXI століття? Адже життя в борг, в основі якого спостерігалися зростаючі масштаби споживання і невпевненість у завтрашньому дні, спричинили проблему втрати європейської ідеї та розмитість поняття «європейської ідентичності». Економічна криза в Європі стає суто політичною, що є новим випробуванням для урядів і лідерів деяких держав. Ситуація, що склалася в зоні євро, імовірно, змусить її лідерів переглянути основи євроінтеграційного об'єднання.

У XXI ст. ЄС вступив, подолавши значний відрізок часу на шляху до здійснення мрії про єдину Європу. Проект інтеграції виник після Другої світової війни, коли країни Західної Європи об'єднали зусилля, щоб стати новим політичним і економічним центром у світі. Крім того, досвід європейського будівництва повинен був сприяти миру і стабільності. Нині ЄС – найбільше інтеграційне наднаціональне та наддержавне об'єднання 27 країн. Створення єдиного економічного, валютного, митного простору говорить про певну схему співіснування між державами-членами Євросоюзу. Проте, переосмислення повною мірою нинішнього етапу інтеграції для цих країн відбувається в останні 4 роки, коли ЄС постав перед такими викликами: незавершеність європейської інтеграції, економічна та фінансова криза, криза узгодженості дій усередині самого об'єднання. Усі ці процеси позначаються й на Італійській Республіці. Однак, водночас вона має можливість зробити визначальний внесок для надання нового динамізму розвиткові об'єднаної Європи.

Економічна криза та «економізація» Європи

Багато дослідників пов'язують європейську кризу переважно з економічною складовою, хоча і з політичним присмаком. Зокрема, вони вказують на фіскальну кризу в Греції, що спостерігається і в Південній Європі; криза конкурентоспроможності (дефіцит торгового балансу на периферії єврозони; дисбаланс поточних витрат усередині єврозони в цілому; банківська криза (уперше виникла в Ірландії та поширилася по всій єврозоні). Передумови кризи були закладені разом зі створенням самої єврозони, оскільки країни не були готові для впровадження євро. Європейський центральний банк не сприяв запровадженню фіскального союзу. Координація дій у сфері структурних економічних політик не була передбачена.

Економічний і монетарний союз, створений у 90-х рр. XX ст., зібрав воєдино економіки різного типу. Італія, як і переважна більшість європейських країн, залишалася в рамках традиційної соціал-демократичної економічної моделі з високими соціальними витратами, негнучким ринком праці, що спричиняло зростання собівартості робочої сили та знижувало конкурентоспроможність економіки. Крім того, Італія має риси південноєвропейської еко-

номічної моделі розвитку, для якої характерні пізня індустріалізація і переважання сімейного типу власності. Відповідно, більша частина капіталу генерується у верхній ланці виробничої структури, а держава бере пряму участь в економічній діяльності.[1]

Ряд чинників зумовив розмах впливу кризи на економіку. Італійські фахівці пов'язують нинішню кризу в країні зі специфікою її входження до єврозони, особливо ще в 1992 р., коли паніка охопила європейську валютну систему, пов'язану з обмінними курсами, що призвело до девальвації ліри по відношенню до німецької марки.[2] Відповідно, рівень інфляції в країні збільшився, за що й заплатили італійці введенням євро. Більшість громадян країни асоціюють участь у єврозоні з переходом від їхньої національної валюти ліри до євро в січні 2002 року. Стрибок цін, що супроводжував цей перехід, не міг не шокувати Італію, посилюючи євроскептицизм. Світова фінансова криза погіршила основні економічні показники країни. Криза конкурентоспроможності й доступ до дешевих кредитних ресурсів у рамках єврозони призвели до утворення дисбалансу фінансових рахунків і накопичення великих державних і приватних боргів. Цей процес охопив не лише Італію, а й інші країни ЄС, що говорить про недостатність рівня економічної інтеграції в єврозоні.

Ще в перші роки кризи (2008-2009) у єврозоні визначилась низка країн, що набули статусу «зони особливого ризику». Випадкова іронія об'єднала їх географічно – це країни південної Європи: Португалія, Італія, Греція, Іспанія. «PIGS» – таку двозначну абревіатуру отримав регіон. Необхідно зазначити, що Італія довгий час не визнавала себе країною цього списку. Проте, уже влітку 2011 р. її показники несподівано вказали на подих дефолту: суверенний борг країни перевищив 120% ВВП, що вивело її на друге місце після Греції.

Глава МЗС Італії М. Д'Алема вважає, що розчарування італійців пов'язане з кризою європейської єдності. Щоб це подолати, необхідно замислитися над новою мотивацією для Європи.

Однак, у самій Італії усвідомлення масштабів і глибини кризи прийшло не одразу. У 2009 р. тодішній прем'єр-міністр країни С. Берлусконі провів паралель поточної економічної кризи з вірусом «американського грипу», який ненадовго вразив економіку Італії. Було висловлено впевненість у тому, що держава в найближчому майбутньому одужає завдяки своєму «здоровому тілу» – банківській системі та досить низькому, порівняно з іншими країнами ЄС, рівню заборгованості. Його опоненти потім довго критикуватимуть подібні заяви та нездатність запобігти економічному падінню Італії.[3]

Згодом ризики економічної кризи ставали дедалі очевиднішими. Більше того, економічні проблеми Італії перетворилися на серйозну загрозу стабільності єврозони. Своє занепокоєння висловили основні кредитори країни – Європейська Комісія, Європейський центральний банк і Міжнародний валютний фонд. На саміті G20 у 2011 р. було прийнято рішення про встановлення контролю над економікою держави. Представники цих структур нагадали, що у 2012 р. уряд Італії має сплатити 300 млрд. євро як частину повернення своєї державної заборгованості в майже 2 трлн. євро.

У 2011 р. агентство Standard&Poors знизило рейтинг найбільших італійських банків і погіршило прогноз по інших кредитних організаціях. Також, воно знизило рейтинг країни за кількістю суверенного довгострокового боргу, мотивуючи це її нездатністю скоротити державні витрати належним чином, незважаючи на те, що у вересні 2011 р. парламент ухвалив заходи економії, запропоновані С. Берлусконі.[4]

На початку 2012 р. міжнародне рейтингове агентство Moody's Investors Service також знизило рейтинг Італії до рівня «А3». Реакція влади країни була негативною – прокуратура провела обшуки в офісах цих агентств.[5] Оскільки євро не лише економічний, а й політичний інструмент інтеграції, на думку М. Фелдстайн, політики Євросоюзу не зовсім прислухалися до економістів, які вказували на можливість майбутніх дефіцитів та інших економічних проблем. Скажімо, дефіцит бюджету Італії можна було б скоротити шляхом збільшення експорту з цієї країни за межі єврозони. При збереженні національної валюти (ліри), девальвуючи її, Італія збільшила б конкурентоспроможність своїх товарів, їх експорт і скоротила б імпорт.[6]

У червні 2011 р. ЄС приймає рішення про створення Європейського стабілізаційного механізму (ЄСМ), що об'єднав Європейський фінансовий стабілізаційний механізм і Європейський фонд фінансової стабільності для єврозони. Функції ЄСМ полягають у наданні підтримки країнам єврозони в забезпеченні фінансової стабільності. Завдяки широкому інструментарію, ЄСМ має намір убезпечити, у першу чергу, країни південного кордону ЄС. У березні 2012 р. Євросоюз здійснив вагомий крок на шляху посилення економічної інтеграції країн ЄС. Так, «Договором про стабільність, координацію і управління в економічному та фінансовому союзі» було утворено фіскальний союз, що має фінансово дисциплінувати країни ЄС для подолання боргової кризи. Головними ініціаторами цього договору, відомого під назвою «Фіскальний Пакт», стали європейські «важковаговики» – німецький канцлер А. Меркель і французький президент Н. Саркозі.[7] Їх політичний план дій, відомий як «Меркозі», зобов'язував держави ЄС прийняти

на національному рівні правила контролю за витратами бюджетних коштів і накладення автоматичних санкцій за порушення бюджетної дисципліни – тобто в разі дефіциту бюджету понад 3% ВВП. Це рішення підтримав і Міністр фінансів США. Однак, план «Меркозі» не досяг повного успіху і був розкритикований Великою Британією, яка відмовилася виділяти додаткові кошти МВФ у розмірі 30 млрд. євро – передбачувану частку країни в боротьбі з борговою кризою.

Політична складова антикризових заходів Італії: прихід «Європейця року» та режим «затягнутого паска»

Улітку 2011 р. криза знову вдарила по Італії: розпочався тотальний розпродаж акцій італійських банків, а курс державних облігацій істотно знизився. Це було серйозним викликом для тогочасного уряду Сільвіо Берлусконі. Італія показала, що переживала не лише фінансову, а й політичну кризу. Ще у 2009 р. блок С. Берлусконі почали роздирати політичні баталії, що точилися головним чином навколо економічної та фінансової складових. Основні розбіжності у прем'єр-міністра виникли зі спікером нижньої палати парламенту Італії Дж. Фіні, що призвели до розриву їх політичного союзу.

Саме тому в листопаді 2011 р. до влади приходить новий коаліційний технічний уряд на чолі з Маріо Монті. Він керує Італійською Республікою менше року, а його вже було проголошено рятівником Європи та 28 січня 2012 р. в Парижі урочисто вручено нагороду «Європеєць року», ЗМІ називали його «незвичайним італійцем». За своє короткострокове прем'єрство він зміг завоювати довіру не лише у своїй країні, а й заручитися підтримкою сильних держав – Німеччини, Франції та США, – за що отримав прізвисько «Супер Маріо». Прем'єр вважає, що для економічного та соціального розвитку «Італії потрібна Європа, а Європі – Італія», підтверджуючи свою прихильність ідеям європейської інтеграції.[8]

На відміну від А. Меркель, Б. Обама поділяє прихильність більш ліберального курсу економіки М. Монті, вважаючи, що не варто акцентувати увагу громадськості виключно на жорсткому дотриманні бюджету, дозволяючи економіці більш вільний розвиток. У цьому підході американська адміністрація вбачає здатність італійського прем'єра не лише врятувати свою країну, а й Європу. Під час далекосхідного турне М. Монті заручився підтримкою «азійських тигрів», які пообіцяли відновити процес інвестування в італійські підприємства. Крім того, він устиг зустрітися з російським керівництвом на саміті з ядерної безпеки.

Італійський прем'єр не боїться виступати критично на адресу Німеччини та Франції, звинувачуючи їх частково в борговій кризі Європи. Монті пояснює це тим, що ще у 2003 р. саме ці країни першими порушили поріг бюджетного дефіциту, встановленого в розмірі 3% «Пактом стабільності та зростання». Незважаючи на це, А. Меркель позитивно висловлюється про дієвість заходів М. Монті всередині країни. Саме тому, після програшу на виборах Н. Саркозі і, відповідно, провалу плану «Меркозі», виник новий – «Мерконті». Цей сценарій розвитку базується на політичному союзі Італії, Німеччини, а також Великої Британії. Очевидно, що він буде спрямований на створення широкої коаліції, яка не підтримає євросоціалізму нового Президента Франції Ф. Олланда.

За час свого прем'єрства М. Монті зумів повернути Італії її колишнє значення на міжнародній арені. Крім того, його можна вважати майстерним європейським дипломатом, оскільки він уміє балансувати і сприяти подоланню розбіжностей між Німеччиною, Францією та Великою Британією. Таким чином, підтверджується гіпотеза про те, що криза на початку XXI ст. може сприяти подальшій інтеграції країн-членів ЄС.

Незважаючи на наступ «ери європесимізму», М. Монті налаштований оптимістично. Його технічний уряд, що складається переважно з експертів, а не політиків, налаштований поетапно виводити країну з кризи. Прем'єр упевнений в ефективності покрокових реформ: ринку праці, пенсійної системи, фіскально-податкового режиму, лібералізації економіки. Деякі його кроки є не просто сміливими, а надмірно жорсткими, за що його уряд критикують профспілки, вказуючи, що на зміну «режимові Берлусконі», прийшла «диктатура Монті». Італійські неурядові організації серйозно стурбовані «соціальною м'ясорубкою», яку влаштував їм прем'єр-міністр, підвищивши пенсійний вік до 67 років для чоловіків і жінок, збільшивши податки й акциз. А за бензин та електроенергію у 2012 р. для італійців встановлено найвищу ціну в Європі.[9]

Прем'єр Італії підняв рейтинг своєї популярності через відкрите несприйняття існуючого політичного класу. Саме тому команду політиків було змінено командою професорів, банкірів та інших практиків. І це стало своєрідним страховим полісом технічного уряду в парламенті. Його противники мають достатню кількість голосів, щоб відправити уряд у відставку будь-якої миті. Однак, розуміючи, що альтернативу М. Мон-

ті поки ніхто не може скласти, – ні італійські чиновники, ні європейські не можуть достатньо критично висловитися проти нього, ураховуючи до того ж підтримку народом Італії чинного уряду.

Прем'єр прогнозує, що поступові кроки дадуть змогу не витрачати більше, ніж це передбачено державним бюджетом. Монті прагне відновити фундамент правової держави через повагу до законів і рівність усіх верств населення перед ними. У країні розпочалася боротьба з багатомільйонною кількістю неплатників податків, із корупцією високопосадовців та з нелегальними фінансовими оборудками. Певна річ, що для італійців 2012 р. став періодом «шокової терапії». Прем'єр і надалі налаштований робити сміливі непопулярні кроки, оскільки, в майбутньому не має наміру мати політичні імперативи і відмовляється балотуватися в прем'єри.

На політику Італії впливає не лише фінансова ситуація, коли, окрім державного боргу, зростає рівень безробіття та, відповідно, криміналізація населення. ЗМІ країни зазначають, що ситуація є вкрай невтішною: протягом травня цього року в пресі регулярно з'являлися повідомлення про самогубства розорених підприємців, напади на офіси компанії Equitalia, що займається стягненням несплачених податків і штрафів.

Італійці назвали травень 2012 р. «чорним» у зв'язку з кількома невтішними подіями. Перше нещастя спіткало Італію 19 травня: саме під час перебування Прем'єр-міністра Італії на саміті G8 було здійснено теракт в італійському місті Бріндізі, унаслідок якого постраждали 10 школярів (одна дівчина загинула), які йшли вранці на навчання. Є підозра, що в такий спосіб свої протести проти чинного уряду висловлює італійська мафія. Прем'єр-міністр припускає, що це зроблено представниками місцевого угруповання Sacra Corona Unita, яке має тісні фінансові зв'язки з російською мафією.[10] Однак, офіційну версію ще не оголошено, оскільки розслідування триває.

Ще один удар спіткав Італію 20 травня – сильний землетрус у регіоні Емілья-Романья забрав життя 7 осіб, 50 постраждали, а 3000 було евакуйовано. Прем'єр достроково залишив саміт НАТО в Чикаго та вилетів до Рима. Наступного дня, у своїй промові в Кабінеті міністрів М. Монті закликав націю до єднання. Окрім того, він укотре нагадав громадянам, що жертви, на які вони йдуть у період жорсткої економії, будуть справедливо компенсовані в майбутньому. Разом з тим, він закликав не допустити переростання економічної кризи в кризу національної ідентичності або ж культурну.[11]

Підсумовуючи, слід зазначити, що від наслідків подолання європейської кризи залежатимуть позиція та місце Італії як в економіці, так і в політиці ЄС. Це вимагає від країни рішучих заходів і в подальшому на шляху до зміцнення власної економічної структури та перегляду зовнішньополітичної стратегії.

Італійське суспільство також має пройти етап змін, пов'язаних із політикою «загартовування» власної нації, визначаючи, чи потрібно й надалі проводити ті зрушення, які активно імплементує прем'єр-міністр М. Монті. Проте, італійському суспільству потрібен час для правильного осмислення таких заходів і доцільності жорсткої економізації. Розпочавши реформування країни та суспільства, прем'єр є реалістом і водночас хорошим стратегом, показуючи народові, наскільки неефективною є політична складова без відповідного економічного підґрунтя. Це доказ того, що італійці мають змінювати практично все у своїй країні, починаючи із самих себе. Подібне відбувається не одразу, а в майбутньому, у близькому чи далекому – залежить від кожного громадянина.

Отже, зміни в політичному керівництві Італії з приходом М. Монті та економічні зміни в Європейському Союзі не могли не позначитися й на італійській зовнішній політиці. Країни ЄС розуміють доцільність єднання сил у подоланні європейської кризи. Дотримуючись цієї лінії та активно беручи участь у міжнародних і євроінтеграційних процесах, Італія поступово відновить свої позиції та роль у Європі. Нині є можливим відкриття нової фази, яка могла б закласти базис іще більшої інтегрованості Європи та її нового підйому.

---

[1] *Авилова А.В. Своеобразие южноевропейского пути развития // Мировая экономика и международные отношения. – № 5, 2001. – С. 77.*

[2] *Della Salla V. Hollowing out and hardening the state: European Integration and Italian Economy // West European Politics. – No.20, 1997. – P. 20.*

[3] *http://www.diariodelweb.it/Agenzia/Economia/?d=20090320&id=75942*

[4] *http: // www.vedomosti.ru/finance/news/1372079/sampp_ponizilo_rejtingi_7_bankov_italii_vkluchaya_intesa*

[5] *http://news.zn.ua/ECONOMICS/vlasti_italii_provodyat_obyski_v_ofisah_moodys_i_sp-85630.html*

[6] *Feldstein M. The Failure of the Euro // Foreign Affairs. – December 13, 2011.*

[7] *http://www.cfr.org/eu/eurozone-crisis/p22055#p8*

8 Italy's PM: No nation fight can fight the debt crisis alone: http://www.businessweek.com/ap/financialnews/D9S44QOO1.htm

[9] *La manovra Monti: e' iniziata la macelleria sociale: http://www.movisol.org/11news240.htm*

[10] *http://obozrevatel.com/abroad/43796-monti-terroristyi-iz-brindizi-imeyut-kontaktyi-s-russkoj-mafiej.htm*

[11] *http://www.ilpost.it/2012/05/22/essere-nazione-secondo-mario-monti/?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+ilpost+%28Il+Post+-+HP%29*

Пріоритети стратегічного партнерства та дилема неоєвразійського розвитку

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС

Після розпаду СРСР і утворення СНД українсько-російські відносини з об'єктивних причин стали центральним елементом у системі міждержавних відносин на пострадянському геополітичному просторі. Розташована в межах так званого східноєвропейського хартленду, маючи при цьому значні географічні параметри, доволі потужний економічний і ресурсний потенціал, Україна є діючим регіональним актором, що відчутно впливає на загальноєвропейський політичний процес. Для Росії ця обставина має особливе значення, позаяк без такої ролі України вона сама не в змозі бути системоутворюючим чинником євразійського процесу, зокрема, в контексті безпекової політики у так званих конфліктно-патогенних вузлах дуги геополітичної нестабільності Євразії.[1]

Російська стратегія сталого розвитку в XXI ст., спрямована на комплексне вирішення економічних, екологічних, ресурсних, науково-технічних та інноваційних завдань шляхом посилення ролі держави, має чітко визначений регіональний напрям. У цьому контексті стабільне співробітництво з основними державами-учасницями СНД розглядається російськими розробниками цієї стратегії як пілотний полігон для опрацювання проекту, що може бути запропонований міжнародній спільноті в ситуаціях, вигідних для Росії та країн Співдружності.[2]

Період 2005-2009 рр. був позначений погіршенням двосторонньої співпраці практично в усіх сферах міждержавних відносин. Візит тогочасного Президента України до Москви в лютому 2005 р. показав, що Київ зробив ставку на розвиток відносин із Європейським Союзом у рамках стратегії інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. У зовнішній політиці України найактуальнішим було завдання збереження основних позитивів відносин із Росією поряд з інтегруванням у ЄС. Позиціонуючи стратегію регіонального лідерства, Київ демонстрував свій намір не відступати від проголошених пріоритетів у реалізації офіційної доктрини європейського вибору та євроатлантичного курсу. Позиція тогочасного уряду з цього питання полягала в тому, що «курс України на євроінтеграцію не зашкодить Росії та її відносинам з Європою».[3]

Таким чином, заявлені наміри нашої країни щодо євроатлантичної інтеграції та регіонального лідерства були або стратегічними, з великими термінами реалізації, або тактичними, що не мають надійної довгострокової перспективи. Для переведення українсько-російських відносин із так званого прагматичного рівня на рівень стратегічного партнерства не було створено ані концептуально-правових, ані реальних політичних умов. По-перше, концептуальний рівень опрацювання північного вектора зовнішньополітичної стратегії України був абсолютно неадекватним об'єктивним потребам налагодження та розвитку двостороннього співробітництва. По-друге, у відносинах України й Росії були відсутні наміри шукати компроміси. Обидві країни продовжували демонструвати протилежні підходи щодо реалізації своєї державної геополітичної ідентичності та зовнішньополітичної стратегії. Відтак, можна в цілому погодитися з оцінками деяких російських політологів української зовнішньої політики та званого помаранчевого періоду: «Зовнішня політика України останніх років є незбалансованою, віддзеркалюючи слабкість української державної влади, котра зорієнтована не на справжнє рішення нагальних проблем українського суспільства, а на імітацію розвитку».[4]

Ситуація у двосторонніх відносинах почала змінюватися лише після президентських виборів у 2010 р. і приходу до влади кандидата від Партії регіонів В. Януковича. Критичного характеру ці зміни набули під час офіційного візиту Президента РФ Д. Медведєва в Україну 17-18 травня 2010 р. Підписання «Харківських угод надало українсько-російським відносинам статус стратегічного партнерства. Зокрема, у підсумковій заяві з питань європейської безпеки президенти України і Росії висловили намір «активно сприяти створенню загального простору юридично обов'язкових гарантій рівної і неподільної безпеки для всіх без винятку держав євроатлантичного простору, включаючи надійні гарантії для країн, що добровільно відмовились від ядерних арсеналів, і позаблокових держав».[5]

Зближення позицій двох держав щодо ключових питань двосторонніх від-

носин свідчить, що їхній характер є максимально наближеним до стратегічного партнерства, оскільки наступним кроком має бути юридично оформлене співробітництво в галузі колективної безпеки. Характерно, що російський президент, перебуваючи в Києві, висловився з приводу перспективи участі України в організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). Отже, геополітичні аспекти двосторонніх відносин знову довели свою значущість у справі створення «модернізованої архітектури і єдиної системи безпеки в Євро-Атлантиці», про що заявив президент В. Янукович. Така позиція лідерів двох держав у цілому збігається з позицією Генерального секретаря НАТО Андерса Фог Расмуссена, який заявив у березні 2010 р., що Європа у співробітництві з РФ повинна «створити єдину систему протиракетної оборони від Ванкувера до Владивостока».[6]

Інтеграція України в європейській політичний і економічний простір, а також участь у розвитку європейської системи колективної безпеки на засадах позаблоковості – це збалансована стратегія держави в сучасних геополітичних умовах. Прагнення України уникати залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур обумовлено її транзитивним станом, а також історичним минулим. Щодо Росії та структур СНД, у яких вона домінує, зовнішньополітичний вектор України залишається концептуально незмінним – взаємовигідне, рівноправне та широкомасштабне співробітництво, що має рівень стратегічного партнерства.

Утім результати перших зустрічей між Президентом України В. Януковичем і новообраним Президентом РФ В. Путіним під час проведення неформального саміту СНД у травні 2012 р. в Москві показали, що курс на розвиток стратегічного партнерства продовжує наражатися на нерозв'язані проблеми у двосторонніх відно-

синах. Представники національно-державницьких кіл Росії вважають її політику щодо СНД і, зокрема, України неефективною і такою, що не забезпечує російських геополітичних інтересів. У своїх розробках так званої нової російської доктрини вони зазначають, що «стимулювання колишніх республік СРСР до зближення з РФ не може здійснюватися виключно економічними методами». З метою поглиблення російського впливу в країнах-сусідах разом з посиленням дипломатичної активності пропонується розгорнути цілеспрямовану культурну експансію. У цьому плані українському вектору пострадянської стратегії Росії відводиться особливе місце.[7]

Геополітична ситуація на євразійському просторі в першому десятиріччі XXI ст. характеризується відносною стабільністю та відсутністю діючих конфліктогенних тенденцій. З одного боку, ситуації стратегічної рівноваги в Євразії сприяли призупинення у 2005-2007 рр. процесу розширення НАТО на Схід та збільшення числа країн-членів Європейського Союзу. З іншого – функціональне зміцнення ОДКБ і Шанхайської організації співробітництва (ШОС) – регіональних структур, у яких Росія бере активну участь. Україна своїм позаблоковим статусом і розвитком політичного діалогу з РФ також зробила чималий внесок у забезпечення стратегічної стабільності в Євразії. Однак, продовження курсу на європейську інтеграцію разом із участю України в оновленому СНД може створити ефект концептуальної амбівалентності, що знову поставить на порядок денний питання про плюси і мінуси двовекторної стратегії нинішньої влади.

Відображенням позиції американського керівництва може слугувати стаття віце-президента Атлантичної ради США Д. Вілсона в газеті «Вашингтон пост», у якій він зазначив, що «Україна продовжує коливатися між євразійським нездужанням та амбівалентною Європою» і що «вибір України лежить не між Росією та Заходом». На думку американського аналітика, наша держава повинна чітко визначитися щодо свого майбутнього – «стати частиною європейсько-

го простору чи залишатися серед країн, які перебувають на околиці Європи». Озвучуючи позицію Вашингтона, Д. Вілсон підкреслив, що «політики США та ЄС мають чітко дати зрозуміти, що демократичну Україну, яка робить правильний вибір, вітатимуть як члена трансатлантичного співтовариства».[8]

Очевидно, геостратегічний вибір нашої країни не може постійно коливатися між «амбівалентною», але демократичною Європою та чітко визначеною у своїй геостратегії, але «недемократичною» Росією, яка пропонує Києву вступати до ЄврАзЕС і ОДКБ, мотивуючи це перевагами євразійської інтеграційної співпраці. Ухвалюючи рішення про доцільність участі України в тих чи інших формах інтеграції, на нашу думку, слід зважати на зміст і спрямованість концепції «неоєвразійства» в контексті її інтерпретації російськими політологами.

Неоєвразійство виникло наприкінці 80-х рр. і розширило традиційне поняття євразійства до парадигмально-методологічного. Згодом неоєвразійство стало важливим концептуальним знаряддям російських державоутворюючих монополій, що потребують ефективного моделювання та довгострокої стратегії макроекономічної діяльності, яка залежить не від політичної кон'юнктури, а від історичних, географічних і цивілізаційних констант. Неоєвразійство справило значний вплив на політичні партії та рухи сучасної Росії – як лівої, так і правої орієнтації. Така політична ідеологія має своїх впливових прихильників у своїх структурах і силових міністерствах Російської Федерації, які будують на євразійській геополітиці багато важливих міжнародних, військових і економічних проектів. Найбільш послідовний ідеолог неоєвразійства російський політолог О. Дугін вважає, що головне призначення неоєвразійства – стати новим державним світоглядом, основою національної ідеї та загальноросійським політичним суспільним рухом.

У сфері зовнішньої політики неоєвразійство передбачає прискорення процесу стратегічної інтеграції. Відтворення на базі СНД солідарного Євразійського Союзу – аналога СРСР на нових ідейних, адміністративних і економічних засадах. Стратегічна інтеграція внутрішніх просторів СНД повинна поступово поширитися на значно ширші ареали – країни вісі Москва – Тегеран – Делі – Пекін. На західному напрямі неоєвразійська політика передбачає пріоритетні відносини з країнами Європи. Зазначається, що на нинішньому етапі євразійська Росія має виступити в ролі визволительки Європи від американського політичного, економічного та культурного контролю. Для цього передбачається створення стратегічної вісі Москва - Берлін - Париж у рамках так званої Європейської Імперії.[9] Східний напрямок передбачає активізацію співробітництва з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону, у першу чергу, з Японією.

На планетарному рівні неоєвразійство виявляє себе у протистоянні монополярній глобалізації. Тобто замість останньої за американським зразком воно пропонує альтернативні проекти: діалог культур, мультиполярна і регіональна глобалізація. Окрім того, усі антиглобалістські тенденції розглядаються як потенційно євразійські. Відтворюючи свою ідентичність, РФ позиціонує себе як прихильник збереження основних цивілізаційних ідентичностей – «Росії не потрібний стандартизований світ, Росії потрібен гармонічний світ, у якому співіснуватимуть різні культури».[10]

Прибічники сучасного євразійства вбачають у РФ і СНД ядро майбутнього самостійного політичного утворення – Євразійського Союзу і евентуально одного зі світових геоекономічних поясів – «Євразійський континентальний пояс». Таким чином, неоєвразійство – це парадигма мультиполярної глобалізації, що покликана сприяти об'єднанню всіх суспільств і народів у будівництві самобутнього світу, кожна складова якого органічно пов'язана з історичними традиціями і локальними культурами.

Апологети неоєвразійства відводять Україні роль якщо не стратегічного союзника, то члена Євразійського Союзу. Для них є абсолютно очевидним, що без України Росія ніколи не зможе повернути собі статус не лише світової, а й навіть європейської держави. Характерно, що таку позицію поділяє і Вашингтон, який з метою поширення свого «транснаціонального геополітичного плюралізму» пропонує створити вісь «Париж – Берлін – Варшава – Київ». Уявляється, що внаслідок створення такої європейської політичної конструкції Європа стане «більш політично оформленою і більш передбачуваною».[11]

Характерною в цьому контексті є позиція «вульгарного геополітика» О. Дугіна, який вважає, що для України «Європа є природним цивілізаційним середовищем, а в Росії вона бачить «колоніальну силу». На його думку, Євразійський Союз лише тоді стане по-справжньому могутнім світовим полюсом багатополюсної поліцентричної архітектури, коли наша країна стане його центральною ланкою. Висновок, який робить російський геополітик, є досить категоричним – «без повноцінного входження України в інтеграційний процес перспектива створення

Євразійського Союзу відкладається».[12]

Практично весь період незалежності в Україні панувала лише одна геополітична парадигма – євроатлантизм і тільки один зовнішньополітичний вектор – євроінтеграція. Якщо євроатлантизм є проявом американоцентричного глобалізму, то євроінтеграція є втіленням континентального регіоналізму, спрямованого на посилення європейської геополітичної ідентичності. Європейський вибір України, а точніше, вибір українського політичного істеблішменту – коливання між цими двома напрямами глобальної стратегії, котре поступово перетворилося на геополітичну дилему. Проте європейський напрям як пріоритет зовнішньої політики нашої країни набув доктринального змісту та зафіксований у низці державних нормативних документів.

Певний час євразійський вектор державного будівництва та співробітництва в рамках СНД розглядався Києвом як суто російський проект, мета якого – поновлення політичного й економічного домінування Росії на пострадянському просторі. Деякі вітчизняні політологи зазначали, що «у політичній ідеології України міцно утвердилося сприйняття намірів Росії як імперських, тобто зближення з нею автоматично означає втрату незалежності й суверенітету України».[13]

Негативне ставлення до неоєвразійських геополітичних конструкцій російських політологів і політиків сприймається в нашій країна як імператив національної свідомості та державної політики. Євроцентристська спрямованість державного розвитку України формує відповідне ставлення до теорії й практики євразійської інтеграції як у межах СНД, так і на міжрегіональному рівні. ЄврАзЕС, ШОС та інші діючі моделі інтеграції на просторі Євразії за участю РФ і досі розглядаються українським політикумом як антизахідні за своєю спрямованістю і такими, що не мають перспективи. Позиціонування України в рамках трикутника «ЄС – Україна – Росія» – цієї символічної матриці геостратегії Києва, за словами української дослідниці О. Андреєвої, є «невротичним сценарієм».[14] Очевидно, що такі ідеологічно заангажовані погляди щодо Росії, які належать до політичних фобій і міфів, в умовах глобальних трансформацій не можуть бути раціональними засадами розвитку співробітництва між двома стратегічними партнерами.

Стратегія розширення НАТО на Схід та її подальша реалізація на початку нового тисячоліття внесли певні корективи в концептуальні підходи та зовнішньополітичну практику України з питань євразійства. Питання «з ким бути» – цей український політичний гамлетизм – сьогодні вирішується в якісно нових геополітичних умовах. З одного боку, це євразійська реальність, тобто посилення транснаціонального співробітництва та активізація інтеграційних процесів на просторах Євразії. З іншого, це економічна взаємодія в рамках СНД і розширення співробітництва між європейськими та азійськими суб'єктами міжнародних відносин.

Утім і уряд, і корпоративний сектор в Україні тільки починають розуміти, що залишатися на узбіччі світових і регіональних інтеграційних процесів не вдалося жодній успішній країні Заходу чи Сходу. Здатність синхронізувати себе з процесами, що пов'язані з глобальними й регіональними факторами, вміння адаптувати свої внутрішньополітичні плани та проекти до глобальних геостратегій визначає не лише конкурентоспроможність економіки країни, а й створює умови для збереження власної національної ідентичності.

Застарілі уявлення про національно-державну стратегію в умовах кризи міжнародного порядку стають дедалі більш небезпечними та починають загрожувати Україні «шоком глобалізації». Водночас, ані політичний істеблішмент, ані суспільство в цілому не мають обґрунтованої відповіді на питання – навіщо Україні взагалі брати участь в інтеграційних проектах на кшталт ЄС чи ЄЕП. Замість реального визначення у багатовимірному світі нових викликів і можливостей, деякі провладні та опозиційні політичні сили все ще використовують, зокрема, у пропагандистських цілях, ірраціональні політичні стратегії:

- боротьба за східний (євразійський) і західний (євроатлантичний) вектори економічної та політичної інтеграції, в умовах, коли обидва вектори є лише похідними від включення країни в процеси транснаціональ-

них відносин і глобалізації;

• намагання залучити зовнішньополітичних гравців на поле внутрішньополітичної конкуренції, нехтуючи національними інтересами та звужуючи коридор можливостей для країни в майбутньому;

• перехід від економічної автаркії до фронтальної інтернаціоналізації всіх форм життєдіяльності держави підмінюється вибором між «тоталітарним Сходом» і «ліберальним Заходом».

Зрозуміло, що для України забезпечення соціальної модернізації лише завдяки використанню геополітичних факторів не є раціональним, ураховуючи її історичний досвід боротьби за незалежність, який свідчить, що дилема українського політичного гамлетизму – «з ким бути» – часто-густо ставала на заваді самостійності та незалежності. Свої подальші геополітичні та геоекономічні змагання Україна повинна здійснювати, спираючись на стратегію національного розвитку та національну ідентичність, ураховуючи власний досвід розбудови державності, а також використовуючи кращі зразки та ефективні моделі суспільної модернізації.

Україна як середня регіональна держава, що межує зі Сходом і Заходом, з об'єктивних причин мусить здійснювати позаблокову геополітичну стратегію. Віддавати перевагу одному з напрямів є нераціональним і небезпечним. Сучасна зовнішня політика нашої держави повинна ґрунтуватися на засадах максимально оптимізованої багатовекторності, що інституційно та функціонально пов'язано з перетворенням її на самостійного гравця в системі міжнародно-політичних координат Євразії. Курс на позаблокову політику з метою недопущення нових розподільних ліній у Європі свідчить про те, що Україні доведеться відіграти важливу роль у збереженні міжнародного балансу та недопущенні протистояння між Росією й НАТО у майбутньому.

Подолати евентуальні загрози геополітичної конфронтації в Євразії Україні допоможе поновлення корпоративних відносин із РФ на засадах стратегічного партнерства, а також прагматична політика на міжнародній арені. Інтегральним результатом такої стратегії будуть належні умови для соціально-економічної модернізації Української держави, а також динамізм і функціональність у відносинах між основними гравцями на пострадянському просторі.

Отже, перед нашою країною постали такі зовнішньополітичні завдання:

• орієнтація на власні геополітичну ідентичність і національні інтереси як визначальні фактори державотворення та зовнішньополітичної діяльності;

• проведення масштабної суспільної модернізації, що потребує врахування наслідків трансформації національної ідентичності під впливом глобалізації;

• продовження курсу на реалізацію стратегії національної оборони та безпеки в контексті базових геополітичних пріоритетів;

• укладання Угоди про асоціацію з ЄС як пріоритетний напрям євроінтеграційної політики держави на сучасному етапі;

• участь у формуванні європейської системи колективної безпеки та продовження конструктивного співробітництва з НАТО за умов дотримання Україною політики позаблоковості;

• прискорення процесу комплексного адаптування країни до європейської системи суспільно-правових відносин;

• здійснення заходів, спрямованих на подолання комплексних ризиків євроінтеграційної політики;

• ратифікація Угоди про створення зони вільної торгівлі у межах СНД і взаємодія з країнами Митного союзу на секторальному рівні;

• активізація регіонального комунікаційного співробітництва у форматі Україна – Білорусь – Росія;

• розширення політико-правових можливостей для участі в євразійському торговельно-економічному, інноваційно-технологічному та інвестиційному співробітництві;

• подальший розвиток торговельно-економічної співпраці з країнами Чорноморсько-Каспійського регіону з метою створення євразійського транспортного коридору.

Налаштованість офіційного Києва на зміцнення національної безпеки та водночас на розвиток добросусідських і рівноправних відносин із Росією та збереження євроінтеграційного курсу є свідченням поступового переходу до прагматичної та раціональної політики.

---

[1] *Анненков В.И., Баранов С.Н., Важнов О.Ю., Лаптев В.Б., Сергеев Н.А. Безопасность России: геополитические и военно-политические аспекты. Учебное пособие. – М.: РУСАВИА, 2006. – С. 198-199.*

[2] *Стратегия и проблемы устойчивого развития России в XXI веке / Под ред. А.Г. Гранберга, В.И. Данилова-Данильяна, М.М. Цикановa, ЕС. Шопхоева. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2002. – С. 94-96.*

[3] *РИА «Новости». – 2005. – 23 февраля.*

[4] *Жильцов С.С. Украина: перегрузка... / С.С. Жильцов. – М.: Восток – Запад, 2009. – С. 435.*

[5] *«2000». – 2010. – 21 мая. – С. А7.*

[6] *Там само.*

[7] *Новая русская доктрина: Пора расправить крылья / Аверьянов В.В. и др. – М.: Яуза; Эксмо, 2009. – С. 248-253.*

[8] *Wilson D. Ukraine at a Crossroads // Washington Post. – 2012. – April 19.*

[9] *Анненков В.И., Баранов С.Н., Важнов О.Ю., Лаптев В.Б., Сергеев Н.А. Безопасность России: геополитические и военно-политические аспекты. Учебное пособие. – М.: РУСАВИА, 2006. – С. 235.*

[10] *Новая русская доктрина: Пора расправить крылья / Аверьянов В.В. и др. – М.: Яуза; Эксмо, 2009. – С. 33.*

[11] *Анненков В.И., Баранов С.Н., Важнов О.Ю., Лаптев В.Б., Сергеев Н.А. Безопасность России: геополитические и военно-политические аспекты. Учебное пособие. – М.: РУСАВИА, 2006. – С. 385.*

[12] *Дугин А. Битва за Украину // «Однако». – 2011. – № 37. – <http://www.odnako.org/magazine/material/show_13779/*

[13] *ЧекаленкоЛ.Д., Федуняк С.Г. ЗовнішняполітикаУкраїни (віддавніхчасів до наших днів) / Л.Д.Чекаленко, С.Г.Федуняк. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – С. 211.*

[14] *Андрєєва О.М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. – К.: Парламентське вид-во. 2009. – С. 241.*

Eventus stultorum magister est

(Результат справи – наставник нерозумних)

Алла ЛИКОВА,
магістрант Дипломатичної академії України при МЗС

Не дивно, що одним із перших кроків Володимира Путіна на посаді Президента Російської Федерації 7 травня 2012 р. став Указ №605 «Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації», у якому наголошується на необхідності забезпечити національні інтереси країни на основі принципу прагматизму, відкритості та багатовекторності в умовах формування нової поліцентричної системи міжнародних відносин.[1]

Геополітичне положення Росії диктує необхідність проведення активної, прагматичної та збалансованої лінії в усіх напрямах.

Росія підтримує гнучкий «різношвидкісний» підхід до форм та організації функціонування Співдружності, що допускає у разі неготовності тих чи інших партнерів до співробітництва в деяких сферах, взаємодію лише зацікавлених держав СНД.

Об'єктивна реальність така: Росія не має наміру оплачувати розвиток відносин між країнами Співдружності односторонніми поступками.

Для визначення курсу зовнішньої політики цих країн важливим є те, яку лінію щодо СНД проводять треті держави. Провідні демократії світу зацікавлені в забезпеченні стабільності на геополітичному просторі колишнього СРСР і визнають роль РФ у підтримці такої стабільності, більше того, – необхідність зміцнення цієї ролі.

Одне з найважливіших завдань російської зовнішньої політики в цьому напрямі – контроль над озброєнням і забезпечення міжнародної безпеки, на чому наголошується у вищезгаданому указі Президента РФ.

Практичним кроком на шляху реалізації цього документа стала проведена 15 травня 2012 р. в Москві ювілейна сесія Ради колективної безпеки Організації Договору про колективну безпеку, присвячена 20-річчю з дня підписання Договору про колективну безпеку та 10-річчю створення ОДКБ.

У сесії взяли участь голови всіх держав-членів Організації: Президент Вірменії Серж Саргсян, Президент Республіки Білорусь Олександр Лукашенко, Президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв, Президент Киргизії Алмазбек Атамбаєв, Президент Росії Володимир Путін, Президент Таджикистану Емомалі Рахмон і Президент Узбекистану Іслам Карімов.

Того ж дня було проведено неформальне засідання Ради голів держав СНД, під час якого стало зрозуміло – Путін досить серйозно та відповідально ставиться до ідеї, що змогла б виправити «невелику помилку» – розпад СРСР, шляхом створення на базі СНД Євразійського Союзу. Ще у жовтні 2011 р. В. Путін, перебуваючи на посаді прем'єр-міністра, у своїй статті «Новий інтеграційний проект для Євразії – майбутнє, яке народжується сьогодні» наголошував: «Євразійський Союз – це відкритий проект. Ми вітаємо приєднання до нього інших партнерів і, перед усім, країн Співдружності. При цьому ми не збираємося когось квапити або підганяти. Це має бути суверенне рішення держави, продиктоване довгостроковими національними інтересами... Деякі наші сусіди пояснюють небажання брати участь у просунутих інтеграційних проектах на пострадянському просторі тим, що це начебто суперечить їхньому європейському вибору».

Росія й Україна є провідними державами європейського та пострадянського простору, від взаємного розуміння та партнерських відносин яких залежить стабільність не лише в регіоні, а й на континенті.

Двостороння співпраця з країнами СНД – важлива складова зовнішньої політики РФ. У формуванні нових відносин і державами близького зарубіжжя повноцінний розвиток двосторонніх зв'язків поєднується з нарощуванням багатогранних форм взаємодії.

Дієвість багатосторонніх угод стане ефективнішою зі створенням відповідної правової інфраструктури двосторонніх зв'язків Росії з кожним із учасників СНД із урахуванням специфіки та пріоритетів європейської, середньоазійської та закавказької складових Співдружності. У цьому розумінні для РФ має величезне значення новий інтеграційний проект – Єдиний економічний простір Росії, Білорусі й Казахстану, що стартував 1 січня 2012 року. Володимир Путін назвав його «без перебільшення, історичною віхою не тільки для

трьох наших країн, а й для всіх держав на пострадянському просторі».[2]

Наступний важливий вектор – європейський.

Відомо, що держави ЄС по-різному оцінювали й оцінюють Росію як партнера. Наприклад, Німеччина й Італія протягом 1990-х рр. були основними російськими інвесторами. Не випадково РФ завжди знаходить розуміння з керівництвом саме цих країн. Німеччина й сьогодні зберігає свої позиції серйозного зовнішньоекономічного партнера Росії, її головного кредитора та лідера з інвестицій у російську економіку.

Мабуть, саме життя змушує переглянути ідеологічну базу співробітництва. Зміна парадигми – від інтеграції до предметного взаємовигідного та багатовекторного співробітництва – дала б змогу зняти надлишкову політичну риторику та цілу низку проблем у відносинах, переорієнтувати їх на практичний результат. Росія і Захід повинні знаходитися у стані інтеракції, а не інтеграції. Чи відбудеться цей поворот у взаємовідносинах, залежить лише від доброї волі та гнучкості політичних еліт ЄС і РФ.

Азійсько-Тихоокеанський вектор російської політики

Інтеграція Росії в цей регіон, що динамічно розвивається, позитивно позначиться на економіці країни. За оцінками експертів, РФ може одержати економічний ефект, що вимірюється мільярдами доларів. Приєднання до АТЕС стало стимулом для розвитку прилеглих до АТР Сибіру та Далекого Сходу. Співробітництво з країнами АТЕС сприятиме розвиткові інфраструктури, обробної промисловості, засобів зв'язку та комунікацій у згаданих російських регіонах і підштовхне подальшу технологічну й економічну модернізацію країни, сприятиме залученню іноземних інвестицій. Росія, що має вихід до Тихого океану, стане своєрідним ланцюгом між країнами СНД і АТР. Реалізація цього вектора згодом дасть можливість РФ зайняти провідну позицію у відносинах між Європейським Союзом та країнами-учасницями АТЕС.

У перспективі центральне місце в зовнішній політиці РФ посідатиме створення нового світового порядку. І тому вкрай важливо для світової спільноти не допустити виникнення нових розділових ліній. Передусім, це стосується подальшого розширення НАТО й реакції на це Москви. Звучать пропозиції про те, щоб модель європейської безпеки опиралася на всі міжнародні організації, пов'язані з безпековою сферою: ООН, ОБСЄ, Рада Європи, НАТО тощо. Ідеться не просто про перелік цих інститутів, а про єдину систему з чітко визначеними правилами взаємодії.

Теоретично така система загальноєвропейської безпеки й оборони не буде суперником Альянсу, а стане доповненням. Тому з точки зору російських національних інтересів контрпродуктивно сприймати європейську оборону як те, що створює противагу НАТО, та використовувати розбіжності, які виникають між США та їхніми європейськими партнерами по Альянсу.

Оскільки у військових структурах РФ і НАТО зберігається інерція періоду холодної війни, що впливає на співробітництво Заходу та Росії, у тому числі й у військовій сфері, Європейський Союз міг би відіграти позитивну роль.

Тому співробітництво РФ із новоствореними структурами ЄС із використанням наявних механізмів: Угоди про партнерство та співробітництво між Росією та Євросоюзом і Постійної спільної ради Росія – НАТО може дати змогу вивести відносини з Європою у сфері безпеки, виключаючи масштабні ініціативи, на новий інституційний рівень.

Перспектива світового порядку мислиться як демократична. Для його встановлення слід, насамперед, звільнитися від менталітету «тих, хто веде» і «тих, кого ведуть». Зважаючи на важливість двосторонніх і регіональних відносин, новий світовий порядок може бути народжений лише у глобальному масштабі.

Не має сумніву, що світовий порядок майбутнього відрізнятиметься від нинішнього. Він складатиметься не сам по собі, а в результаті цілеспрямованого співробітництва держав.

Не варто применшувати пов'язані з цим труднощі, адже політика кожної держави базується на захисті власних національних інтересів. Між тим, поодинці та навіть окремою групою неможливо розв'язати проблеми, що торкаються інтересів усіх держав.

У XXI ст. успішною може бути лише така політика, що ґрунтується на гармонізації національних інтересів та інтересів міжнародної спільноти. Не блоки й угруповання, а міжнародна спільнота рівноправних учасників – ось у чому сутність світового порядку XXI століття.

---

[1] *Указ Президента РФ №605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» от 07.05.2012 // http:// Президент. РФ. /acts/785.*

[2] *Путин В. Новый интеграционный процесс для Евразии – будущее, которое рождается сегодня» //Известия. – 2011. – 3 октября.*

Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики

Під такою назвою 15 травня 2012 р. в Дипломатичній академії України при МЗС України відбулася міжнародна науково-практична конференція, яка мала сформулювати методологію аналізу інтеграційних процесів у контексті глобалізації, проаналізувати глибинний причинно-наслідковий характер змін, що відбулися протягом останніх десятиріч і стали основою розбудови однополюсної, єдиної й уніфікованої світової економічної системи.

Організаторами заходу виступили Міністерство закордонних справ України, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Дипломатична академія України при МЗС України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Національний університет державної податкової служби України та Інститут глобальних трансформацій.

Що таке глобалізація сьогодні – це шанс чи ризик? Конкуренція чи співробітництво? Конфлікт чи гармонія? На думку в.о. ректора Дипломатичної академії України при МЗС України Наталії Татаренко, глобалізація вже перетворилася на реальність, що увійшла до повсякденного життям і щодня ставить перед нами нові запитання. Шукати відповіді доводиться на ходу, реагуючи на несподівані зміни. Саме тому організатори конференції запросили до участі в ній науковців трьох різних напрямів – історії, політики й економіки.

Секція під головуванням першого проректора Дипломатичної академії України при МЗС України Вячеслава Ціватого розпочала свою роботу доповіддю директора Інституту археології НАН України, академіка НАН України Петра Толочка «Діалог чи монолог цивілізацій?» Висвітлення проблеми світових інтеграційних процесів у своїх виступах продовжили Андрій Кудряченко, директор Інституту всесвітньої історії НАН України, Тамара Гузенкова, заступник директора Російського Інституту стратегічних досліджень, Анатолій Зленко, професор Дипломатичної академії України при МЗС України, Людмила Чекаленко, професор кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС України.

Секція «Глобалізація і геополітика в умовах трансформацій міжнародної системи» працювала під керівництвом Сергія Шергіна, завідувача кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС України, який залучив до обговорення провідних українських і зарубіжних учених, представників центральних органів державної влади та дипломатичних представництв іноземних держав в Україні. Серед них – голову стратегічної експертної Ради Інституту глобальних трансформацій Олександра Чалого, професора Американського університету Парижа Стівена Ековича, керівника департаменту міжнародного співробітництва Університету Сорбона Сіте Філіппа Олів'є, а також Надзвичайного і Повноважного Посла Республіки Індія в Україні Раджива Кумара Чандера.

Третя секція – «Процеси глобальної трансформації: виміри експансії» – проходила під головуванням Олега Білоруса, голови комітету Верховної Ради України у закордонних справах. Її доповідачами були: Ігор Бураковський, директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, Андрій Кобяков, Голова правління «Інституту динамічного консерватизму» (Росія), та Ольга Зернецька, головний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, яка люб'язно надала свою наукову розвідку для публікації в «З.С.»

У роботі конференції також узяли участь Віктор Майко, заступник Міністра закордонних справ України, народний депутат України, ректор Національного університету державної податкової служби України Петро Мельник та інші поважні гості, зокрема, Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні Хо Дак Мінь Нгует, Надзвичайний і Повноважний Посол Азербайджанської Республіки в Україні Ейнулла Ядулла оглу Мадатлі, Надзвичайний і Повноважний Посол Малайзії в Україні Чуа Теонг Бан.

Інф. «З.С.»

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,
доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Глобальна експансія медіа-імперій як вимір процесів трансформації в сучасному світі: діахронічний зріз

Світова глядацька аудиторія звично пов'язує глобальні бренди Walt Disney, News Corporation, Viacom, Time Warner, Vivendi, Google з медіа-імперіями, що постачають розваги та комунікації. Насправді це не зовсім так. Медіа такого ґатунку – це найпотужніші економічно та найвпливовіші політично глобальні імперії. Їм властиві широка експансія й шалені темпи зростання капіталу.

Список супермільярдерів нашої планети, за даними журналу Forbs, на березень 2011 р. очолює мексиканець Карлос Слім Гелу з капіталом 72 млрд. дол., що вкладений у телекомунікації та забезпечує функціонування кабельного й супутникового телебачення, стільникових мереж у 18 країнах Латинської Америки, частково – США та навіть Європі.[1] На другому місці – Білл Гейтс із капіталом 56 млрд. дол., який він отримав від заснованої ним компанії Microsoft, на шостому – його співвітчизник Ларрі Еллісон із капіталом 36 млрд. дол., голова компанії Oracle. Загалом із 140 найбагатших мільярдерів світу – 16 є представниками медіа-бізнесу. Загальна ринкова оцінка їхніх капіталів становить 371 млрд. доларів.

Карлос Слім Гелу

Можна зауважити, що не завжди персональна фінансова могутність мільярдера збігається з його реальною владою. Це справді так. Якщо проаналізувати список журналу Forbs «The World's Most Powerful People. The 70 Who Matter», де першу позицію займає Барак Обама, а другу – Володимир Путін, то на п'ятому місці – Білл Гейтс, дев'ятому – Марк Цукерберг (засновник Facebook), сімнадцятому – Майкл Блумберг, двадцять першому – Сільвіо Берлусконі та лише двадцять третє обіймає найбагатша людина світу – Карлос Слім Гелу. Наступний за ним у списку – Руперт Мердок, персональний капітал якого є незрівнянно меншим від капіталу його попередника – «лише» 8,3 млрд. доларів.[2]

Загалом, із 70 осіб у світі, які мають найбільшу владу, 14 – це власники медіа-імперій – так звана медіакратія.[3] Вона становить 20% списку світових можновладців. Якщо ж усвідомлювати й той факт, що президенти й прем'єр-міністри провідних країн світу по обидва боки Атлантичного океану, які є в цьому списку, багато в чому завдячують своїми посадами саме таким глобальним медіа-магнатам, як Руперт Мердок чи Карлос Слім Гелу, стає зрозумілим, що їхня вага в політичній трансформації світового порядку може бути порівняна з їхньою вагою у процесах глобальної експансії в економічних і культурних сферах.

Серед 50 найбільших компаній світу – 10 належать до сфери медіа й ІКТ. Орієнтовна ж ринкова вартість компаній цих секторів світової економіки, що увійшли до списку 2000 найбільших компаній світу, становить майже 6 трлн. доларів.

Діахронічний зріз глобальної комерційної медіасистеми дає змогу довести, що ринок медіа імперій став яскравим феноменом у світовій економіці та політиці лише на початку 1990-х років.

Медіа-системи до цього часу були переважно національними (державної або громадської форми власності). Упродовж 1990-х рр. національні медіа прискореними темпами комерціалізуються, і вже на початку XXI ст. цей глобальний ринок формується настільки, що можна говорити про підйом глобальної комерційної медіа-системи. Він тісно пов'язаний із підйомом більш інтегрованої неоліберальної глобальної економічної системи. Велику роль у цьому відіграли діджиталізація та супутникові технології, що зробили глобальні ринки ефективними і привабливими в ціновому відношенні. Відзначимо вплив СОТ, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, а також уряду США – всі вони просувають і підтримують інтереси ТНК. На думку американського дослідника Майкла Дж. Менделя, медіа і – ширше – комунікація стали набагато важливішими протягом життя останньої генерації.[4]

Формування, розвиток і експансія глобальної комерційної медіа-системи до позиції домінування є не лише економічним феноменом. Це ще й реальні впливи на культуру, політику та змістове наповнення того, що передають своїми каналами ЗМК.

У 90-ті рр. ця глобальна комерційна медіа-система була підпорядкована домінуванню десяти глобальних медіа-імперій. У перші 12 років XXI ст. їхня кількість залишилась такою ж, але не всі медіа-імперії кінця XX ст. витримали жорстку конкурентну боротьбу. Із першої десятки у великій економічній грі на початок 2012 р. залишилися такі ветерани, як: Walt Disney, News Corporation, Time Warner, Vivendi, Viacom, і додалися Comsat, Time Warner Cable, Directv, CBS і Dish Network.

До тих, хто наслідує стратегію десяти провідних глобальних медіа-імперій, належать компанії, так би мовити, другого ярусу. Це чотири-п'ять десятків компаній – регіональних або національних велетнів, що втримують свої позиції на медіа-ринку завдяки національному протекторату у вигляді законодавства, підтримці (прямій або завуальованій) уряду, а також через те, що займають вигідні ринкові ніші. Майже половина з них розташована в Північній Америці (наприклад, Liberty Global, Liberty Media, Charter Communications, CC Media Holdings у Сполучених Штатах, Shaw Communications у Канаді) і Південній Америці (наприклад, Grupo Televisa у Мексиці), а решта – у Західній Європі (наприклад, BSB у Великій Британії, Eutelsat Communications у Франції, ProSiebenSat1 Media у Німеччині, RTL Group і SES у Люксембурзі, Mediaset в Італії), а також Японії (наприклад, Jupiter Communications). У різних комбінаціях медіа-імперії плюс півсотні компаній другого ярусу становлять більшість медіа-ринку у світі.

Зазначимо, що глобальні ринки з виробництва кіно- і телефільмів, серіалів, телевізійних шоу та ігор, книговидавництва та запису музики за своєю природою були олігополістичними переважну більшість часу свого існування. І хоча в цьому секторі світової економіки існують потужні національні індустрії (як-от, у Німеччині, Франції, Індії тощо), але переважна частина з них, це – американські компанії або такі, що базуються у США. Ця галузь індустрії має тенденцію до швидшого зростання, ніж глобальна економіка в цілому. Головним фактором, що робить вказані американські олігополії такими конкурентоспроможними і «майже неприступними для новачків, є їхні розвинуті дистрибутивні системи».[5]

Білл Гейтс

Руперт Мердок

Ларрі Еллісон

Найвдаліша стратегія, якою користуються молоді незалежні компанії, – це пов'язати себе з могутніми ТНК. Експансивне когломерування глобальних ТНК досягло такого рівня, що нині важко знайти глобальну компанію в медіа-сфері, яка була б «чистим» варіантом одного бізнесу. Скажімо, CBS, що нині входить до першої десятки медіа-імперій, у свою чергу на 45% належить могутньому конгломерату General Electric, який є третьою найбільшою компанією у світі. Ще одна потужна стратегія глобальних конгломератів у період глобальної фінансово-економічної кризи – це об'єднання спільних зусиль у втіленні мегапроектів. Так, Siemens разом із General Electric плідно працюють разом.[6]

Яскравим прикладом експансивного конгломерування та відповідно домінування на глобальному медіа-ринку є компанія Disney. Це було зроблено шляхом диверсифікації товарів і послуг, а також консолідування медіа-індустрії та індустрії розваг (ця ідея була закладена в підґрунтя компанії Disney ще його фундатором). Але, мабуть, Волт Дісней навіть не міг собі уявити, що його компанія протягом 1980 – початку 2000 рр. стане глобальною медіа-імперією. Задля цього вище керівництво компанії вдається до різноманітних стратегій експансії:

- відновлення роботи

анімаційної студії, хітами якої стали «Русалонька», «Король Лев», «Красуня і Чудовисько» тощо;

• створення двох студій для виробництва ігрового кіно Touchstone Pictures і Hollywood Pictures. В останню влилася Walt Disney Pictures – кіностудія, що займалася зйомками кінофільмів для сімейного перегляду (не всі глядачі за межами США асоціюють такі фільми, як «Красуня», «Звичка виходити заміж», «Люба, я зменшив дітей», «Сто один долматинець», «Пірати Карибського моря» із брендом Disney, але це так);

• постановка спектаклів на Бродвеї за мотивами успішних мультфільмів, кожен із яких давав прибутки компанії в сотні мільйонів доларів;

• співпраця зі студіями Miramax і Pixar (останню створив славнозвісний засновник Apple Стів Джобз і потім продав компанії Disney, а сам був запрошений до ради директорів (членом якої залишався до смерті, 5 жовтня 2011 р.) із 7% її акцій;

• прибуткова кабельна телевізійна мережа ESPN, що зробила компанію Disney практично монополістом у сфері трансляції найсуттєвіших спортивних програм (операційний прибуток у 1999 р. – 750 млн. дол.). До речі, диверсифікація відбувається й тоді, коли компанія Disney разом із видавництвом Герста засновує й видає журнал під назвою «ESPN»;

• будівництво мережі диснеївських тематичних парків як у Сполучених Штатах, так і в Японії та Франції разом із готельними комплексами для туристів, які відвідують ці парки;

• відкриття мережі з 742 автономних диснеївських магазинів у найбільших містах США та по всьому світові, де, наприклад, продаж тільки годинників «Міккі Маус», іграшок, одягу та інших товарів дав річний прибуток у розмірі 100 млн. дол. лише за 1988 рік.

Особливо важливими для інтенсивного розвитку й експансії мега-компанії були технологічні прориви, якими характеризувалися ці роки, надто – винахід і бурхливий розвиток відео- та кабельних мереж. «Завдяки їм з'явилася можливість відкриття нових вторинних ринків поширення кінопродукції, насамперед ринків відеокасет і кабельного телебачення».[7] Причому йшлося не лише про нові художні фільми. Передусім грандіозні прибутки давало розповсюдження диснеївської класики анімаційного кіно на відео для домашнього перегляду.

Ще один подарунок, який посилював експансію компанії Disney, вона отримала від Федеральної комісії з комунікації США, що 1996 р. відмінила правило, яке не дозволяло компаніям Голлівуду придбати телевізійні компанії (і навпаки). Цей закон стояв на сторожі обмеження монополізації в медіа-сфері, але під тиском медіа-магнатів був скасований. Компанія Disney, як і інші титани медіа-бізнесу, скористалася новою економічною ситуацією та поглинула одну з чотирьох національних телевізійних мереж – ABC. Ця оборудка на астрономічну суму – 20 млрд. дол., була другою за своїми масштабами в історії бізнесу.

Загалом, глобальну медіа-систему, що формується в ці десятиріччя, вирізняють два тісно пов'язані між собою види контролю: транснаціональний контроль над експортованим змістом медіа або, як його ще називають, контентом і контроль, що посилюється, над глобальною дистрибуцією цього контенту.

Влада глобальних медіа-ТНК відчутно змінила ландшафт усіх медіа, що раніше вважалися пріоритетами націй-держав (газети, журнали, радіо, телебачення тощо). Але особливо кардинальних змін зазнало за останні тридцять років телебачення та різноманітні способи його функціонування. Прихід кабельних і супутникових технологій у комбінації із стрімкою комерціалізацією національних систем телемовлення відкрили національні ринки для безлічі нових каналів, головними постачальниками і власниками і/або співвласниками яких є медіа-імперії. Вони домінують і як власники кабельних телевізійних каналів у США, разом з тим активно продукуючи величезну кількість глобальних варіантів своїх каналів, захоплюючи ними нові ринки за межами Сполучених Штатів. Така агресивна експансія залишає мало шансів для повноцінного креативного розвитку національних телеканалів, для виробництва ними національного телевізійного продукту. Навіщо створювати свої програми, витрачаючи на них час і гроші, якщо глобальні медіа-конгломерати часто пропонують свою продукцію за значно нижчими цінами, ніж виробництво аналогічних фільмів або телешоу в тій країні, де вони проводять експансію?

Найдешевшими для втілення (й через це найприбутковішими) для телебачення є телевікторини й телеігри. Так само продаються ідеї та сценарії різноманітних телешоу й телесеріалів.

Усі глобальні медіа-імперії мають не лише інтереси в кількох медіа-секторах, а й диверсифікують у стрімко зростаючі галузі нової економіки. Передусім це сфери, пов'язані з Інтернетом та інтернет-технологіями. Нестримний потяг до диверсифікації у головних гравців у глобальному медіа-секторі наприкінці 1990 – початку 2000 рр. виявився в серії стрімких придбань, злит-

тів, стратегічних партнерств на астрономічні суми з компаніями-провайдерами інтернет-послуг, телекомунікаційними та комп'ютерними фірмами. При цьому, суми, якими оперують у ході підписання угод компанії, що зливаються або утворюють стратегічний альянс, сягають мільярдів доларів.

Олігополістичний характер глобальних медіа-імперій посилюється тим, що, окрім утримання ними акцій своїх конкурентів, власники імперій часто входять до рад директорів провідних корпорацій. У такий спосіб їхні інтереси лежать у сфері збереження й посилення конкурентоспроможності тих самих компаній, які начебто є конкурентами на глобальному ринку медіа й ІКТ.

Глобальній експансії цих компаній сприяє також їхня диверсифікація в сектори економіки, далекі від інформаційно-комунікаційної сфери. У політичному аспекті медіа-гіганти давно й надійно пов'язані з урядами країн, де розташовані їхні штаб-квартири, а також країн, де розповсюджуються їхні медіа-продукти, що становлять вагому частку інформаційно-комунікаційного простору. Медіа-імперії та правлячі політичні сили надають одне одному преференції й підтримку: пом'якшення антитрестового законодавства в медіа-сфері; зміна медіа- ті інформаційного законодавства на користь більшого відсотка присутності іноземних власників у секторах медіа- й ІКТ (з боку уряду) і фінансової, інформаційної, пропагандистської та PR-підтримки правлячих кіл, особливо під час передвиборних кампаній (з боку власників глобальних медіа).

Влада, акумульована в руках власників медіа-імперій, зростає небаченими темпами як усередині держав-націй, так і за їхніми межами, перетинаючи державні кордони, регіони й континенти, що дає змогу говорити про зростання їхньої економічної могутності. Яскравим підтвердженням цього є той факт, що під час сучасної глобальної фінансово-економічної кризи вони не лише не втратили економічних позицій, а й збільшили прибутки практично в усіх сегментах своєї діяльності.

Це також свідчить про посилення їх впливу на масову свідомість як національної, так і глобальної аудиторії. Ідеться не лише про формування громадської думки, соціально-культурних смаків, стандартів і орієнтирів, упорядкованість ієрархій ідеалів та цінностей, а й про вплив на політичні преференції аудиторії, підтримку існуючого в державі status quo, про все більше перебирання на себе функцій здійснення політичної комунікації в суспільстві. Зростаюча експансія медіакратії є ще одним проявом зростання експансії глобальних медіа та їхній вихід на позицію світового домінування на початку третього тисячоліття.

Література:

1 The World's Billionaries 2011 // Режим доступу: Forbs http://www.forbes.com/2011/03/08/world-billionaires-2011-intro_print

2 The World's Most Powerful People. The 70 Who Matter // Forbes – Режим доступу: http://www.forbes.com/powerful-people/

3 Зернецька О.В. «Імператори шпальт та ефіру» Глобальна медіакратія генеза та природа влади / О.В. Зернецька // Політика і час. – 2006. – № 4. – С. 34-43. (частина І); Зернецька О.В. «Імператори шпальт та ефіру» Глобальна медіакратія генеза та природа влади / О.В. Зернецька // Політика і час. – 2006. – № 5. – С. 41-47 (частина ІІ).

4 Mandel M. J. The New Business Cycle / M.J. Mandel // Business Week, 31 March,. 1997. – P. 58-68.

5 Rawsthorn A. Film Industry Focuses on Distribution Scene / A. Rawsthorn // Financial Times, 4-5 October, 1997. – P. 5.

6 Глобальна корпоративна система: монографія / [О.Г. Білорус, О.В. Зернецька, В.А. Вергун та ін.], кер. авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2011. – С. 144.

7 Stewart J.B. Disney War. / J.B. Stewart / – New York: Simon and Schuster, 2005. – P. 69.

Facebook планує купити сервіс розпізнавання облич

Соціальна мережа Facebook планує придбати компанію Face.com, розробника технології розпізнавання облич на фотографіях. Про це з посиланням на ізраїльське видання Calcalist повідомив The Next Web.

Сума угоди, за даними техноблогу Newsgeek, має становити від 80 до 100 млн. доларів. Глава Face.com Джіл Хірш (Gil Hirsch) відмовився коментувати повідомлення про можливий продаж сервісу.

Face.com був створений в Ізраїлі у 2007 році. У вересні 2010 р. проект став першою іноземною компанією, у яку вклався «Яндекс». За повідомленням преси, російському інтернет-гіганту належить близько 18,4% Face.com.

«Яндекс», за деякими даними, веде переговори з продажу Facebook своєї частки в проекті. Деякі джерела зазначають, що російська компанія може отримати гроші та акції в соцмережі, хоча, за іншою версією, йдеться лише про фінансовий бік справи.

* * *

Соціальна мережа Facebook має намір створити власну платіжну систему, за допомогою якої можна буде переказувати гроші по всьому світові. За даними видання РБК, що посилається на власні джерела, у проекті братимуть участь банк «Русский стандарт» та Банк24.ру.

«Я гадаю, що така ідея може бути цілком успішною, оскільки сьогодні близько 10% усіх платежів у соціальних мережах здійснюються з використанням електронних грошей», – пояснив директор з маркетингу та стратегічних комунікацій підрозділу Mail.Ru Group «Соціальні мережі» Олександр Ізряднов. Разом з тим, президент Російського макрофінансового центру Михайло Мамута нагадав, що аналогічний проект уже запустила російська соцмережа «ВКонтакте», і назвав такі платіжні системи «загальноринковим трендом».

За повідомленнями інформаційних агентств

Роль ООН у врегулюванні сирійської кризи: оцінки та прогнози

Олександр ЗУБ,
кандидат політичних наук

Організація Об'єднаних Націй була заснована практично відразу після закінчення виснажливої для українського народу Великої Вітчизняної війни з метою сприяння стабілізації системи міжнародних відносин та забезпечення надійного фундаменту для підтримання миру на планеті, що з часом стало одним із найважливіших її завдань. Однак, основна роль ООН не зводилася лише до цього.

Нині діяльність Організації Об'єднаних Націй забезпечується спільними зусиллями понад тридцяти пов'язаних із нею організацій, що формують відповідну систему і є центром вирішення різнопрофільних проблем глобального характеру.

ООН виступає ініціатором багатьох міжнародних кампаній, що ведуть боротьбу з обігом наркотиків і тероризмом. Діючи в усіх регіонах світу, Організація Об'єднаних Націй та її установи надають дієву допомогу біженцям, забезпечуючи імплементацію програм з питань розмінування та повоєнної відбудови інфраструктури, допомогу біженцям із кризових регіонів, насамперед, це стосується подій у країнах Північної Африки та Близького Сходу.

Зважаючи, що Статут ООН містить чотири основоположні постулати стосовно підтримання міжнародного миру і безпеки, розвитку дружніх взаємовідносин між державами, міжнародного співробітництва з розв'язання регіональних і глобальних проблем, а також заохочення поваги до прав і свобод людини, на сьогодні ця організація продовжує виступати центром в узгодженні дій держав-членів для досягнення зазначених цілей.

У цьому контексті Рада Безпеки ООН безпосередньо відповідає за підтримання миру і безпеки в усьому світі та може бути скликана у будь-який час за виникнення загрози миру. Статут організації зобов'язує всі держави-члени до виконання рішень Ради Безпеки.

У разі розв'язання бойових дій, остання вживає необхідних заходів задля припинення вогню, а також може направити миротворчу місію з метою надання відповідної допомоги сторонам у досягненні, збереженні перемир'я або забезпеченні розмежування сторін конфлікту.

Рада Безпеки ООН також може вживати відповідних заходів щодо сторін конфлікту з метою забезпечення виконання ними прийнятих рішень, запроваджувати економічні санкції чи встановлювати ембарго на постачання зброї тощо. Вона також правомочна уповноважувати держави-члени в окремих випадках проводити спільні військові операції.

Станом на сьогодні, використовуючи статутні повноваження ООН і можливі важелі впливу на ситуацію в Сирійській Арабській Республіці (САР), країни-члени Ради Безпеки активно опрацьовують шляхи мирного врегулювання конфлікту та намагаються виступати в ролі активного посередника.

При цьому, основним пріоритетом Організації Об'єднаних Націй, що формує основу її політики в усьому світі, залишається розвиток взаємної спроможності національних партнерів щодо ефективного вирішення проблем, що стосуються реалізації прав людини.

Аналіз роботи Ради Безпеки ООН у квітні цього року, за головування Сполучених Штатів Америки, засвідчує, що одним із резонансних питань її порядку денного залишається так зване сирійське питання.

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй Пан Гі Мун 5 квітня цього року піддав жорсткій критиці продовження сутичок і кровопролиття в Сирії, незважаючи на цілеспрямовані зусилля Представника ООН і Ліги Арабських Держав (ЛАД) у Сирії Кофі Аннана в цьому напрямі. Відповідну заяву Ради Безпеки ООН було оприлюднено цього ж дня.

На думку Генсекретаря Організації Об'єднаних Націй, оптимальним виходом із кризової ситуації, що склалася в Сирії, має стати реалізація сторонами механізму налагодження політичного діалогу, а також спільна протидія наслідкам гуманітарної кризи в цій країні.

Коротка тематична ретроспектива подій також ілюструє, що 12 квітня 2012 р., у рамках засідання Ради керівників міжнародних організацій системи Організації Об'єднаних Націй, Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун провів зустріч із главами дипломатичних представництв при міжнародних організаціях у Женеві, де ключовим акцентом заходу стала констатація спроможності Ради ООН з прав людини і надалі ефективно функціонувати в ході прийняття рішень стосовно країн, де порушуються такі права.

За словами Генерального секретаря, розмова з Кофі Аннаном стосовно ситуації у САР підтвердила декларування офіційними колами цієї близькосхідної країни готовності припи-

нити військові дії, що є ключовим питанням у плані мирного врегулювання конфлікту.

Генсекретар Пан Гі Мун укотре закликав Президента Сирії Башара Асада зробити все можливе задля термінового припинення вогню та виведення військ із населених пунктів.

Подальше інформування ООН про розвиток ситуації, пов'язаної з дотриманням сирійськими урядовими військами вказаних зобов'язань, покладено на Представника ООН і ЛАД у Сирії К. Аннана, насамперед щодо виконання сторонами конфлікту так званого Плану із шести пунктів, схваленого заявою Ради Безпеки від 21 березня цього року.

Резолюція Ради Безпеки 2042, прийнята 14 квітня, ознаменувала початок роботи та подальше направлення до САР Місії ООН зі спостереження.

Очевидно, що країни, які на сьогодні підтверджують свій статус держав-контрибуторів, у подальшому зможуть розраховувати на участь у реалізації перспективних галузевих проектів на території Сирії.

Припинення вогню, надання можливості доступу міжнародним гуманітарним організаціям для роботи на території САР, негайне виведення військ уряду із населених пунктів, а також започаткування конструктивного політичного діалогу, спрямованого на примирення, стали основними питаннями, до яких упродовж останнього часу було прикуто увагу сторін, зацікавлених у вирішенні конфлікту.

Фрагментарний огляд основних кроків, реалізованих на сьогодні Організацією Об'єднаних Націй стосовно подолання кризи на сирійському напрямі, чітко демонструє їхню важливість за своєю суттю, але, на жаль, досить низьку ефективність у подальшому.

Передусім, це продиктовано специфічною поведінкою та відносинами гравців у вертикально інтегрованій структурі політичної влади в Сирії, а також варіативністю інтересів держав-членів Ради Безпеки ООН – від намагання Сполучених Штатів Америки (США) та їхніх сателітів послабити вплив Ірану на цю близькосхідну країну та створення вигідного плацдарму для майбутнього розміщення в регіоні елементів системи ПРО до прагнень Російської Федерації (РФ) не ставити під сумнів перспективи двосторонньої російсько-сирійської співпраці у сфері військово-промислового комплексу та атомної енергетики.

Не менш принциповим фактором у позиції РФ у цьому питанні також залишається база матеріально-технічного забезпечення військово-морського флоту Російської Федерації у сирійському порту Тарту, на території якого ще з 70-х рр. XX ст. розміщено об'єкти, призначені для поточного ремонту й обслуговування російських кораблів Чорноморського флоту.

Аналіз матеріалів щодо стратегічних зовнішньополітичних завдань США та РФ у контексті розвитку ситуації на Близькому Сході підтверджує оприлюднені в березні 2007 року на шпальтах суспільно-політичного видання МЗС України «Політика і Час» (нині «Зовнішні справи». – прим. автора) прогнозні оцінки стосовно «спроб Російської Федерації перевести політичну увагу Сполучених Штатів Америки на Іран і Сирію, та паралельно відновити вплив [Росії], забезпечивши власне ідеологічне та матеріальне повернення [постачання зброї] на близькосхідну арену дій у якості противаги впливу американському блоку... Росія, активізуючи відносини з країнами регіону, заохочує Сирію до протистояння Сполученим Штатам Америки та Державі Ізраїль, зміцнює діалог з Палестинською автономією і нарощує зв'язки з Іраном у сферах політики, економіки та ядерної безпеки. ...Такі дії Росії розглядаються у якості спроб, спрямованих на створення на Близькому Сході системи балансу сил з урахуванням власних [російських] інтересів...»

З точки зору сьогодення, верифікація згаданих прогнозних оцінок розвитку трикутника відносин по лінії США – Близький Схід – Росія знаходить свій логічний ґрунт у сенсі їхньої реалізації.

Підсумовуючи сказане, можемо стверджувати, що політика, побудована на внутрішніх розбіжностях основних міжнародних акторів, залучених до вирішення кризової ситуації в Сирії, не може бути достатньо ефективною, незважаючи на численні так звані вербальні атаки з боку офіційних представників ООН.

Показовим свідченням на користь наведеної гіпотези може бути перефразований один із постулатів західної політології: працювати слід не лише зі своїми прихильниками, а також – із опонентами.

Як свідчить дипломатична практика, робота винятково із суперниками також вважається малоперспективною, оскільки сформовані стереотипи важко піддаються змінам. У цьому разі можна спробувати побудувати новий стереотип, але лише з урахуванням старого, опираючись на нього, але не заперечуючи його.

З метою глибшого розуміння специфіки близькосхідного регіону, а також основ менталітету арабського світу, слід також пам'ятати про історичну згадку, запозичену з праці «Стратагемы. О китайском искусстве жить и выживать» у авторстві фахівця зі східної культури Харро фон Зенгера, який народився в 1944 р. у невеличкому швейцарському поселенні Віллерцелл.

«...Мамлюцький правитель Єгипту Алі-Бей аль-Кабір (1728-1773 рр.) у часи свого правління (з 1757 року) доручив перекласти арабською мовою працю відомого італійського філософа Нікколо Макіавеллі (1465-1527) «Володар».

Коли було здійснено переклад декількох розділів, Алі-Бей аль-Кабір, прочитавши перший розділ, вигукнув: «Я знаю набагато більше хитрощів, ніж цей [Н.Макіавеллі] європейський емір!»

І наказав припинити подальший переклад...»

Діяльність міжнародних громадських організацій і розвиток внутрішньополітичної ситуації в деяких країнах РСАДПЗ

Максим СУБХ,
Перший секретар МЗС України, аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

Масове переслідування недержавних громадських організацій, ініційоване у грудні минулого року в Єгипті, поклало початок новій і досить небезпечній тенденції на Близькому Сході.

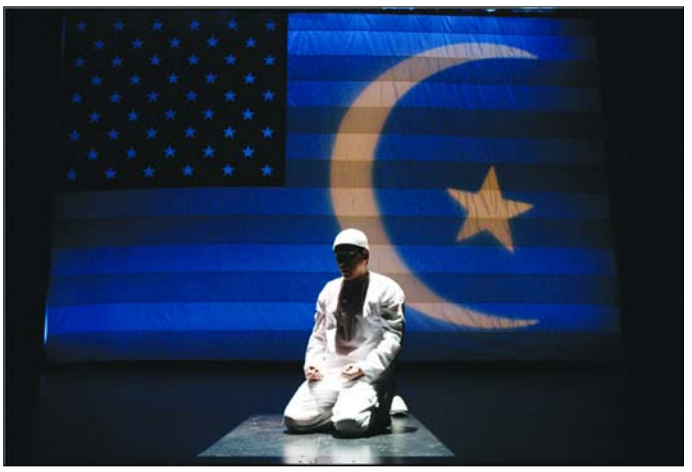
Відчувши смак свободи і вседозволеності, новостворені єгипетські демократи з молодецьким ентузіазмом взялися зводити рахунки з тими, кого місцева «вулиця» схильна вважати чи не найголовнішим винуватцем усіх випробувань, що випали на долю єгипетського народу за останні тридцять років. Ідеться про американські та західноєвропейські громадські організації, які тривалий час вважалися своєрідною сполучною ланкою між всесвітньо визнаними лідерами у сфері демократичних перетворень (США, Німеччина, Франція) і представниками арабської політичної, ділової та інтелектуальної еліт.

Отримавши ордер від Генеральної прокуратури Єгипту на проведення обшуків у 17 представництвах іноземних некомерційних організацій, натовпи розлюченої єгипетської молоді за підтримки сил правопорядку конфіскували величезну кількість електронних носіїв, друкованих видань і аналітичних документів з метою проведення експертизи на предмет легітимності діяльності подібних організацій на території Єгипту[1]. У список «non grata» потрапили такі впливові установи: Міжнародний республіканський інститут, очолюваний сенатором від штату Аризона Дж. Маккейном, американський Національний демократичний інститут з міжнародних питань, головою Ради директорів якого є колишній держсекретар США М. Олбрайт, а також Фонд Конрада Аденауера, відомий своєю близькістю до правлячої в Німеччині партії Християнсько-демократичний союз під керівництвом канцлера ФРН А. Меркель. Утім, перелік німецьких громадських організацій, що увійшли до «чорного списку» єгипетської влади, включає також фонди Рози Люксембург, Фрідріха Еберта та Фрідріха Науманна, які представляють практично весь спектр політичних сил Німеччини.

Дії єгипетської влади щодо представництв вищезгаданих організацій викликали шквал критики з боку американських і західноєвропейських чиновників, які вгледіли в цьому явищі відкат постреволюційного Єгипту від дотримання принципів демократії, свободи слова і прав людини. Каменем спотикання в переговорах між Вищою радою Збройних сил Єгипту й американськими посадовими особами стали звинувачення на адресу США щодо, мовляв, незаконного фінансування ними мережі подібних організацій з метою завдавання шкоди безпеці й територіальній цілісності Єгипту. Другою формальною причиною, якою влада останнього мотивувала рішення про закриття офісів міжнародних організацій, стала нібито відсутність в останніх спеціальних ліцензій на ведення громадської діяльності.

Разом з тим, не слід забувати, що, припинивши діяльність представництв зарубіжних демократичних інститутів, єгипетський істеблішмент позбавив себе ефективного механізму підготовки національних політичних кадрів і партійного активу, чий досвід був і залишається затребуваним у силу великої кількості невирішених внутрішньополітичних проблем, пов'язаних із розбудовою постреволюційної єгипетської держави.

У результаті прямого втручання провідних світових політиків у ситуацію, що склалася наприкінці 2011 р. довкола міжнародних громадських організацій, єгипетська влада була змушена зменшити обороти, усвідомивши, що конфлікт із Заходом залишить Єгипет без американської фінансової допомоги, а також позбавить левової частки європейських інвестицій у національну економіку, що переживає непрості часи на тлі значного зниження рівня доходів від туристичного бізнесу, постійних перебоїв із постачанням газу до Ізраїлю та Йорданії, а також заморожування великих інфраструктурних проектів.

У березні 2012 р. несподіванкою для багатьох стало рішення, прийняте урядом Об'єднаних Арабських Еміратів про закриття офісів низки американських і європейських правозахисних організацій, що базуються на території ОАЕ, під приводом необхідності проведення стосовно них відповідних слідчих дій[2]. У цьому контексті варто зазначити, що, незважаючи на стратегічний характер відносин ОАЕ з такими державами, як США та Німеччина, останні не забарилися виступити з рішучою критикою на адресу офіційного Абу Дабі, охарактеризувавши дії еміратських урядових органів як «невиправдано різкі» та «неоднозначні». Глава німецької дипломатії Г. Вестервелле, до слів якого приєдналася також канцлер Німеччини А. Меркель, назвав дії еміратської сторони «небезпечним сигналом того, що подібні явища стають традицією для арабського світу, ускладнюючи тим самим процес налагодження міжцивілізаційного діалогу, що є однією з головних цілей діяльності німецьких громадських організацій». У свою чергу, американський держсекретар Х. Клінтон, подібно до свого німецького колеги, висловила жаль з приводу дій еміратської влади стосовно іноземних громадських організацій, робота яких розповсюджується не лише на ОАЕ, а й охоплює Катар, Бахрейн, Кувейт та Оман[3]. Про необхідність скорішого відновлення роботи американських недержавних установ в Об'єднаних Арабських Еміратах Х. Клінтон наголосила під час переговорів, проведених нею в рамках міністерської зустрічі глав зовнішньополітичних відомств країн-членів РСАДПЗ та США в Ер-Ріяді.

Найбільш резонансним у цьому контексті стало закриття еміратськими спецслужбами на початку 2012 р. представництв німецького фонду ім. Конрада Аденауера у м. Дубай та офісу Міжнародного республіканського інституту в м. Абу Дабі (до речі, осередок цієї організації в Бахрейні було закрито ще у 2006 р., а її співробітників депортовано за межі королівства).

Як відомо, на сьогодні ОАЕ є однією з небагатьох арабських країн, якій вдалося залишитися осторонь «Арабської весни», що змусило міжнародних оглядачів замислитися над причинами успішного балансування між вирішенням першочергових завдань із розвитку держави та задоволенням зростаючих соціально-економічних потреб некорінного населення, яке становить понад 75% загальної кількості жителів країни.

Своєрідним лакмусом, що чітко підтвердив наявність серйозних проблем із демократією в ОАЕ, стало затримання в кінці 2011 р. шістьох еміратських активістів, котрі закликали місцеву владу до невідкладного проведення реформ[4]. Не бажаючи надавати питанню політичного забарвлення, Президент Об'єднаних Арабських Еміратів у грудні 2011 р. видав указ про їх помилування, що дало можливість керівництву країни постати перед світовою громадськістю у ролі поблажливого переможця.

Найбільш відчутного удару по міжнародному іміджу правлячого режиму завдали правозахисні організації Бахрейну, які, починаючи з січня 2011 р., є постійними учасниками антиурядових демонстрацій із вимогою проведення в королівстві масштабних політичних змін. Використовуючи міжконфесійні протиріччя, а також прикриваючись гаслами про регулярні та систематичні порушення прав і свобод шиїтського населення, на передові ролі в Бахрейні у квітні 2011 р. виходять активісти місцевого Бюро із захисту прав людини, заснованого в 1999 р. під керівництвом відомого в Бахрейні правозахисника А. аль-Хаваджа. Емігрувавши до Данії у 1992 р. А. аль-Хаваджа, за деякими даними, отримав статус політичного біженця, що стало підставою для надання йому датського громадянства. Присвятивши себе правозахисній діяльності, він довгий час не наважувався повернутися в Бахрейн. Лише у 1999 р. після оголошеної бахрейнським керівництвом амністії, повертається до Манами, де продовжує вести антиурядову діяльність, спрямовану, передусім, на спроби донести до міжнародної громадськості інформацію про плачевний стан шиїтського населення Бахрейну. У 2004 р. А. аль-Хаваджа опиняється в епіцентрі чергового протистояння між владою та опозицією. У розпал конфлікту довкола розтрати державних коштів, він виступив зі зверненням, у якому відкрито звинуватив Главу уряду Бахрейну в крадіжці бюджетних коштів, за що був затриманий і перебував

під вартою. Проте, незабаром його відпустили на волю через резонансний інформаційний галас, що здійнявся довкола його питання. Усесвітню популярність самому А. аль-Хаваджа, а також очолюваній ним організації принесли антиурядові демонстрації, що тривають із січня 2011 р., і виступи з вимогами демократизації політичного життя в Бахрейні. Звинувативши А. аль-Хаваджа у змові з метою повалення режиму, 9 квітня 2011 р. його разом із кількома соратниками було заарештовано. Згідно із задокументованою інформацією, зібраною провідними міжнародними правозахисними організаціями, А. аль-Хаваджа під час перебування у в'язниці піддавався побиттю й тортурам з метою визнання своєї провини за інкримінованими йому злочинами. У червні 2011 р. військовий суд Бахрейну засудив його до довічного ув'язнення за посягання на державний лад королівства. Слід зазначити, що історія із затриманням А. аль-Хаваджа спровокувала в перші місяці 2012 р. справжню дипломатичну війну між Бахрейном і ЄС на чолі з Данією, що звернулася до бахрейнського монарха з вимогою негайно відпустити активіста, який є, за її даними, громадянином Данії. У відповідь на це звернення компетентні органи Бахрейну заявили про сумнівність інформації щодо наявності у А. аль-Хаваджа датського паспорта, запевнивши своїх європейських партнерів у тому, що судове рішення є остаточним і оскарженню не підлягає. Усвідомивши безвихідність ситуації, ув'язнений наприкінці січня 2012 р. оголошує безстрокове голодування. На цей час офіційно прийнято вважати, що він голодувати, хоча його п'ятихвилинне інтерв'ю британському телеканалові BBC 1 травня ц.р. дає підстави сумніватися в істинності цієї інформації з огляду на досить задовільний зовнішній вигляд[5].

Ідучи назустріч вимогам опозиції, бахрейнський король Х. аль-Халіфа 4 травня ц.р. у своєму зверненні до нації оголосив про підписання закону щодо внесення поправок до конституції Бахрейну, які розширюють повноваження обох палат парламенту. Відтепер законодавчий орган королівства матиме право висловлювати вотум недовіри урядові, а також контролювати його діяльність на предмет її відповідності національним інтересам країни[6]. Подібні кроки зайвий раз підтверджують припущення про те, що керівництво Бахрейну обрало доволі гнучку тактику взаємодії з опозицією за принципом «батога і пряника», що, в цілому, може дати позитивні результати за умови невтручання ззовні.

У якості проміжного висновку слід сказати, що демократизація близькосхідного регіону, загалом, і регіону Перської затоки, зокрема, набула незворотного характеру. Разом з тим, світ мимоволі стає свідком того, як політика подвійних стандартів США та їхніх західних союзників бумерангом б'є по їх власних інтересах на теренах РСАДПЗ.

У першу чергу, ідеться про 5-й флот ВМС США, що дислокується в Бахрейні, а також американські військово-повітряні бази в Саудівській Аравії, Катарі й ОАЕ. На прикладі Бахрейну й ОАЕ ми спостерігаємо ситуацію, коли закиди американської адміністрації Б. Обами на адресу бахрейнського й еміратського керівництв щодо згортання демократії в цих країнах піддають небезпеці, власне, американські контингенти, водночас провокуючи місцевих лідерів до пошуку захисту на стороні. Немає сумніву, що лідери країн РСАДПЗ віддають собі звіт у тому, що на цьому етапі у них немає альтернативи США в контексті гарантування власної безпеки. Разом із тим, є припущення, що нарощування тиску з боку Заходу і, в першу чергу, Сполучених Штатів, може змусити членів РСАДПЗ змістити зовнішньополітичні орієнтири з повної залежності від основних світових центрів сили у бік розширення регіональних об'єднань за рахунок вступу нових членів, дотримуючись при цьому релігійної платформи (ісламу), у той час, як регіональний фактор може відійти на другий план.

[1] *http://www.alarabiya.net/articles/2012/01/02/185960.html*
[2] *http://www.elkhabar.com/ar/monde/285346.html*
[3] *http://www.alquds.com/news/article/view/id/344917*
[4] *http://arabic.rt.com/news_all_news/news/582838/*
[5] *http://www.bbc.co.uk/arabic/middleeast/2012/05/120501_bahrain_khawajabbc.shtml*
[6] *http://www.aljazeera.net/light/f6451603-4dff-4ca1-9c10-122741d17432/cf3f338e-82cd-46a4-ba53-18250ffbcef8*

«Арабська весна» в Єгипті: погляд ізсередини

Галина ГОРИЦЬКА, кандидат політичних наук, викладач Київського військового інституту зв'язку при НТУУ (КПІ)

Шаблонними причинами єгипетської революції 2011 р. зазвичай називають економічну стагнацію, бідність, корупцію, безробіття, перенаселення Каїру (у єдиному африканському мегаполісі проживає 22% населення Єгипту), придушення діяльності опозиції та незмінну класову нерівність. Однак, лише половина з цих причин підтверджується фактами: і справді в країні процвітає патерналістська корупція на кшталт італійської cosa nostr'и в масштабах кланів політичної та релігійної верхівки. Щодо єгипетського безробіття, то його рівень на початок революції за міжнародними нормами був невисоким – у середньому 9%, що є нижчим, ніж у таких країнах, як: США, Франція, ЮАР, Іспанія. Головним чинником детермінанти єгипетського безробіття для революції стало те, що половина безробітних – молодь 20-24 років. Дослідження, проведене Центральним агентством із суспільної мобілізації та статистики Єгипту в ІІІ кварталі 2010 р., виявило ще одну важливу для початку народного повстання обставину – більше 43% єгипетських безробітних мали вищу освіту, тобто напередодні подій початку 2011 р. було понад 1 млн. безробітної та, здебільшого, високоосвіченої молоді, яка сформувала рушійну силу революції.

Єгипетська статистика напередодні подій, що розпочалися в Каїрі в січні 2011 р., стверджувала, що країна розвивається досить успішно. У 2010 р. ВВП Єгипту становив 495 млрд. дол. США. За часів світової кризи 2008-2009 рр. темпи зростання ВВП становили 7% і знизилися у 2009 р. лише до 5%. Із 80 млн. населення країни 56 млн. користувалися мобільним зв'язком, а 22 млн. мали доступ до Інтернету. Тож Єгипет важко назвати бідною, відсталою країною, як це зазначається в багатьох джерелах. Суттєве зростання економіки підкріплювалось одним із найнижчих рівнів бідності в країнах «третього світу». Соціальна політика держави створювала програми дотацій найменш забезпечених груп населення для компенсації зростання цін на продовольчі товари. Як зазначалося, показник рівня безробіття був нижчим, ніж у багатьох розвинених країнах і поступово скорочувався (з 11% у 2005 р. до 9% у 2010 р.), що виглядало особливо позитивно на фоні зменшення темпів зростання населення (з 1,88% у 2005 р. до 1,78% у 2009 р.). У 2004 р. в країні змінився уряд, у якому, завдячуючи рекомендаціям Г. Мубарака, всі ключові економічні посади зайняли молоді єгипетські бізнесмени, які активно просували політику залучення в країну іноземних інвестицій, що було особливо актуальним після усунення загрози з боку радикальних ісламістів в 90-х рр. XX століття.

У Єгипті не простежувалось очевидних підстав для очікування соціального вибуху. Однак, латентна загроза існувала в успішній демографічній політиці А. Садата і Х. Мубарака: у 1970-1990 рр. смертність скоротилася удвічі (дитяча в період 1975-1995 рр. – утричі) і значно зросла тривалість життя. При цьому Єгиптові не вдалось уникнути катастрофічного зростання питомої ваги молоді в загальному населенні, а широкомасштабна програма планування сім'ї, розроблена спільно з агентством США з питань міжнародного розвитку, почала приносити результати лише з другої половини 1980 рр. (з 1988 р. до 1992 р. сумарний коефіцієнт народжуваності скоротився з 5 до 4 дітей на одну жінку).

Як зазначає міжнародний експерт Дж. Голдстоун, швидке зростання молоді може підірвати існуючі політичні коаліції та створити нестабільність, що підсилюється відносно легкою мобілізацією молодих людей для участі в соціальних або політичних конфліктах. Відомий російський демограф А. Коротаєв стверджує, що режим Х. Мубарака повалили саме ті молоді єгиптяни, які могли б і не дожити до свого віку, якби в період 1975-1990 рр. екс-прези-

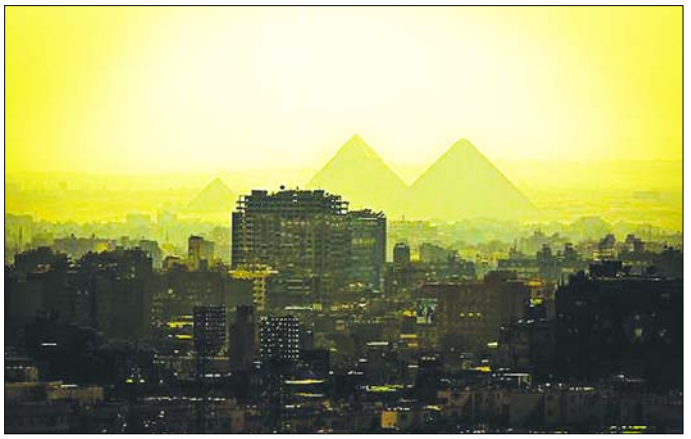
дент і його попередник успішно не провели модернізацію Єгипту, однією зі складових якої був демографічний перехід. Варто зазначити, що специфіка єгипетської революції здебільшого пояснюється превалюванням освіченої молоді в її лавах: це і певна емоційна привабливість для міжнародної спільноти, і відносно мала кількість жертв, завдяки чому єгипетська революція видається ближчою до молодіжних протестних рухів, ніж до кривавих народних повстань останніх десятиріч у країнах «третього світу». Однак, навряд ця революція набула б необхідного масштабу, якби її протестна база складалася виключно з невлаштованої молоді і до неї не приєднались би мільйони єгиптян – людей, які жили за правління Х. Мубарака 30 років, а багато хто з них народився вже після приходу екс-президента до влади. Тож вищенаведені факти необхідні, але – не достатні умови єгипетського соціального вибуху.

Варто згадати ще кілька факторів, без яких революція могла не відбутися. По-перше, – ситуація в Тунісі (цей прецедент показав широкому загалові арабів можливість на диво легкого зміщення авторитарного президента шляхом народних повстань, а не військового перевороту), що слугувала потужним каталізатором первинного соціального вибуху в Каїрі, коли на загальний мітинг стихійно зібралося населення, зневірене в можливості вільного волевиявлення. Адже, і це по-друге, 30-річчя надзвичайного стану створило ситуацію абсолютної безконтрольності сил безпеки, що призвело до масового використання тортур до незадоволених режимом, яких дедалі більшало. Стабільність кінця 90-их рр. XX ст. поступово перейшла в стагнацію економіки через несприятливі умови розвитку ринкової економіки (високий рівень корупції й традиційна єгипетська бюрократія); також не було проведено належного політичного реформування у сфері перерозподілу влади між президентом, урядом і парламентом. А отже, влада зосереджувалася в руках Х. Мубарака і його оточення.

Таким чином, єгипетська революція не була б можливою без певних об'єктивних передумов, але вона не була неминучою. Урешті-решт, так званий молодіжний бугор (youth bulge) у Єгипті мав стрімко піти на спад, тим самим послаблюючи тиск на ринок праці, збалансована програма економічних реформ передрікала вихід Єгипту на темпи зростання «економічного чуда», що разом із політичною лібералізацією, очікуваною від Г. Мубарака, створювало вагомі передумови для покращення рівня життя і виходу країни на новий політично-економічний рівень.

Однак, 25 січня 2011 р. в Каїрі, Суеці, Александрії, Порт-Саїді та інших містах розпочався «День Гніву». Єгиптяни виходили на вулиці з досить різними й інколи суперечливими гаслами, було очевидно, що їхня поведінка базувалася здебільшого на емоційному сприйнятті, аніж раціональному осмисленні ситуації. Розповсюджене гасло «Ірхаль» («Іди») підтверджувало аспект неусвідомленості та спонтанності соціального вибуху, який також полягав у абсолютній відсутності опозиційної програми, або її концепції. Зважаючи на те, що в країні не було контреліти, здатної протиставити себе режимові, у лавах протестувальників не виокремився яскраво виражений лідер. Нечіткість і розрізненість цілей єгипетських подій початку 2011 р. в першу чергу пояснювалася відсутністю єдиної організованої опозиційної сили в країні. Адже, як зазначає міжнародний експерт В. Фарес, у намаганні зберегти рівновагу та контроль єгипетський режим з одного боку боровся з ісламістами (наприклад, діяльність партії «Братів-мусульман», забороненої в Єгипті з 1954 р.), а з іншого боку – не впроваджував демократичних реформ. Тому не дивно, що на основному майдані розгортання революційних подій – каїрському Тахрірі, зібралися й ісламісти, які прагнули ісламізації єгипетського суспільства, і прибічники модерністського шляху розвитку, аналогічного західним ліберальним демократіям. Парадоксально, але спонтанні неочікувані події, що охопили країну з січня 2011 р., своєю масштабністю та розголосом призвели до розпуску обох палат парламенту, відставки єгипетського уряду, а в ре-

зультаті – президента країни Х. Мубарака.

Невідомо, хто був ініціатором масових акцій протесту 25 січня 2011 р., запланованих як мирна демонстрація, присвячена державному святу – «Дню поліції», заснованому в пам'ять про поліцейських, які виступили проти британської окупації міста Ель-Ісмаїлія в 1952 році. Таким чином, цей день було спеціально обрано, щоб показати ставлення єгиптян до поліцейського свавілля, яке за 30 років надзвичайного стану в країні досягло нечуваних масштабів. У групах на Facebook і в Twitter демонстранти вирішили зібратися біля Міністерства внутрішніх справ Єгипту. На інтернет-сторінці молодіжного політичного руху «6 квітня» цю акцію аргументували так: «сьогодні святкуємо день жорстокості й корупції в поліції. Поліції, яка... катує інакодумців у поліцейських відділках». Варто зазначити, що суттєвий вплив на загальнонародний мітинг мала справа Халеда Саїда, якого 6 червня 2010 р. було вбито поліцейськими в Александрії. На популярному інтернет-профайлі «Усі ми – Халеди Саїди» також було розміщено інформацію про загальнонародний мітинг. Однак, у перші дні соціального вибуху жодна політична сила Єгипту свідомо не підтверджувала своєї офіційної участі в ньому, щоб не перетворити цю акцію на гру одного актора. Особливо антагонічними протестувальниками виступали члени мусульманської гілки опозиції та – прибічники ліберального шляху країни. Якби легендарна партія «Братів-мусульман» підтвердила свою участь в акції, від неї відкололася б значна частина протестувальників: тієї молоді 20-30 років (переважна більшість якої була студентами з досить забезпечених родин), що вимагала світських реформ; коптів, які спочатку активно підтримали протест, незважаючи на офіційну рекомендацію Коптської, Католицької та Євангелістської церков своїм прихожанам не брати участі в протестах, представників секулярних опозиційних рухів. Про позарелігійну концепцію протесту також вказує той факт, що на 13-ий день мітингів на майдані Тахрір християни й мусульмани спільно вознесли молитву «Отче наш» у пам'ять про жертв розпочатої революції.

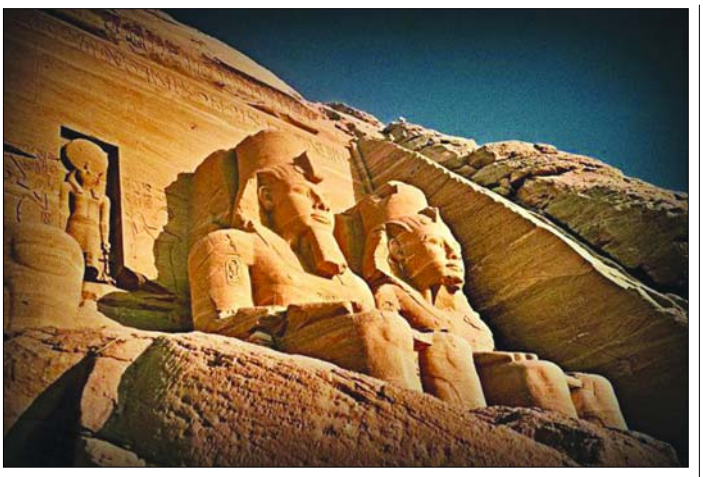
Однак, настільки потужна хвиля протестів не могла довго залишатися без лідерства, і тоді 28 січня на сцену вийшли «Брати-мусульмани». Держсекретар США Х. Клінтон встигла порекомендувати ще діючому президентові Х. Мубараку розпочати нарешті в країні політичні реформи та відмінити заборону на демонстрації задля вільного волевиявлення народу, а Євросоюз закликав єгипетську владу дослухатися до свого народу й виконати його вимоги; уже були перші жертви мирної демонстрації в Каїрі, де 25 січня 2011 р. єгиптяни збиралися цілими родинами як на прогулянку: ведучи за руки дітей, ласуючи вуличною їжею та розмахуючи стягами; уже чимала армія працівників західних СМІ встигла окупувати Марріотт, Хілтон, Фермон та інші західні галузеві готелі та щогодинно висвітлювати події на відомих міжнародних телеканалах, коли високопоставлені члени партії «Братів-мусульман» раптово припинили давати регулярні інтерв'ю «Аль-Джазірі», у яких запевняли в непричетності партії до народної революції та найголовніше – висловлювали стійке бажання не приходити до влади в Єгипті.

Власне, якби «Іхван» (ар. «Брати», тобто «Брати-мусульмани») не взяли на себе організацію наступної акції протесту, можливо, революція зійшла б нанівець. Адже поліції вдалося вигнати мітингувальників із Тахріру, а спецслужбам – попереджати багатолюдні зібрання шляхом елементарного моніторення Facebook'а і Twitter'а. Тож, коли 28 січня 2011 р. було оголошено «П'ятницею гніву», «Іхван» розіслали представників із закликом про зібрання в більшості мечетей країни. Тут їм став у нагоді досвід суспільної та підпільної діяльності, яку «Брати-мусульмани» проводили роками, уособлюючи так звану мусульманську «вулицю» в Єгипті на кшталт Хезболли в Лівані, Партії справедливості і розвитку в Туреччині або Хамасу в Палестинській Автономії. У Єгипті, що є типовою арабською країною з вихідними в четвер і п'ятницю (ар. «джума» – «зібрання», «разом», етимологічно названо через головну п'ятничну молитву, на якій має бути присутнім правовірний мусульманин у спеціальній для цього соборній мечеті), мільйони правовірних вийшли на вулицю після п'ятничної молитви 28 січня зі стійким бажанням продовжити загальнонаціональний страйк. Знадобилося кілька годин, щоб знову зайняти Тахрір.

Десята у світі армія – єгипетська, того ж дня о 22:00 увійшла в столицю. Міністру оборони М.Х.Тантаві керівництво віддало наказ стріляти в демонстрантів, але він відмовився, тим самим армія відразу проявила незалежність у своїх діях і власну позицію. І саме фельдмаршалу М.Х. Тантаві нашвидкуруч і всупереч конституції Х. Мубарак передав кермо влади. Цей інцидент викликає окреме здивування, адже замість негайної відставки президент мав намір законним шляхом поетапно передавати владу: спочатку сформував новий уряд і передав частину повноважень віце-президентові О. Сулейману. І хоча ці дії не були схвально оцінені мітингувальниками, Х. Мубарак рішуче

стояв на позиціях легітимної зміни влади та процесу конституційних реформ. Новому урядові було доручено відновити суспільний порядок, поліції – захищати громадян і поважати їхні права та свободи, а судовим органам – провести розслідування з приводу масових безладів і зупинити крадіжки, підпали та мародерство. У своїх трьох пореволюційних виступах президент зазначив, що ані він, ані його син – Г. Мубарак не балотуватимуться на президентських виборах. Варто також згадати, що Х. Мубарак вже після своєї відставки ініціював зміни до Конституції, які закріплювали вибори президента таємним прямим голосуванням, зменшували термін президентства до 4-х рр. і позбавляли Генпрокуратуру обов'язків виключного забезпечення безпеки громадян. У цілому, Х. Мубарак мав твердий намір залишитися гарантом конституційних змін і стабільності в країні до наступних президентських виборів і таким чином попередити подальші заворушення та безлад.

Однак, такий розвиток подій позбавляв армію можливості прийти до влади. Адже військове головнокомандування Арабської Республіки Єгипет (АРЄ) усвідомлювало мізерність шансів своїх висуванців потрапити в парламент, зважаючи на непопулярність у громадян. Тому, раптово, наступного дня після свого останнього виступу перед народом, у якому президент укотре підкреслив свою відповідальність у сфері захисту конституції та національних інтересів до моменту передачі влади тому, кого громадяни АРЄ оберуть

шляхом вільних і прозорих виборів, Х. Мубарак передав усю повноту влади Вищій раді військових сил (ВРВС) на чолі з М.Х. Тантаві, створену 1952 р. з метою координації діяльності військових сил АРЄ під час надзвичайних ситуацій. ВРВС Єгипту не обтяжена практикою управління державою, адже з часу створення вона збиралася лише тричі: під час двох останніх війн з Ізраїлем та 9 лютого 2011 р. – під час Єгипетської революції.

Перехідний період ВРВС – 6 місяців, і очікувалося, що всередині літа минулого року пройдуть президентські вибори. Однак, з огляду на постійне відтермінування, нині президентські вибори призначено на 23-24 травня цього року. Варто зазначити, що нещодавно адміністративний суд Єгипту виніс рішення призупинити проведення президентських виборів, однак невідомо, чи воно вкотре відкладе вже анонсовані вибори. Також існує проблема відновлення діяльності Конституційної асамблеї (КА), яку бойкотують 28 членів, не задоволених проісламською позицією салафітської партії «Ан-Нур», що на виборах неочікувано отримала майже чверть місць у нижній палаті парламенту. Агресивне наполягання салафітів на введенні шаріату в юридичну практику Єгипту призвело до того, що навіть імам «Аль-Азхару» шейх А. аль-Таєб відкликав свого представника і заявив, що в нинішньому складі КА відображає інтереси не всього єгипетського суспільства, а лише його окремої релігійної групи. Однак, КА повинна до початку президентських виборів внести прийняті на референдумі зміни до Конституції АРЄ.

Після успіху референдуму, анонсованого ще Х. Мубараком, із внесення змін і доповнень до Конституції Єгипту, що відбувся 19 березня 2011 р. (77,27% проголосувало за зміни в конституції), очевидно, що вибори нового Президента АРЄ de jure проходитимуть шляхом таємного прямого голосування. Імовірно, їх і справді буде проведено без суттєвих порушень, адже нині шляхом змін до конституції та прийняття допоміжних законів із початкової кількості кандидатів, залишилося 11 осіб. Позбутися небезпечних конкурентів вдалося шляхом введення в дію «Закону про політізоляцію», завдяки якому функціонерам колишнього режиму заборонили балотуватися (що формально мало поставити хрест на політичних кар'єрах О. Сулеймана, А. Мусси і А. Шафіка, однак станом на сьогодні всі вони візьмуть участь у президентських виборах), а провладну Націонал-демократичну партію ліквідовано 16 квітня 2011 року. Згідно зі змінами до конституції не балотуватиметься популярний телеведучий Х.С. Абу Ісмаїл, адже його мати мала американське громадянство. Також із президентських перегонів вибув відомий лауреат Нобелівської премії з хімії А. Зувейл, що має американське громадянство. У свою чергу, політичному крилу «Братів-мусульман» – Партії свободи і справедливості (ПСС) також довелося зняти свого кандидата – мільйонера Х. аль Шатера, який до висунення своєї кандидатури на вибори займав посаду заступника голови «Братів-мусульман» (варто нагадати, що офіційно «Брати» не висувають свого кандидата на вибори ніби задля уникнення монополізації влади), але раніше був засуджений двічі за активну участь у діяльності «Братів». Його було помилувано в результаті зустрічі високопосадовців ПСС та ВРВС, однак мільйонер не врахував, що рішення суду про можливість обрання колишнього ув'язненого може бути винесено лише через шість років після закінчення терміну ув'язнення. Однак, ісламісти висунули кандидатом у президенти А. Монейма – лідера «Братів-мусульман» (інформації про його виключення з лав партії немає). Не лише «Брати-му-

сульмани» ведуть нечесну гру. ВРВС також повідомляв про невисунення свого кандидата на президентські вибори, хоча не лише О. Сулейман, а й А. Шафік представляють інтереси ВРВС. Адже після революції військова влада зберегла останній склад уряду на чолі з А. Шафіком, який став тимчасово виконуючим обов'язки прем'єр-міністра до наступних виборів. Проте 3 березня 2011 р. уряд Єгипту подав у відставку, доручивши сформувати новий уряд Е. Шарафу, а главу тимчасового уряду разом із колишнім віце-президентом країни було включено до складу ВРВС.

Стає очевидним, що країна балансуватиме між трьома політичними силами: військовими, які навряд чи захочуть втрачати свої позиції після президентських виборів, поміркованими ісламістами («Брати-мусульмани») та радикальним ісламом (салафітська партія «Ан-Нур»). Як зазначає відомий арабіст Є. Примаков, революційний зсув не зламав державної структури, стрижнем якої є єгипетська армія, що контролює 20% економіки країни. Власне, військові і є старим режимом. Зокрема М. Тантаві, який очолює ВРВС, протягом 20 років правління Х. Мубарака займав посаду Міністра оборони Єгипту. Не варто забувати, що всі чотири президенти АРЄ (Нагіб, Насер, Садат і Мубарак) були військовими, як і більшість губернаторів Єгипту. Однак, цей самий революційний зсув створив безпрецедентний для країни синтетичний зв'язок військових з ісламістами. Адже всі екс-президенти Єгипту були категорично проти ідеї політизації ісламу (Г. Насер навіть засудив ідеолога «Братів-мусульман» С. Кутба до страти лише за його оцінку ситуації в тогочасній країні, як «джагілію» – ар. «неуцтво», період доісламської історії арабів). Очевидне посилення ісламських партій принесло легальному крилу «Братів» – партії ПСС 38% мандатів за партійними списками, а салафітській «Ан-Нур», існування якої неможливо було навіть уявити за правління Х. Мубарака, – 29%. Однак, у цілому «політичний іслам» (ідеться про ПСС), що нарешті отримав можливість легально прийти до влади в Єгипті, трансформувався у бік поміркованості. Зокрема, генеральний секретар ПСС М.С. Кататні заявив, що ПСС не релігійна, а – громадянська партія, що виступає за створення сучасної та демократичної держави, однак із посиланням на іслам. Щодо радикальної салафітської партії «Ан-Нур», то на сьогодні вона продовжує практику нападів на єгипетських християн-коптів і підпалювання церков і стоїть на позиції існування в державі виключно однієї релігії – ісламу.

Час покаже, яка динаміка сил у єгипетському ісламському русі очікує країну. Низка експертів вважає, що ПСС скоріше віддасть перевагу коаліції з меншістю світських партій і рухів, аніж – із очікуваною більшістю в парламенті салафітів. Суттєві корективи в розстановку сил внесе економічна ситуація АРЄ, що з часу революції в країні погіршується. Адже на фоні постійних протестних виступів на Тахрірі та інших майданах країни; зростаючої міжконфесійної ворожнечі та гонінь на коптів (які так палко підтримують салафіти), у країні наростає криза через скорочення дотацій вартості пального для промисловості, що загрожує підвищенню цін на 75%. Дотації щорічно обходилися державі в 11,3 млрд. дол. США, яких у бюджеті більше немає. А якщо буде задоволено вимогу салафітів ввести в дію «сухий» закон навіть у туристичних зонах Єгипту та заборонити немусульманським жінкам з'являтися на узбережжі Червоного моря у відкритих купальних костюмах, то на третій статті доходу – туристичній, можна буде поставити крапку. Звичайно, ще залишиться основна стаття доходу АРЄ – податок на проходження суден Суецьким каналом. А у Вашингтоні не забувають, що Єгипет найбільша за населенням (80 млн. людей) і найвпливовіша в арабському світі країна, територією якої прокладено Суецький канал – головний шлях супертанкерів, навантажених нафтою для США. Тож логічно повернутися до сумнівів, висловлених на початку статті: хто є ініціатором єгипетської революції? Тим паче, що низка експертів-арабістів розділяє думку впливового сходознавця О. Воловича в тому, що останні події важко назвати революцією з огляду на суттєве зовнішнє втручання.

Сирія підрахувала збитки від міжнародних санкцій

Збитки від міжнародних санкцій щодо Сирії становлять 4 млрд. доларів. Про це, як повідомляє SANA, заявив міністр нафти країни Суфіан Алау. Він також додав, що санкції призвели до масової нестачі побутового газу, а також товарів першої необхідності. Міністр повідомив, що дефіцит газу та палива, викликаний міжнародними санкціями, спричинив стрибок цін на них. Сирійці шикуються в довгі черги по всій країні, щоб придбати ці товари. Видобуток газу покриває лише половину попиту, додає агентство.

На кінець травня щодо режиму Асада діяли санкції Євросоюзу, США та Ліги арабських держав. Американська влада заблокувала доступ деяких сирійських компаній і чиновників до своєї фінансової системи. ЄС увів заборону на експорт сировини, що призвело до зниження нафтовидобутку в Сирії.

Тим часом країна шукає нових партнерів серед держав, що не приєдналися до санкцій. Суфіан Алау заявив, що у вівторок у порту Сирії причалив венесуельський танкер з 35 тис. т палива. Ведуться переговори з Росією про підписання довгострокового контракту на постачання газу й палива. Алау уточнив, що його держава має кілька контрактів, виконання яких забезпечить країну газом до кінця 2012 року. Однак контрагенти не виконують своїх зобов'язань через санкції. Влада також намагається налагодити імпорт природного газу з Алжиру та Ірану.

За повідомленнями інформаційних агентств

Чи зможе Україна диверсифікувати джерела постачання газу за рахунок Туркменістану?

Анна МЕЛЕНЧУК, студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, член Наукового товариства студентів та аспірантів

It is very important for Ukraine to find other sources of gas because our country depends on Russian gas that has a monopoly on our market.It will be very convenient and much cheaper to transport gas from Turkmenistan. The problem is that Russia is not interested in such cooperation because in such a way it may lose it`s monopoly on Ukrainian market. By the way there are no alternative ways of getting gas from Turkmenistan except for Russian transport system. So the possibility of transporting gas from Turkmenistan is low but still it is and in order to get the agreement with Turkmenistan we have to find consensus both with Russia and Turkmenistan.

У зв'язку зі значною залежністю України від постачання газу з Російської Федерації питання диверсифікації джерел постачання є надзвичайно актуальним, коли йдеться про забезпечення енергетичної безпеки країни. Не останню роль у проектах диверсифікації відіграє туркменський газ, контракт на постачання якого закінчився ще у 2006 році. Тодішній президент Сапармурат Ніязов висунув претензії Україні щодо невчасної оплати за газ і наполягав на обговоренні цього питання в тристоронньому режимі – за участю Росії як транзитера. Українська влада тоді так і не змогла домовитися про прямі постачання, унаслідок чого основним постачальником блакитного палива з Туркменістану стала посередницька компанія РосУкрЕнерго, а у 2009 р. єдиним – «Газпром». Варто зазначити, що безпосередньо середньоазіатський газ в Україну ніколи не надходив, хоча двосторонні домовленості з Туркменістаном були. На сьогодні існують проекти газопроводів в обхід Російської Федерації, але поки що вони не реалізовані.

Як відомо, Туркменістан володіє другими за обсягами запасами газу в СНД. Відповідно, можна визначити основні інтереси Ашгабата у сфері газопостачання та проекти, що вже реалізуються або можуть бути реалізовані в газотранспортній сфері:

• розбудова газового сектору Туркменістану для становлення статусу крупного міжнародного постачальника;

• мінімізація залежності від Росії під час експорту власного газу;

• закріплення позитивного іміджу держави як надійного партнера та розширення співробітництва з провідними державами світу;

• забезпечення експорту до Китаю як потужного ринку збуту;

• перехід на ринкові ціни продажу газу;

• залучення іноземних інвестицій.

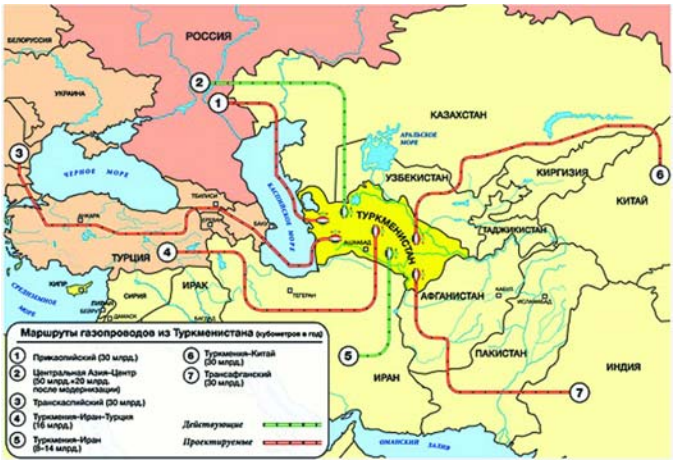
Отже, можливості та перспективи Ашгабата в постачанні газу на сьогодні виглядають так:

Східний напрямок – Туркменістан – Узбекистан – Казахстан – Китай (Азійський газопровід). Будівництво газопроводу завершилося у 2009 році. Згідно з домовленістю з Китаєм протягом 30 років Туркменістан планує постачати 65 млрд. куб. м газу на рік, узгоджено всі питання з будівництва другої лінії газової магістралі. Як бачимо, у цьому питанні Китай перегнав амбітні європейські проекти з будівництва транскаспійського газопроводу та «Набукко».

Північний напрямок – Туркменістан – Казахстан – Росія (Прикаспійський газопровід). Проект передбачає реконструкцію існуючого газопроводу Окарем – Бейнеу, що сполучає туркменські газові родовища з магістраллю Середня Азія – Центр (САЦ), а також самого САЦ. Сторони досягли домовленості про фінансування та будівництво «Газпромом» нових магістральних газопроводів зі сходу країни, облаштування родовищ і про збільшення потужності туркменської ділянки Прикаспійського газопро-

воду до 30 млрд. куб. метрів. Газопровід досі не збудовано, а постачання газу з Туркменістану до Російської Федерації здійснюється по магістралі Туркменістан – Центр (побудованій ще за часів СРСР), пропускна здатність якої – 33 млрд. куб. м на рік.

Західний напрямок – Туркменістан – Каспійське море – Азербайджан – Туреччина – Європа (Транскаспійський газопровід), із приєднанням до газопроводу «Набукко». Магістраль на ділянці Баку – Тбілісі – Ерзурум уже функціонує, проте з приводу морської частини проекту є розбіжності, оскільки це досить складне питання, яке напряму залежить від статусу Каспійського моря як внутрішнього моря і яке вимагає узгодження позицій усіх держав, що входять до відповідного каспійського регіону. Стосовно нашої держави, то нещодавно на зустрічі з Президентом Азербайджану Прем'єр-міністр України заявив, що наша країна готова вкласти 790 млн. євро, але лише в разі побудови відгалуження до СПГ-терміналу в грузинському порту Кулеві, звідки газ до України потраплятиме морем.

Ще одним цікавим проектом, реалізація якого запланована на 2015 рік, є газопровід «Схід–Захід», що може стати гідною відповіддю проектам «Газпрому» «Північний потік» і «Південний потік», оскільки він обмежить посилення Росії на європейських ринках енергоресурсів, протиставивши її газові туркменський. Ашгабат, який не має ні імперських, ні ядерних амбіцій, – набагато вигідніший партнер для країн Європи, ніж Росія чи Іран. Залишається лише з'ясувати, чи достатньо запасів газу, щоб заповнити новий газопровід і традиційний «Північна Азія – Центр», а також згадуваний вище потужний китайський напрямок експорту.

Інший проект, що розроблявся у 2005 р., мав назву «Білий потік» і полягав у будівництві газопроводу з Туркменістану через Азербайджан у грузинський Супсі, а потім, по дну Чорного моря, через Крим у напрямку Євросоюзу. До речі, цей проект активно обговорювався за часів прем'єрства Ю. Тимошенко, яка розглядала потік як можливість заміщення посередника РосУкрЕнерго, що займався постачанням туркменського газу в Україну, хоча ідею так і не було реалізовано.

Південний напрямок – Туркменістан – Афганістан – Пакистан – Індія (Трансафганський газопровід). На думку автора, ураховуючи ситуацію в Афганістані, проект ще не здійснюватиметься.

Ашгабат сьогодні активно співпрацює з Китаєм у газовій галузі. У 2011 р. було підписано угоду про збільшення впродовж чотирьох років постачання газу до Китаю у розмірі 65 млрд. куб. м на рік. Цей факт викликає занепокоєння, адже запаси найбільшого родовища «Південний Іолотань» становлять приблизно 13-21 трлн. куб. м газу. Також Туркменістан розглядає Європу як майбутнього партнера та може домовитися з ЄС про будівництво Транскаспійського газопроводу, що дасть змогу постачати газ європейцям у значній кількості. У разі збільшення ціни на газ та низької платоспроможності Києва цілком імовірно, що Ашгабат вважатиме за краще отримувати стабільну оплату й стабільні закупівлі з боку китайців, а у перспективі – і європейців.

Україна зацікавлена в туркменському газі з кількох причин. По-перше, це конкуренція РФ, що є на сьогодні монополістом, і зменшення залежності від постачання російського газу. По-друге, за підрахунками експертів, туркменський газ обійдеться Україні в меншу суму. По-третє, певна диверсифікація, хоч і незначна, відповідатиме національним інтересам нашої країни в питанні безпеки. Досить згадати лише 2009 р., коли Україна, отримавши поступки в газовому питанні, продовжила термін базування Чорноморського флоту РФ на своїй території.

Історія постачання туркменського газу до нашої держави розпочалася з 1992 р.; у 1994 р. обсяги досягли 28 млрд. куб. м; до 2002 р. здійснювалося постачання приватною російською компанією «Ітера», що навесні 1999 р. стала головним оператором із його транспортування та реалізації за північним маршрутом: Туркменістан – Узбекистан – Казахстан – Росія – Україна. У 1999 р. «Ітера» продала в Україну 3,5 млрд. куб. м туркменського газу, у 2000 р. – 27,8 млрд. куб. метрів.

Оскільки наприкінці 90-х рр. газова сфера в Російській Федерації була передана в безпосереднє розпорядження держави, у

2001 р. підписано міжурядову угоду між Україною та Росією про те, що здійснювати транзит туркменського газу в Україну буде тільки «Газпром». Але незважаючи на це, у 2002 р. було створено ще одну приватну компанію, яка займалася постачанням туркменського газу до України. EuralTransGas була по суті ще однією складною тіньовою схемою постачання газу з Туркменістану. Уже у 2004 р. між «Газпромом» і «Нафтогазом України» було створено посередницьку компанію РосУкрЕнерго, засновниками якої виступили ОАО «Газпром» і Centragas Holding AG (компанія Д. Фірташа, зареєстрована у Швейцарії). РосУкрЕнерго стала фактично черговою тіньовою схемою українських і російських бізнесменів. Уже у 2006 р. у зв'язку з першою хвилею українсько-російської газової війни Київ не підписав вчасно протокол про постачання газу на 2006 р., оголосив, що колишній договір денонсований і потрібно знову про все домовлятися. Одночасно не вдалося укласти відповідний контракт на 2006 р. із Туркменістаном, що було спричинено заборгованістю та невиконанням зобов'язань української сторони перед Ашгабатом. Невдоволенням останнього, звичайно ж, скористалася Росія, зафрахтувавши увесь туркменський газ, адже постачання цього блакитного палива здійснюються ще газотранспортною системою СРСР. Ставши практично господарем туркменських вуглеводнів, Кремль почав диктувати умови цій країні як щодо обсягів закупівель, так і ціни. Саме тому Ашгабат так зацікавлений у проектах Транскаспійського, Трансафганського газопроводів, «Набукко», «Схід–Захід» тощо.

Україна потребує близько 60 млрд. куб. м газу на рік. У 2011 р. наша держава імпортувала майже 45 млрд. куб. м, із яких 40 млрд. куб. м – із Росії, інші 4,8 – із Середньої Азії, а саме, з Туркменістану компанією Ostchem Holding. На думку автора, таку вигідну можливість отримувати дешевший газ (за словами експертів, нижче на 15-20%) Дмитро Фірташ отримав унаслідок створення компанії РосУкрЕнерго, яка завдяки зусиллям колишнього прем'єр-міністра вже не є посередником у відносинах між «Нафтогазом» та «Газпромом» (до речі, 30 березня ц.р. пройшли перші слухання за позовом Ю. Тимошенко до РосУкрЕнерго з метою оскарження рішення Арбітражного суду в Стокгольмі). Дешевший газ, який Д. Фірташ отримував до лютого цього року (згідно із заявою Юрія Бойка, Ostchem Holding не отримує газ із Туркменістану через високі ціни), потрібен бізнесменові для забезпечення хімічних підприємств, власником яких він є: «Рівнеазот» (Рівненська обл.), «Азот» (Луганська обл.), концерн «Стирол» (Горлівка, Донецька обл.) і «Азот» (Черкаси). Крім цього, Ostchem Holding у 2011 р. постачала газ на Одеський припортовий завод. Отже, Україна таки отримувала туркменський газ, але виключно завдяки зусиллям українського бізнесмена, який володіє Group DF (The Firtash Group of Companies) і безпосередньо для якого вигідним є туркменський дешевший газ.

Україна зацікавлена в отриманні туркменського газу, який міг би скласти конкуренцію монополії «Газпрому» на українському ринку. Можливості Туркменістану й потужності газопроводів Росії дають змогу прокачувати в нашу країну 5-10 млрд. куб. м газу на рік. При цьому вартість туркменського газу, із урахуванням транспортної складової, була б на 15-20% нижчою нинішньої ціни російського. На початку 2012 р. ціна останнього для України становила 516$ за тис. куб. м мінус 100 $ у рамках Харківських угод.

Найімовірніше, що Київ зміг би домовитися з Ашгабатом про вартість 250$ за тис. куб. м, до речі, за такою ціною Китай купував газ минулого року. Додавши до ціни палива приблизно 73$ за транзит, урахувавши ставку транзиту територією України (2,89$ за тис. куб. м на 100 км) і довжину транзитних газопроводів Туркменістану, Узбекистану, Казахстану та Росії (приблизно 2500 тис. км), можна обчислити остаточну ціну туркменського газу на східному кордоні України: 323$ за тис. куб. метрів. У такому разі є очевидною як економічна доцільність, так і політична. Однак варто врахувати той фактор зростання ціни та попиту на паливо, тому цілком імовірно, що Туркменістан не погодиться на таку цінову формулу.

Перешкодою на шляху диверсифікації енергопостачань є Російська Федерація, яка проводить активну політику обмеження Європи від альтернативного постачання газу з Туркменістану. Варто згадати лише угоду з Ашгабатом щодо закупівлі газу зростаючими обсягами термін на 25 років. Якщо ці угоди й надалі виконуватимуться, то за цей період із наявних розвіданих запасів у Туркменістані, а це приблизно 2,86 трлн. куб. м, буде видобуто 2 трлн. куб. метрів. Зміцненню контролю Росії над постачанням газу з Туркменістану в Європу й Україну сприяє також відсутність альтернативних маршрутів. Усе це дає змогу РФ наблизитися до монополізації європейського газового ринку, обмежити яку, збудувавши газотранспортний коридор в обхід її території, ці постачальники зможуть лише за суттєвої підтримки Європи. Навряд чи «Газпром» захоче втрачати один із найбільших ринків збуту свого газу, розді-

ливши його з Ашгабатом.

Нещодавній візит Президента Туркменістану Гурбангули Бердимухамедова відродив надію української влади на пряме постачання газу, без посередництва Росії.

Як зазначалося вище, Ашгабат зацікавлений у тому, щоб «Газпром» не лише збільшив закупівлі туркменського газу, як це передбачалося 25-річним контрактом 2003 р., а й розблокував його прокачування по своїй газотранспортній системі до європейських країн-споживачів. Саме тому Туркменістан вбачає у цьому проекті стратегічним партнером Україну. А українське керівництво, своєю чергою, використовує Ашгабат у газовому протистоянні з Москвою.

Президент Віктор Янукович на зустрічі з Туркменбаши зазначив, що Київ зацікавлений співпрацювати з Ашгабатом у паливно-енергетичному комплексі, зокрема, видобутку і транспортуванні природного газу.

У ході переговорів ішлося про готовність України брати участь у проектах, пов'язаних із розробкою газових родовищ, надавати обладнання вітчизняного виробництва. Віктор Янукович назвав цікавою та важливою для нашої країни й участь у будівництві другої лінії газопроводу «Малай – Багтиярлик» (складової газопроводу Туркменістан – Китай) та «Схід – Захід».

Окрім цього, Президент України говорив про готовність брати участь у модернізації 5-го енергоблоку Марийської електростанції, бажання продовжувати постачання українського устаткування для її будівництва.

У Туркменістані підтверджено величезні запаси газу, однак є великі невивчені території. Ашгабат неодноразово пропонував Києву взяти участь у їх розвідуванні та розробці. Однак завжди поставала проблема браку коштів, яких не вистачає на розвідування власних родовищ, а подекуди й на технології, як наприклад, на континентальному шельфі Чорного моря. Безумовно, небажання Росії втратити монопольне становище на українському ринку також гальмувало такі проекти.

Отже, покращення відносин із Ашгабатом відкриває можливість отримати туркменський газ за цінами, які, цілком можливо, будуть нижчими від російських. Проблема в тому, що єдиний шлях, через який сьогодні туркменський газ може потрапити в Україну, – це російська газотранспортна система.

Очевидно, що для «Газпрому» наша країна – дуже великий ринок збуту газу, саме тому Росія не має наміру поступатися ним. На сьогодні важливо зацікавити РФ у транспортуванні туркменського газу до нашої держави. Звичайно, можна припустити, що Україна могла б самостійно отримувати туркменський газ без транзиту територією Російської Федерації. Цілком можливим виглядає проект побудови газопроводу «Схід-Захід», що з'єднує великі газові родовища в східній частині країни з Каспійським узбережжям. Далі можна було б прокласти гілку від газопроводу Баку – Тбілісі – Ерзурум до Чорноморського узбережжя Грузії, збудувати там завод зі скраплення природного газу й термінал із його транспортування, а на українському узбережжі Чорного моря – термінал-регазифікатор. Але треба враховувати проблему нестачі коштів і політичний тиск Російської Федерації. Саме тому такий проект, на жаль, не є реалістичним.

У будь-якому разі українській стороні доведеться домовлятися як із Туркменістаном, так і з РФ. А ефективність цих домовленостей уже залежатиме від політичної волі, переконливості та цілеспрямованості української влади в цьому питанні.

Список використаних джерел

1. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / А.К. Шидловський [та ін.]; ред. А.К. Шидловський, М.П. Ковалко; НАН України, Підприємство «Укренергозбереження». – К. : Українські енциклопедичні знання, 2001. – 400 с.: іл. –Бібліогр. : С. 394-395.

2. Внешняя политика Президента Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедова [текст] : хроника событий / Главное архивное управление при Кабинете Министров Туркменистана, Архивный фонд Президента Туркменистана ; ред. Д.Б. Бердыев [и др.]. – [Ашгабат] : [Туркменская гос. изд. служба], 2007. – 61 с.

3. Перспективы развития сырьевой базы нефтегазодобычи Туркменистана [текст] : материалы докладов науч.-практ. конф., октябрь 1994 г. / Институт нефти и газа ; отв. ред. Г. Наздженов. – Ашгабат : Ылым, 1995. – 116 с.

4. Паливно-енергетичний комплекс України. Основні проблеми та перспективи розвитку [текст] / О.С. Григор'єв. – К. : [б.в.], 1996. – 41 с.

5. Курс нейтрального Туркменистана. Речи, выступления и интервью Президента Сапармурата Туркменбаши [текст] / Турменистан. Президент (1990, Туркменбаши Сапармурат) ; сост. Ч. Атаев [и др.]; ред. Б.О. Шихмурадов, Е.А. Кепбанов. – Ашгабат : [б.и.], 1999. – 175 с.

Криза кризою, а екологія – пріоритет

Тетяна ПЕРГА,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник ІСЕМВ НАН України

Фінансово-економічна криза 2008-2010 рр., що є яскравим проявом кризи глобалізму, визнана однією з найгостріших протягом останнього століття. Наприклад, для Європейського Союзу вона стала найгіршою з часів Другої світової війни, адже ВВП у державах-членах ЄС скоротилося на 4%, а безробіття зросло до 10%. Аналогічні тенденції спостерігалися в усіх без винятку державах.

Розуміючи нагальність прийняття ефективних заходів із подолання кризи, передові країни світу одразу ж взялися розробляти більш відповідні до реалій сучасного розвитку антикризові стратегії та інструменти. І хоча, зважаючи на революційний характер глобальної економічної кризи, не всі вжиті антикризові заходи мали очікуваний ефект, усе ж на початку 2012 р. можна констатувати їх позитивні результати для багатьох регіонів і держав.

Вивчення передового досвіду антикризового законодавства має для України важливе значення, адже вжиті в країні на той час заходи були малоефективними й не сприяли стабілізації ситуації. Тому теоретичні засади та практичні результати найбільш успішних антикризових документів мають бути ретельно вивчені та враховані в процесі розроблення національної антикризової стратегії документів відповідного характеру.

Аналізуючи антикризове законодавство низки розвинених країн 2009-2010 рр., ми зробили висновок про появу кардинальних змін у підходах до формування документів концептуального та стратегічного характеру. Компаративний аналіз свідчить, що і Сполучені Штати Америки, і Європейський Союз уперше у своїй практиці ввели до складу антикризових пакетів комплекс екологічно орієнтованих заходів. Тому вже можна констатувати перехід політики ряду країн на новий щабель, в основі якого – формування екологічно орієнтованого економічного розвитку. Підтвердженням цього є те, що наріжними каменем екологічного вектора антикризової програми в передових країнах визнано заходи з підвищення енергоефективності.

Екологічна складова антикризового законодавства США

Так, в антикризовому плані США зі стимулювання національної економіки (так званому плані Обами) передбачено довгострокове інвестування в «зелені технологій» та аль-

тернативну енергетику. На розвиток відновлюваних джерел енергії виділено 150 млрд. дол. (19% загального обсягу антикризового фінансування) протягом наступних 10 років. До 2013 р. їх частка в енергетичному балансі США повинна становити 10%. Крім того, передбачається здійснення аукціонів серед компаній з купівлі лімітів на викиди шкідливих газів. Планується, що кошти від аукціонів підуть на фінансування розробок сонячної, вітряної та інших видів альтернативної енергетики. Очікується, що до 2050 р. викиди вуглекислого газу повинні бути на 80% нижчими рівня 1990 р. [1].

Екологічний фактор в антикризовому європейському законодавстві

Європейське співтовариство також намагається знайти шляхи подолання фінансової та економічної кризи. На думку країнчленів ОЕСР, одним зі шляхів є стимулювання екологічно орієнтованих («зелених») інвестицій. Так, на червневій зустрічі Ради ОЕСР на рівні міністрів (2009 р.) була прийнято Декларацію про «зелене зростання», в якій визначено, що стимулювання екологічно орієнтованих інвестицій може одночасно сприяти як піднесенню в короткостроковій перспективі, так і створенню необхідної інфраструктури для довгострокового функціонування нової моделі розвитку, за якої є можливим одночасне досягнення сталого економічного зростання, соціального добробуту та оздоровлення навколишнього середовища.

Взагалі антикризове законодавство, прийняте Європейським Союзом, ми вважаємо одним із найбільш ефективних та екологічно орієнтованих у світі, тому детальний аналіз його засад та уроків матиме для нашої країни практичну цінність, особливо зважаючи на процес невпинної інтеграції України до європейського простору.

Головними принципами, якими керувався ЄС у процесі розроблення антикризового законодавства, є розуміння викликів, які фінансово-економічна криза ставить як перед усім регіоном, так і перед кожною з держав-членів, і необхідність розроблення антикризового документа стратегічного характеру, який повинен орієнтуватися, в першу чергу, на довгострокові позитивні наслідки.

У контексті цього головними стратегічними цілями ЄС визнано:

- стимуляцію попиту та підвищення довіри споживачів;
- зменшення втрат людського капіталу;
- структурні реформи;
- підтримку інновацій та будівництво економіки знань.

Загалом весь комплекс коротко- та довгострокових цілей Євросоюзу можна умовно розділити на 2 головні групи: дії щодо стимулювання збільшення попиту в короткостроковій перспективі та відновлення довіри споживачів до бізнесу і короткострокові заходи з укріплення конкурентоспроможності ЄС у довгостроковій перспективі. Водночас, документ пронизаний розумінням того, що лише впровадження комплексу окреслених заходів матиме синергетичний ефект і позитивні наслідки.

Наголосимо, що всі зазначені стратегічні цілі Євросоюзу мають безпосередній чи опосередкований позитивний екологічний ефект різного масштабу, проте включення до Європейського плану відновлення досить витратної суто екологічної цілі – пришвидшення переходу до низьковуглецевої економіки – дає нам підстави зробити висновок, що в політиці ЄС уже з'явився незмінний стратегічний вектор, в основі якого – інтереси майбутніх поколінь і невпинний та цілеспрямований рух до підвищення конкурентоздатності регіону в середньо- та довгостроковій перспективі.

На позитивну оцінку заслуговує й той факт, що він узгоджується з новим концептуальним підходом Євросоюзу до свого розвитку – когезійною політикою, і продовжує її головні напрями, включаючи екологічний.

Політика когезії в умовах економічної кризи

Загалом політика когезії є чи не єдиним стабільним джерелом фінансування екологічної політики країн-членів ЄС із централізованого джерела, тому в умовах перманентної глобальної кризи її роль повинна суттєво зрости. На наш погляд, когезійні механізми мають важливе антикризове значення і заслуговують на більш детальне розроблення як повноцінних інструментів подолання глобальної економічної кризи.

Підтвердженням цього є той факт, що в рамках когезійної політики у 2007-2013 рр. на реалізацію екологічних цілей було виділено 50 млн. євро й, не дивлячись на складні економічні умови, окреслені завдання виконуються в повному обсязі. Із них близько 0,8 млн. євро інвестується у відновлювані джерела енергії, а 2,5 млн. євро – у допомогу підприємствам малого та середнього бізнесу для адаптування до екологічно орієнтованих процесів виробництва і менеджменту та створення екологічно орієнтованих продуктів. Загалом екологічна складова в когезійній політиці ЄС становить у середньому 55% (у 2002 р. – 49%, у 2008 р. – 58%).

Згідно з п'ятою доповіддю з економічної, соціальної та територіальної когезії по лінії цієї політики найбільшу допомогу на навколишнє природне середовище було надано Угорщині (0,8% ВВП), Болгарії (0,7% ВВП), Мальті та Литві (0,5% ВВП), Румунії (0,5% ВВП), Чехії та Словаччині (0,4% ВВП), Польщі (0,35% ВВП). Як бачимо, серед головних реципієнтів допомоги – транзитивні країни, що й не дивно, адже вони мають багато невирішених екологічних питань, які ще більше загострилися під час економічної кризи 2008-2009 рр. [3].

Разом з тим, як головне джерело фінансування державних і регіональних імператив політика когезії не в змозі забезпечити їх у повному обсязі, адже криза та посткризові проблеми створили та продовжують створювати додатковий тиск на місцеві бюджети. Тому нині, поряд із завданням більш активного переходу від політики вирівнювання соціально-економічного розвитку регіо-

нів до підняття рівня їх конкурентоспроможності, перед ЄС постало ще й завдання розширення джерел фінансування розвитку регіонів та субрегіонів, у тому числі за рахунок упровадження двох новітніх фінансових механізмів, наприклад, Risk Sharing Finance Facility для підтримки сектору досліджень (R&D) та the Loan Guarantee Instrument для стимулювання більшої участі приватного сектору в структурній модернізації.

Енергоефективність – наріжний камінь антикризового розвитку

З аналізу антикризового законодавства ЄС можна зробити висновок, що сутність екологічного чинника в європейських антикризових документах полягає у комплексі заходів з підвищення енергоефективності європейської економіки. Його складовими є:

1. Модернізація інфраструктури (в основному йдеться про транс'європейські енергетичні мережі та проекти широкосмугової інфраструктури, а на місцевому рівні – структуру енергетичних комплексів).

2. Підвищення енергоефективності в будівлях та прискорення виробництва і споживання «зеленої продукції» (дотримання стандартів з енергоефективності, енергосертифікації, перегляд операційних програм структурних фондів щодо збільшення інвестування енергоефективності, інноваційні фінансові моделі-фінансування переобладнання за рахунок економії коштів, зниження ставки ПЛД для екологічно чистих продуктів, упровадження додаткових стимулів попиту на екологічно чисті продукти, упровадження екологічних вимог до зовнішніх джерел живлення, режимів очікування, використання абонентських приставок та люмінесцентних ламп, розроблення заходів щодо товарів з високим споживанням енергії – телевізори, холодильники, пральні машини, кондиціонери тощо).

3. Зростання інвестицій у сектор R&D, інновації та освіту (на увагу заслуговують дві ініціативи: European green cars initiative, що передбачає широкі дослідження технологій та «розумної інфраструктури енергетики» для досягнення прориву у використанні поновлюваних і екологічно чистих джерел енергії та European energy-efficient buildings initiative, що має забезпечити зелені технології та розвиток енергоефективних систем і матеріалів у нових і відновлених будівлях, які радикально обмежують їх енергоспоживання та емісії CO_2.).

4. Боротьба зі змінами клімату Землі.

Щодо характеру дій, то всі антикризові заходи в рамках європейського Плану відновлення економіки можна об'єднати в такі групи:

1. Підтримка домогосподарств.

2. Збільшення державного інвестування (фінансування нових або вже існуючих проектів, які в основному стосуються інфраструктури).

3. Підтримка бізнесу.

4. Заходи щодо ринку праці [4].

Серед окреслених антикризових заходів, що були прийняті відповідно до Плану відновлення економіки, як на рівні ЄС, так і на рівні держав, виражений екологічний аспект мають перші дві групи, в основі яких лежить державне фінансування і в основному – у формі різних проектів з розвитку та модернізації інфраструктури. Однак Німеччина стала єдиною країною, в якій підвищення енергоефективності, попри надзвичайно складну ситуацію в єврозоні, стало пріоритетом політики 2008-2011 рр. (відповідно до рекомендацій Європейської комісії).

Проблеми державного інвестування в екологічній сфері

Як ми вже наголошували, суттєву частку у фінансуванні екологічних пріоритетів у ЄС становить державне інвестування, що загалом є позитивним фактом, особливо зважаючи на значну витратність цієї сфери та прибутковість у довгостроковій перспективі. Разом з тим, доцільно вказати і на ряд негативних наслідків, головним серед яких є зростання під час кризи 2008-2010 рр. у низці країн Євросоюзу дефіциту державного бюджету. Так, у 2009 р. всі держави-члени ЄС мали дефіцит держбюджету, а в деяких країнах (Ірландія, Іспанія, Греція та Велика Британія) ця цифра становила приблизно 10% ВВП. Середній дефіцит бюджету в країнах-членах Євросоюзу становив 6,9% ВВП, а акумульований борг державного сектору у 2010 р. – 73,5%, у 2011 р. – 83%.

Це призвело до гальмування державного фінансування ряду проектів, у тому числі, у сфері охорони довкілля. Так, державне фінансування проектів зменшилося до 35% у Латвії та Литві, до 20% – у Естонії та Ірландії, до 15% – у Болгарії [5].

Ми вважаємо цю тенденцію надзвичайно загрозливою, адже в умовах перманентної фінансово-економічної кризи, нове загострення якої ми спостерігаємо в Європі у 2011 р., країни-члени ЄС так чи інакше будуть змушені скорочувати всі соціальні, у тому числі, й екологічні програми, що вже відбувається в окремих країнах (Ірландія, Греція, Італія, Португалія).

Проблеми та перспективи залучення інвестицій

Не секрет, що глобальна економічна криза, й особливо 2008 р., призвела до скорочення інвестицій у нові проекти, в тому числі – екологічні й особливо – з оновлення енергетичної інфраструктури. Щоб розвивати стійку енергетичну інфраструктуру відповідно до стратегій розвитку та антикризових документів, уряди держав-членів ЄС мають виробити довгострокову енергетичну політику, яка сприятиме зростанню нових інвестицій у проекти енергетичної галузі.

Факти свідчать, що наслідки фінансової кризи все ще даються взнаки, у тому числі, в енергетичному секторі. Наразі залучення інвестицій у європейському регіоні є набагато більш складним завданням, ніж до кризи, оскіль-

ки фінансування енергетичних проектів кредитними організаціями помітно скоротилося. Однією з причин цього є те, що потенційні інвестори вже не настільки впевнені в інвестиційних перспективах енергетичного сектору європейського регіону.

Побоювання інвесторів очевидні й цілком зрозумілі. У 2008 р. промисловість відчувала брак енергії й інвестори активно брали участь у проектах, що давали змогу задовольнити зростаючий світовий попит на енергію. У кризовий та посткризовий періоди, коли він знизився, ці інвестиції можуть здатися малоперспективними і дещо недоречними. Тому на сьогодні спостерігається тенденція пріоритетного інвестування в довгострокові, більш надійні з точки зори інвесторів проекти, наприклад, у технології, що дають змогу підвищити енергетичну ефективність або оптимізувати інтеграцію поновлюваних джерел енергії в енергетичні мережі. Таким чином, енергетичні проекти, пов'язані з розбудовою чи модернізацією інфраструктури, відходять на другий план.

Створення сприятливих умов для інвестицій

Аналіз свідчить, що за довгострокового підходу інвестори враховують не лише ризики, а й динаміку науково-технічного прогресу та перспективи нових технологій. Тому вони орієнтуються, в першу чергу, на ті інвестиційні стратегії, які будуть універсальними навіть у період змін, а отже, базуватимуться на принципах сталого розвитку та враховуватимуть антикризові компоненти.

В умовах нинішнього фінансового клімату інвестиційні групи прагнуть брати участь у надійних, довгострокових проектах із великими термінами окупності, адже вони беруть до уваги ринкові тенденції, наслідки застосування довгострокових тарифів, існування механізмів, що сприяють розвитку торгівлі, антикризові компоненти тощо. А проблеми, зумовлені старіючою інфраструктурою, створюють додаткові перешкоди для залучення нових інвестицій в енергетичні проекти регіону, оскільки збільшують ризики й терміни окупності.

Тому нагальним завданням, що постало сьогодні перед урядами всіх країн, і не лише європейських, є створення з урахуванням окреслених факторів, привабливих інвестиційних умов, й особливо – у сфері енергетичної інфраструктури, зважаючи на тісний зв'язок цього аспекту з антикризовими механізмами.

Особливо гострою ця проблема є для країн Центральної та Східної Європи, транзитивних країн. Адже система передачі та розподілу енергії в пострадянських країнах дуже стара, у середньому їй понад 30 років. У зв'язку з браком фінансування за останні три десятиріччя регіон так і не побачив більшості сучасних досягнень у галузі підвищення енергетичної ефективності та оптимізації екологічних показників. Тому він потребує термінової модернізації енергетичної інфраструктури. Це стимулює як Європейський Союз, так і окремі держави-члени ЄС створювати сприятливі умови для залучення

інвестицій, необхідних для цієї модернізації. Не менш важливим є той факт, що енергетичні мережі в цьому регіоні не передбачають можливості легкої інтеграції альтернативних джерел енергії. Такі країни, як: Польща, Угорщина, Румунія і Чеська республіка – знаходяться в пошуку механізмів, які дадуть можливість досягти довгострокового балансу, що й відображено у прийнятих антикризових документах і планах.

Окрім цього, не менш важливим аспектом є трансформація менталітету правлячих еліт та громадянського суспільства транзитивних країн у бік екологізації та пов'язування природоохоронних аспектів із якістю життя, а відповідно – і сталого розвитку.

Таким чином, нині екологічний фактор усе більше інтегрується до всіх сфер нашого життя та розглядається як важливий антикризовий компонент. Разом з тим, зростаюча вразливість світу внаслідок перманентної економічної кризи призводить до обмеження екологічних інвестицій і змушує держави більш активно шукати моделі розвитку, що відповідають потребам часу.

Список використаних джерел

[1] Електронний ресурс: http://obama.3cdn.net/8335008b3be0e6391e_foi8mve29.pdf: Barak Obama's plan to stimulate the economy.

[2] Електронний ресурс: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/SustainableDevelopment/RPM2011/first/ece.astana.conf.2011.6.r_rev.1.pdf: Сьома Конференція міністрів «Навколишнє середовище для Європи», Астана, 21-23 вересня 2011 р.

[3] Електронний ресурс: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf: A European Economic Recovery Plan. – Communication from the Commission to the European Council. – COM(2008) 800 final. – Brussels, 26.11.2008.

[4] Електронний ресурс: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/pdf/5cr_part4_en.pdf: Fifth report on economic, social and territorial cohesion: Investing in Europe's future. European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union. – 2010.

[5] Електронний ресурс: http://ec.europa.eu/research/index.cfm?pg=newsalert&lg=en&year=2009&na=ppp-310309

Глобальні проблеми економології

Олександр ВАСИЛЬЄВ, головний науковий співробітник ІСЕМВ НАНУ, доктор технічних наук

В основі концепції оптимального виживання людства знаходяться три взаємопов'язані сфери життя суспільства: екологія, економіка, соціальні процеси. Тим часом у системі внутрішньодержавних і міжнародних відносин більша частина XX ст. минула під знаком домінування ринкової економіки за не зовсім пріоритетної ролі людського фактора. Усіх проблем ринок не вирішує перш за все тому, що це тільки частина економіки, а економіка здійснюється в рамках культури. Якщо ринок переважає над усім іншим, нація втрачає життєздатність, оскільки в культури і ринку різні цілі. Перша націлена на виживання суспільства та людини. Другий – на отримання максимального прибутку, що є можливим лише за прискореного марнотратства природних ресурсів, що призведе до деградації природи та загибелі людства.

Проблеми екологічного прогнозування особливо актуальні нині, коли відбувається неминуча, у зв'язку зі збільшенням чисельності людства, перебудова природи, її перетворення для господарських потреб. Так, на межі екології й економіки виникла економічна екологія – так звана економіка з підрозділами економіки природокористування, екологічного планування тощо.

Екологічні проблеми в наш час стали також предметом зовнішньої політики, адже екологія та політика в деяких випадках є неподільними. Питання водних ресурсів, захисту лісів, промислових викидів обговорюються на рівні президентів і голів урядів держав. Шляхи вирішення глобальної екологічної проблеми – зміни клімату, що тісно пов'язана з проблемами світової економіки, на порядку денному всього світового співтовариства як розвинених держав, так і країн, що розвиваються.

Економія та клімат. Нині є загальновизнаним, що економічна діяльність людства шкодить глобальному кліматові. У 1989 р. глави G7 на щорічній зустрічі визнали необхідність прийняття всесвітньої конвенції щодо глобальних кліматичних змін. У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро на Конференції з навколишнього середовища і розвитку було підписано Рамкову конвенцію ООН щодо змін клімату (РКЗК). Її основною метою є стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, за якого не виникало б небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему, у терміни, достатні для природної адаптації екосистем до змін клімату. РКЗК набрала чинності 21 березня 1994 р., окресливши загальні контури існуючої проблеми. Умови реалізації її рішень сформульовано пізніше в рамках так званого Кіотського протоколу. На сьогодні Протокол ратифікували понад 190 країн (фактично всі, окрім США). Цей документ (До-

даток В) зобов'язує розвинені країни та країни з перехідною економікою скоротити або стабілізувати викиди парникових газів протягом 2008-2012 рр. у порівнянні з 1990 роком. Зокрема, ЄС має скоротити викиди на 8%, Японія і Канада – на 6%. Росія та Україна зобов'язалися зберегти середньорічні викиди на рівні 1990 року. Найбільш суттєва проблема діючого Протоколу в тому, що він не містить зобов'язань щодо низки провідних на сьогодні учасників світової економіки – Китаю й Індії (як країни, що розвиваються, не увійшли до Додатка В), а також США, які не ратифікували Протокол. Ці обставини стали одним із основних аргументів критиків Кіотського протоколу, які небезпідставно стверджують, що його виконання мало допоможе в боротьбі з кліматичними змінами.

Нині під егідою ООН триває розробка так званої посткіотської угоди, спрямованої на подальшу боротьбу з негативною зміною клімату. Угоду має бути прийнято у 2013 р., що передбачає більш серйозні цілі стосовно зниження викидів. Черговий етап переговорів відбувся у грудні 2009 р. у Копенгагені, де саміт не привів до підписання якихось зобов'язуючих документів, але не зупинив подальшої діяльності щодо регулювання клімату і сприяв її глобальному переформатуванню. У цій сфері змістились акценти: від розвинених країн до країн, що розвиваються; від ринку вуглецевих викидів до фінансового механізму з широким використанням нових інструментів і залученням приватного бізнесу; від США в ізоляції до їх ролі лідера й головного джерела тиску на Китай та Індію з метою їх залучення до зменшення парникових викидів і активної участі в переговорному процесі. Китай зміг досягти своєї цілі в Копенгагені в напрямі того, щоб національні заходи із запобігання зміні клімату не стали предметом міжнародної експертизи, якщо вони не потребують міжнародного фінансування.

Позиція країн, що розвиваються, на сьогодні не є достатньо конструктивною. Розвинені країни були основними виробниками викидів у XX ст., але з кожним роком цього століття це твердження втрачає актуальність, зокрема, протягом 1971- 2007 рр. на країни, що розвиваються, припадало близько 45% усіх викидів, у т.ч. на Китай – 12%. Разом з тим, рівень викидів на особу в більшості країн, що розвиваються, є значно меншим, ніж у розвинених країнах. Виключенням є держави Близького Сходу, де вони вже достатньо високі. Заможним країнам Перської затоки теж треба сплачувати за викиди, незважаючи на статус країн, що розвиваються.

На сьогодні кожна держава вирішує проблему зміни клімату, виходячи зі свого бачення проблеми в розумінні необхідності здійснення відповідних кроків і в очікуванні підписання загальної угоди. Так, Китай має намір зменшити викиди вуглекислого газу на одиницю ВВП на 40-45% до 2020 р. порівняно з 2005 р.; Індія заявила про відповідне зниження на 20-25%.

Такі заходи доповнюють енергетичну політику цих країн і мають продемонструвати їх налаштованість на вирішення проблеми кліматичних змін, готовність до подальшого діалогу. Але основна причина подібних рішень пов'язана не з кліматичними проблемами, а із національною енергобезпекою в рамках диверсифікації енергобалансу цих країн.

Багато держав, у тому числі Індія й Китай, роблять акценти на енергоефективності та збільшенні використання відновлюваних джерел енергії. Так, в Індії Національний план дій у сфері зміни клімату передбачає зменшення енергомісткості економіки на 20%, введення в дію до 2020 р. геліоелектростанцій загальною встановленою потужністю 20 ГВт. До 2020 р. в Китаї частка відновлюваних джерел енергії в енергобалансі країни має досягти 15%, а до 2050 р. – 40%. Серед пріоритетних напрямів – вітроенергетика, до 2020 р. потужність вітрових електростанцій планується довести до 100 ГВт. У зв'язку з високою залежністю від вугілля в електроенергетиці, спалювання якого призводить до підвищення шкідливих викидів, Китай активно впроваджує екологічні технології в цій галузі.

Питання зміни клімату безпосередньо перетинаються з економічними у сфері енергетики, адже саме з нею пов'язаний основний обсяг антропогенних викидів (близько 60%). Політика держав і міждержавних об'єднань щодо їх скорочення буде одним із основних факторів у процесі прийняття рішень. Енергетичні стратегії провідних країн світу виходять із необхідності скорочення викидів парникових газів, із якими асоціюється антропогенна зміна клімату. Слід також узяти до уваги, що низка країн ставить за мету забезпечення енергетичної безпеки й потреби в енергії для подальшого економічного та соціального розвитку. Усі розвинені держави та най-

більші країни, що розвиваються, надали пропозиції стосовно зниження або обмеження викидів, які оцінюються на 2020 р. на рівні 5 млрд. т вуглекислого газу.

Наших знань уже достатньо для здійснення превентивних заходів, які співпадають з пріоритетами національного розвитку, але ще не вистачає, щоб надати політиці зниження викидів пріоритету перед цілями соціально-економічного розвитку. У цілому держави керуються принципом обережності, намагаються підготуватися до найгіршого в плані адаптації до нових умов і до можливих вимог максимально обмежити викиди.

З погляду наукового співтовариства – кліматологів, екологів і фахівців суміжних галузей, що входять до Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), для вирішення проблеми антропогенної зміни клімату до 2050 р. потрібно знизити глобальні викиди парникових газів у 2 рази від рівня 1990 року. Як перший крок учені запропонували зменшити викиди розвинених країн до 2020 р. на 25-40%. Ідеться про обмеження зростання глобальної температури на два градуси як противагу загрозі її підвищення на шість градусів порівняно з доіндустріальним рівнем у середині XIX століття.

Остаточна угода має складатись із трьох частин: політична структурна основа; пакет фінансових заходів; перелік практичних кроків, схвалених усіма регіонами, щодо скорочення викидів. Політична основа повинна містити більш серйозні зобов'язання розвинених країн щодо різкого скорочення викидів, які доповнювались би згодою країн, що розвиваються, суттєво розширити національні заходи з пом'якшення наслідків зміни клімату. Для позитивних змін у цьому напрямі розвиненим державами необхідно активізувати передачу кліматично прийнятних технологій країнам, що розвиваються, на основі їх спільного використання за ефективної схеми фінансування. Країни, що розвиваються, наполягають на тому, що розвинені держави як головне джерело нинішніх кліматичних проблем, мають створити умови для повноцінного розвитку цих країн та надавати їм додаткову пряму фінансову допомогу для зменшення загроз катастрофічних кліматичних змін.

У Копенгагенській угоді передбачено вагому допомогу: 30 млрд. дол. на 2010-2012 рр. та до 2020 р. зростання до 100 млрд. дол. на рік. Розвиненими країнами засновано «Копенгагенський зелений кліматичний фонд» для фінансування заходів зі зменшення викидів, припинення зведення лісів, передачі екологічних технологій країнам, що розвиваються. Це має доповнити кошти, що виділяються на боротьбу з бідністю, охорону здоров'я тощо.

Переговори в рамках посткіотської угоди демонструють, наскільки важко державам досягати домовленостей і приймати рішення, що зачіпають їх економічні інтереси. У практиці міжнародних переговорів є приклади успішного досягнення консенсусу. Зокрема, йдеться про Монреальський протокол стосовно речовин, що руйнують озоновий шар. Світове співтовариство проявило солідарність у питаннях заборони на ловлю китів і використання ресурсів Антарктиди.

Успіх може бути досягнутий, якщо поставлене завдання не вступає в протиріччя з фундаментальними параметрами економічного розвитку. Окрім того, важливо, щоб моніторинг дотримання угоди був достатньо простим, а контроль ефективним. Коли ж майбутня міжнародна угода торкається навіть окремих галузей економіки, переговори просуваються дуже повільно. Як приклад можна навести тривалість переговорів у рамках СОТ.

На сьогодні рівень екологічної свідомості суспільства в розвинених країнах достатньо високий, люди згодні частково жертвувати своїми економічними інтересами заради вирішення екологічних проблем. Однак не можна сказати, що політики і населення розвинених держав здатні в найближчій перспективі поступитися економічними інтересами своїх країн заради загальносвітових екологічних викликів. Тому не слід очікувати революційних зрушень у напрямі боротьби з негативними змінами клімату. У першу чергу мають з'явитись і поширитися різні вуглецеві збори у світовій торгівлі як інструмент економічного тиску на окремі держави, зокрема, країни, що розвиваються.

Економогія та вичерпання ресурсів. Будь-яке розширене виробництво рано чи пізно починає гальмуватись обмеженням ресурсів. Глобальна проблема нині полягає в тому, що людство підійшло до ресурсних обмежень. Основних причин цього є дві. Перша – нерівність у споживанні ресурсів Землі. Друга – зростання населення планети. Якщо сучасні тенденції збільшення чисельності населення, індустріалізації, забруднення природного середовища, виробництва продовольства та вичерпування ресурсів триватимуть, то протягом цього століття світ наблизиться до межі зростання. Нинішню ситуацію можна змалювати як кризу цивілізації, однією зі складових якої є екологічна.

Окрім підсистеми «ринок», усередині системи «людина – природа» функціонує та забезпечує своє виживання також підсистема «гроші». Вона є дуже потужною, оскільки сучасні гроші, завдяки відсотковій ставці, можуть лише

зростати, при цьому за експоненціальним законом, примушуючи наздоганяти себе все інше: виробництво, споживання, забруднення.

У рамках більшості політекономічних теорій вважається, що природні ресурси невичерпно. Це лежить в основі прогресу, лібералізму та суспільства споживання. Основна ідея ринкової економіки полягає в тому, що ринок розподіляє обмежені ресурси відповідно до визначеної через ціну переваги більшості споживачів. Але останнім часом фінансова система фактично перейшла на обслуговування самої себе. Можливість взагалі не вкладати кошти у виробництво, а займатися спекуляціями: купівлею та перепродажем акцій, облігацій, заставних, призвели до того, що фінанси відірвалися від реальної економіки та повсякденного життя людей. Економіка слідом за фінансами також ставить своїм головним завданням отримання максимального прибутку. Тобто вектори інтересів людської популяції та фінансової системи практично спрямовані в різні сторони.

Заможна частина людства (приблизно 15% населення) споживає понад третину поживних речовин і більше половини енергії, що виробляється у світі, водночас близько чверті мешканців планети голодує. При цьому загальна чисельність населення зростає, а світова економіка потребує все більшої кількості сировини. Слід зауважити, що в умовах дефіциту ресурсів (джерел речовини й енергії), якщо початкові параметри рівні, виживають лише ті підсистеми, які найбільш оптимально пристосовані до таких умов. А це означає, що за екологічної кризи шанси на виживання мають не найбільш розвинені системи, а найбільш економні. Водночас, є можливою катастрофа через подальше зростання віртуально-фінансового хаосу та руйнівний ефект доларової бульбашки, що раптово лопнула.

Людство у своєму споживанні вже перейшло пороговий рівень господарської ємності Землі, що дорівнює менше 1% загального обсягу продукції біосфери. Природного потенціалу планети не достатньо для підтримки як існуючих видів економічної діяльності, так і систем життєзабезпечення, від яких залежить цивілізація. На сьогодні приріст світової економіки за рік становить близько 2%, але він дорівнює всьому обсягові світового виробництва за XVII сторіччя.

США та інші розвинені крани ОЕСР давно вийшли за межі ємності свого власного економічного простору та споживають усю господарську ємність, у формуванні якої відіграють велику роль не лише чужі землі, а й позадержавний простір (світовий океан, глобальна атмосфера). Біосфера простору, що розміщується за межами національної юрисдикції, поглинає величезну частку відходів антропогенної діяльності, у створенні яких провідне місце займають розвинені країни. США, що мають близько 5% населення, поглинають приблизно третину всіх споживаних планетою світових ресурсів. Якщо американську модель розвитку використовуватимуть Індія та Китай із їх понад двомільярдним населенням, настане планетарна катастрофа.

Економічне зростання для країн, що розвиваються, буде практично заблокованим, якщо розвинені країни збережуть чи збільшать свій рівень споживання. Це, у свою чергу, посилить процес розшарування світового співтовариства за критерієм якості життя населення, поляризації багатих держав, які споживають не лише свою, а й глобальну екологічну ємність, і бідних країн, які борються за виживання та є постачальниками сировини й резервуарами відходів діяльності розвинених держав. Неминучим наслідком такого розвитку стане загострення злиденності, міжнародних протиріч, напруженості та конфліктів, включаючи силові.

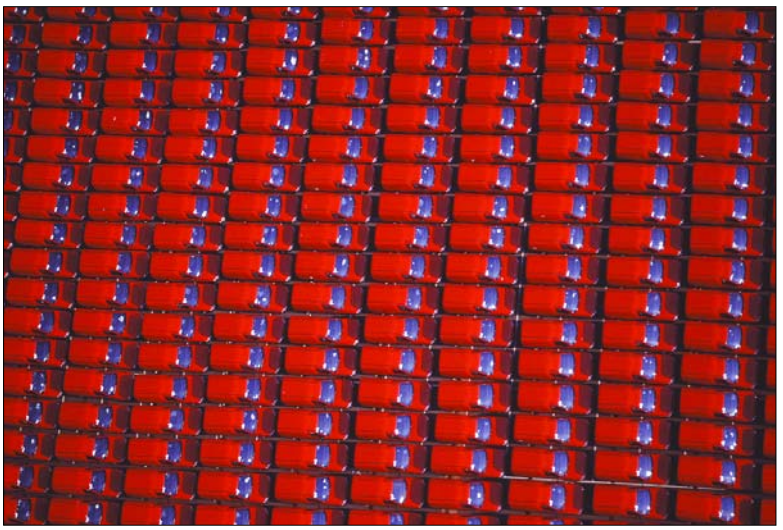
Людство за останні кілька десятиріч зростає на 2% за рік, подвоюючись кожні 35 років, а виробництво продуктів харчування зростає на 2,3%, подвоюючись кожні 30 років. Щороку все важче забезпечити збільшення сумарного врожаю, оскільки пов'язане з ним споживання енергії зростає на 5% за рік, подвоюючись кожні 14 років, а споживання води зростає на 7%, подвоюючись кожні 10 років, виробництво добрив – на 7%, а ядохімікатів – на 10%. Це зростання забезпечується екстенсивним використанням запасів сировинних ресурсів, накопичених за всю попередню історію біосфери, що є обмеженими та невідновлюваними.

Із зростанням цін на сировину та вичерпуванням родовищ для видобування ресурсів необхідно все більше коштів, тому все менше їх залишається для вкладення в наступне зростання. Відповідно, наступає час, коли капіталовкладення вже не можуть компенсувати вичерпування ресурсів, що спричиняє руйнування індустрії, енергетики, транспорту, а також системи послуг і сільгоспвиробництва.

Шлях тієї технологічної цивілізації, в основі якої лежить використання хімічної енергії речовин, добігає кінця. Величезна проблема людства – нестача енергії, хоча використовуваний обсяг не перевищує однієї десятитисячної частки енергії, що надходить на Землю від Сонця. Щодня витрачаються не-

відновлювані ресурси: вугілля, нафта, газ. Протягом одного року людство спалює величезну кількість викопного палива, на утворення якого природа витратила мільйони років. Загальне споживання енергії у світі зросло з 20 ТДж у 1900 р. до приблизно 400 ТДж нині. За структурою споживання первинної енергії 35% припадає на нафту, 21% – природний газ, близько 23% – вугілля, видобування і спалювання якого завдає найбільше шкоди довкіллю, 7% енергії надають атомні електростанції, а на гідроресурси та інші відновлювані джерела припадає близько 14%. Обсяг споживання нафти в Україні становить 19%, природного газу – 41%, вугілля – 19%, урану – 17%, гідроресурсів та інших відновлюваних джерел – 4%.

Енергетика, що охоплює процеси видобутку, транспортування, перетворення та використання паливно-енергетичних ресурсів, є організаційно складною еколого-економічною та виробничо-технологічною системою, що активно впливає на довкілля. Характерна особливість цього впливу полягає в багатоплановості (одночасний вплив на різні компоненти навколишнього середовища: атмосферу, гідросферу, літосферу, біосферу та населення) і різноманітності характеру впливу (відчуження територій, спотворення ландшафтів, механічні порушення, хімічне та радіоактивне забруднення, теплові, радіаційні, акустичні та інші фізичні впливи). Ці негативні наслідки виявляються не лише в локальному та регіональному, а й глобальному масштабі.

Рівень енерегозабезпеченості кожної країни характеризується показником питомого споживання первинної енергії на одну особу (т.у.п./люд). Енергозабезпеченість України – 4,5 т.у.п./люд, що значно відстає від розвинених країн світу (США, ЄС, Японія), але випереджає рівень найбільш індустріалізованих країн світу, які розвиваються (КНР, Індія, Туреччина). Технологічний рівень країни опосередковано характеризується показником споживання електричної енергії на одну особу (кВтг/люд). Питоме річне споживання електроенергії в Україні – близько 3800 кВтг/люд, що у 2-3 рази нижче, ніж у розвинених країнах світу. Узагальнюючим показником ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів держави є питомі витрати первинної енергії на одиницю її валового внутрішнього продукту (енергоємність ВВП). На сьогодні енергоємність ВВП України становить 0,89 кг умовного палива на 1 долар США з урахуванням паритету реальної купівельної спроможності (ПКС), що у 2,6 раза перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу. Причиною високої енергоємності є надмірне споживання в галузях економіки енергетичних продуктів на виробництво одиниці продукції, що зумовлює відповідне зростання імпорту вуглеводнів в Україну. Висока енергоємність ВВП у нашій державі є наслідком суттєвого технологічного відставання в більшості галузей, незадовільної галузевої структури національної економіки. На відміну від промислово розвинених країн, де енергозбереження є проблемою економічної та екологічної доцільності, для України – це питання виживання. Низька енергоефективність стала одним із основних чинників кризових явищ в українській економіці.

Рівень розвитку енергетики має вирішальний вплив на стан економіки в державі, на вирішення проблем соціальної сфери та рівень життя людей. Згідно з найбільш оптимістичними прогнозами експертів за існуючих темпів зростання населення у світі й економіки глобальне енергоспоживання до середини XXI ст. подвоїться. Нині людство стало перед вибором: або виходити на новий рівень енергоспоживання за рахунок використання інноваційних енерготехнологій (наприклад, ядерно-воднев их) і підвищення енергоефективності, або стримувати використання енергоресурсів.

Однак, недостатність енергоресурсів не завжди є основним стримуючим фактором, інші можуть з'явитися раніше. Наприклад, вичерпання екологічної місткості повітряної оболонки Землі у зв'язку з емісією парникових газів, що є відходами вогневих технологій сучасної енергетичної бази світової економіки, може стати причиною завершення епохи цих технологій ще до вичерпання ресурсів нафти, газу вугілля тощо. Саме з таких позицій є сенс обговорювати перспективи розвитку атомної енергетики та необхідність її крупномасштабного розвитку, а також широке використання відновлюваних джерел енергії (у першу чергу, сонячної та вітрової).

Основною перевагою використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії (НВДЕ) є їх невичерпність та екологічна чистота, що сприяє поліпшенню екологічного стану і не призводить до зміни енергетичного балансу на планеті. Загальний річний технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії України в перерахунку на умовне паливо становить близько 80 млн. т.у.п., у тому числі

близько 60 млн. т.у.п – за рахунок освоєння альтернативних джерел енергії, 16 млн. т.у.п. – за рахунок використання позабалансових (вторинних) джерел енергії. Перспективними напрямами розвитку НВДЕ в Україні є біоенергетика, видобуток та утилізація шахтного метану, освоєння економічно доцільного гідропотенціалу малих річок.

Атомна енергія – поки що єдине перспективне джерело виробництва електроенергії з витратами, які забезпечують самоокупність АЕС при цінах на електроенергію, що задовольняють платоспроможний попит на неї. Ці електростанції – єдиний крупномасштабний засіб виробництва корисної енергії, що відповідає екологічним викликам часу. Світова спільнота доклала великих зусиль та витратила чималі фінансові ресурси на вироблення атомної енергетики. На сьогодні в 31 країні нараховується понад 440 діючих енергетичних ядерних реакторів загальною потужністю понад 370 млн. кВт. Частка атомної енергетики у світовому виробництві електроенергії – близько 17% і становить 2200 ТВтгод. На АЕС Франції виробляється 77,4% усієї електроенергії, що генерується в країні, Швеції – 52,4%, Україні – 47,3%, США – 21,9% та Росії – 13,1%.

Атомна енергетика дає змогу знизити викиди парникових газів. Один ГВт потужності АЕС щорічно економить 7 млн. т викидів вуглекислого газу. Не випадково, що саме Франція, на яку припадає суттєва частка функціонуючих у ЄС атомних електростанцій, досягла найбільших успіхів щодо викидів вуглекислого газу.

Говорячи про атомну енергетику та її перспективи, часто акцентують увагу на нинішніх технологіях, що використовують уран-235 (його вміст у природному урані менше 1%) як ядерне паливо. Тому атомна енергія з точки зору її забезпеченості ресурсами палива мало відрізняється від традиційних технологій, що спалюють органічне паливо. Лише після залучення всього ресурсу природного урану й торію можна говорити про практично необмежену сировинну базу та самозабезпечення атомної енергетики паливом.

Катастрофа на японській АЕС «Фукусіма-1», пов'язана із землетрусом і цунамі, нагадала про катастрофу на АЕС у Чорнобилі і призвела до чергового негативного ставлення громадськості до розвитку атомної енергетики в Європі, фактично залишивши незмінною стратегію побудови АЕС у багатьох країнах, зокрема, Індії, Китаї, Республіці Корея. Але на порядку денному є питання підвищення норм безпеки в ході їх проектування, будівництва й експлуатації, збільшення ролі МАГАТЕ на всіх етапах обґрунтування побудови та функціонування атомних електростанцій.

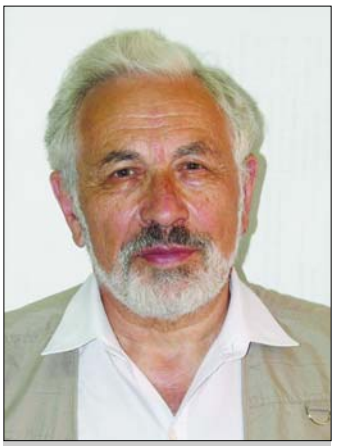
Актуальними стають питання розроблення реакторів нового покоління так званої природної безпеки, що унеможливлять аварії ядерних реакторів із розплавленням активної зони та викидами радіоактивних сполук в оточуюче середовище. Необхідними є глибокі науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи, що охоплюють увесь ядерно-паливний цикл від видобування уранової руди, виготовлення ядерного палива до переробки та зберігання опроміненого палива, захоронення ядерних відходів. Атомна енергетика отримає подальший розвиток і стане основою світової економіки, якщо людство вирішить кардинальні проблеми безпеки, відходів, нерозповсюдження ядерної зброї, економічної конкурентоспроможності на паливно-енергетичному ринку.

Безконтрольна ринкова економіка, навіть якщо йдеться про ринок природозахисних товарів і послуг, веде до вичерпання природних ресурсів, при цьому створюючи враження стабільного зростання і благополуччя. Механізм ринку не може безпосередньо слугувати розвиткові України шляхом залучення іноземного капіталу чи використання національного, адже необхідно свідоме економічне та соціальне планування, оскільки логіка закону максимального прибутку веде до інтервенції ТНК із небажаною деформацією економічної структури і консервацією сировинної відсталості країни.

Випередження темпів економічного зростання в Україні порівняно з темпами споживання первинних енергоресурсів має забезпечуватися шляхом досягнення світового рівня показників енергетичної ефективності промисловості й соціально-комунального сектору економіки та зменшення витрат енергоресурсів, що передбачає докорінні структурні зміни для створення малоенергоємної та малоресурсної економіки шляхом упровадження новітніх технологій.

Новітні інноваційні технології українських учених у забезпеченні захисту екології навколишнього середовища

Юрій КЛЕЙНЕР, професор Київського національного університету технологій і дизайну, лауреат державної премії України в галузі науки і техніки

Відповідно до концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України на період до 2017 року стратегічним пріоритетом промислового виробництва є «Розроблення енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів». Це стосується дуже відповідальної та необхідної галузі промисловості – виробництва хутра, шкіри, шкіряно-галантерейних виробів і взуття, у якій зайнято майже 20% працівників легкої промисловості.

Важливим є те, що розроблені фахівцями Київського національного університету технологій і дизайну інноваційні технологічні рішення зробили свій внесок у загальне покращення стану навколишнього середовища і якість води. Указані новітні технологічні розробки повністю відповідають вимогам «Директиви 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи», яка встановлює дії щодо політики захисту води, спрямованої на підтримання та поліпшення водного оточення країн Європейської Економічної Співдружності.

Загальна програма суттєвої перебудови шкіряно-взуттєвої галузі легкої промисловості, окрім реконструкції та технічного переоснащення існуючих підприємств, створення відновленої власної сировинної бази, передбачала розроблення принципово нових технічних рішень, що забезпечували б захист навколишнього середовища, тобто екологічно спрямованих технологій. Екологічні аспекти протягом останніх років є визначальними для вдосконалення та розроблення нових сучасних технологічних процесів шкіряно-хутрового, взуттєвого та шкіряно-галантерейного виробництв. Ця обставина стала підґрунтям упровадження науково-дослідних розробок у напрямі не лише створення новітніх ресурсозберігаючих технологій, а й таких, що зменшують обсяги викидів і скидів шкідливих реагентів, мінімізують утворення вторинних ресурсів – відходів, та ефективної їх переробки й утилізації.

Ураховуючи, що структурно-інноваційне вдосконалення виробництва стає визначальним чинником науково-технічного прогресу в Україні, у Київському національному університеті технологій і дизайну колективом авторів у складі д.т.н., проф. Данилковича А.Г.; д.т.н., проф. Ліщука В.І.; д.т.н., проф. Плаван В.П., д.т.н., проф. Касьяна Е.Є.; к.х.н.; старшого наукового співробітника Інституту проблем матеріалознавства імені І.М. Францевича НАН України О.Г. Жигоцького проведено широкомасштабні дослідження в цьому напрямі, результатом яких став цикл робіт під загальною назвою «Інноваційні технології виробництва шкіряних і хутрових матеріалів та виробів».

Ефективність технологій переробки шкур тварин у шкіру, зокрема, обумовлена рівнем проведення відмочувально-зольних і дубильних процесів, на яких в основному формується мікро- і макроструктура колагену дерми. У процесі переробки шкур тварин відбувається динамічне руйнування зв'язків між

волокнистими елементами білка на різних структурних рівнях його організації й виникнення нових зв'язків із застосовуваними екологічно шкідливими реагентами.

Підґрунтям для розроблення нових технологій у виробництві шкіряних матеріалів є колоїдно-хімічні перетворення колагену та кератину під час масообміну між зневолошувально-зольним розчином і неколагеновими компонентами шкур. Для цього встановлено закономірності структурних перетворень сировини залежно від складу лужного розчину, температури, режиму перемішування й тривалості обробки.

У ході вирішення поставленого завдання авторам вдалося вперше:

• запропонувати аналітичну модель процесу зоління шкіряної сировини, що ґрунтується на дифузійній теорії масообміну, розробити метод визначення коефіцієнтів дифузії зольного розчину в різні топографічні ділянки дерми та експериментально довести їх адекватність;

• розробити нову концепцію зневолошування-зоління сировини, що ґрунтується на специфічній ролі імунізації стержня волосу для його утилізації;

• теоретично обґрунтувати гіпотезу про суттєву роль меланіно-кальцієво-магнієвих структурних комплексів, що утворюються в процесі біосинтезу епідермісу;

• реалізувати математичну оптимізацію технології зоління сировини з урахуванням концентрації лужних реагентів і тривалості обробки на основі багатокритеріального підходу та мінімізувати витрати сировини на одиницю продукції.

На основі результатів проведених колоїдно-хімічних досліджень відмочувально-зольних процесів і структурних перетворень сировини вдалося розробити і впровадити в промислову практику низку екологічно орієнтованих ресурсозберігаючих технологій виробництва шкіряних матеріалів різного призначення. Особливу увагу при цьому приділено проблемі маловідходності технологічних процесів і заміні екологічно шкідливих хімічних матеріалів на матеріали меншої небезпеки, інтенсифікації шкіряно-взуттєвого виробництва та переробці його вторинних ресурсів.

Основна стабілізація структури колагену дерми відбувається під впливом дубильних сполук. На стадії дублення ламкий коллагеновий знезолений напівфабрикат – голина під впливом дубильних сполук перетворюється після видалення вологи на м'який, стійкий до гниття та дііі хімічних реагентів матеріал – шкіру. У традиційних технологіях хромового дублення ефективність використання дубильних сполук хрому становить близько 70%, а це означає, що значна його кількість залишається у відпрацьованих розчинах, рідких, твердих і напівтвердих відходах. Підприємства на практиці дуже часто не в змозі забезпечити необхідний ступінь очистки відпрацьованих розчинів і значна кількість екологічно шкідливих сполук хрому потрапляє зі стічними водами в природні водойми.

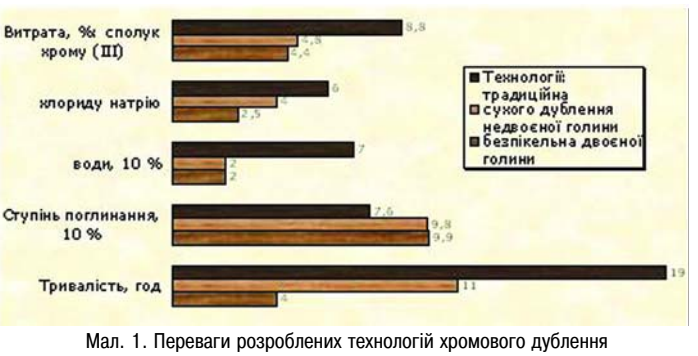
З метою зменшення екологічного навантаження на довкілля, у шкіряно-хутровому виробництві використано три базових напрями щодо мінімізації та відмови від використання хромового дубителя.

Авторами створено наукові основи процесів комбінованого дублення, що забезпечили розроблення безхромових і малохромових технологій органічно-мінерального дублення для випуску шкіри та хутра нового асортименту з високими експлуатаційними, споживчими і довговічними характеристиками зі зменшеним екологічним навантаженням на природне середовище. Інноваційні безхромові технології дублення напівфабрикату великої рогатої худоби і шкур овець дали змогу виробляти шкіри тривалої експлуатації, у тому числі ортопедичні та для використання при реставрації та відновленні об'єктів історичної та культурної спадщини, а також хутрові овчини медичного призначення у якості підстілок для лежачих хворих і лікування суглобів.

Упровадження розроблених технологій двостадійного зоління з утилізацією волосу в промислове виробництво було проведено після повної реконструкції діючого підприємства АТ «Чинбар».

Таким чином, упровадження у виробничу практику описаних вище результатів науково-дослідних розробок дало змогу досягти значних технологічних, екологічних і, відповідно, економічних результатів. При цьому, цикл відмочувально-зольних процесів шкіряної сировини скорочено у 2,0-2,2 раза, тривалість лужної обробки знижено з 44 до 19 годин; зменшено концентрацію кератину у відпрацьованих стоках у 30-40 разів. Розроблені технології мають також переваги на стадії дублення, що наведені на мал. 1.

Широке впровадження новітніх науково-обґрунтованих екологічно орієнтованих технологій виробництва шкіряних і хутрових матеріалів сучасного асортименту не лише сприятиме покращенню екологічного стану навколишнього середовища, а й забезпечить усебічне задоволення попиту споживачів на високоякісні шкіряно-хутрові матеріали та вироби на їх основі. У свою чергу, істотне оздоровлення екологічного стану підприємств сприятиме підвищенню життєвих стандартів в Україні, конкурентоспроможності підприємств шкіряної, хутрової, взуттєвої та шкіряно-галантерейної галузей легкої промисловості в сучасних умовах світової глобалізації.

Мал. 1. Переваги розроблених технологій хромового дублення

Режим і статус чорноморських проток:
дипломатичне протистояння останньої третини XIX – першої чверті XX століть

Рецензія на монографію: Машевський О.П. Проблема Чорноморських проток у міжнародних відносинах (1870 р. – початок 1920-х рр.) Олег Петрович Машевський. – Київ: Аквілон-Плюс, 2010. – 792 с.

Вячеслав ЦІВАТИЙ, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Історична освіта та самоосвіта на сьогодні займають особливе місце в процесі формування особистості сучасного дипломата та є одним із визначальних чинників розвитку суспільства у суперечливому, багатовимірному й мінливому світі. Історична складова світогляду особи покликана сформувати ціннісні орієнтації та переконання на основі особистісного усвідомлення досвіду історії, сформувати історичне мислення, яке забезпечує цілісне світосприйняття особистості у глобалізованому суспільстві, навчити творчо використовувати історичні знання і досвід. Історична освіта повинна дати знання про сутність людського суспільства, його минуле, які могли б стати основою для розуміння сучасного стану суспільства та можливих перспектив його розвитку. Вона покликана максимально використати виховний потенціал історичної науки для становлення гуманістичних, демократичних, патріотичних, політичних переконань громадян незалежної України.

Науковий доробок української історіографії збагатився фундаментальною монографією, що вийшла з під пера авторитетного історика О.П. Машевського. Робота написана на основі якісно нових підходів до розуміння історії міжнародних відносин, зовнішньої політики та дипломатії в останній третині XIX – першій чверті XX століття.

Її актуальність зумовлена необхідністю вивчення складних проблем міжнародних відносин, навколо яких точилася запекла боротьба провідних держав і потужних військово-політичних союзів, що мало важливий, часом визначальний вплив на перебіг подій світової історії. Таким конфліктним питанням було визначення режиму та статусу Чорноморських проток. Адже той, хто контролював ці стратегічно важливі водні артерії, мав можливість отримати переважаючі позиції в Східному Середземномор'ї й загалом змінити на свою користь співвідношення сил у європейській політиці. Саме тому чинник Проток суттєво впливав на формування, політику, дипломатію, інституціоналізацію та трансформацію провідних міжнародних союзів, унаслідок конфронтації яких виникла низка гострих дипломатичних і військових конфліктів у останній третині XIX – на початку XX ст. і зрештою вибухнула Перша світова війна (1914-1918 рр.), що стала закономірним результатом загострення суперечностей між найбільшими індустріальними державами.

Значимість дослідження цих подій посилюється тим, що українська дипломатія у своїй діяльності повинна враховувати досвід урегулювання гострих міждержавних конфліктів, зокрема в суміжних із нашою державою регіонах. Варто зважати на те, що нині безпека й економічні інтереси країн Чорноморського басейну залежать, зокрема, і від режиму судноплавства протоками Босфор і Дарданелли.

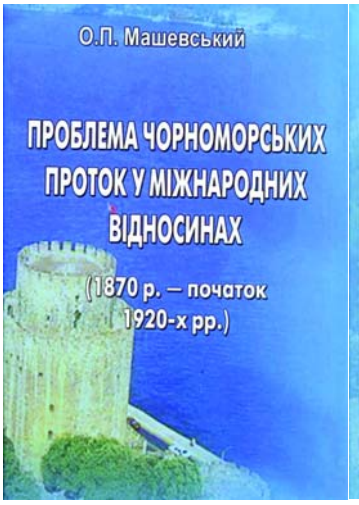
Монографія ґрунтується на солідному масиві архівних документів Архіву зовнішньої політики Російської імперії, Державного архіву Російської Федерації, Російського державного військово-історичного архіву. Крім того О.П. Машевський уперше в українській і закордонній історіографії проаналізував у контексті дослідження проблеми Чорноморських проток усю сукупність багатотомних офіційних публікацій британських, німецьких і французьких офіційних документів. Перелік джерел і наукових праць, опрацьованих під час написання монографії, нараховує 387 позицій.

Проаналізовано вплив проблеми визначення режиму та статусу Босфору і Дарданелл на кардинальну зміну системи міжнародних відносин на початку 1870-х років. Автор підкреслив, що російсько-прусська співпраця в період французько-німецької війни 1870-1871 рр. забезпечила Берліну зручні умови для розгрому Франції, а Росії – для скасування заборони на її військову присутність на Чорному морі, що передбачав Паризький трактат 1856 року. У дослідженні виявлено, що німецька дипломатія у 1870-1890 рр., використовуючи зацікавленість як Росії, так і західних держав

стосовно Проток, втягнула їх у систему міжнародних союзів, підконтрольних Берліну, і таким чином гарантувала домінування Німецької імперії в Європі в цей період.

На основі документальних джерел О.П. Машевський з'ясував значення суперечностей навколо Проток для переформатування системи міжнародних союзів у кінці 1890 рр. – на початку XX століття. У монографії переконливо доведено, що Франція використовувала прагнення Росії отримати підтримку в питанні Босфора та Дарданелл для створення російсько-французького союзу. Можна погодитися з висновками автора, що однією з причин формування російсько-французького союзу було прагнення Росії заручитися підтримкою Франції в питанні Чорноморських проток. Велика Британія у свою чергу, пообіцявши царському урядові під час переговорів 1906-1907 рр. допомогу в перегляді на його користь режиму судноплавства Чорноморськими протоками, отримала від нього значні поступки в Ірані, Афганістані й Тибеті, що прискорило укладення російсько-британської угоди 1907 року. Таким чином, на противагу німецько-австрійсько-угорсько-італійському Троїстому союзу формувалася російсько-французько-британська троїста Антанта.

У монографії простежено вплив боротьби за Протоки на дипломатичне протистояння цих двох потужних союзів під час гострих міжнародних криз 1908-1914 років. Автор встановив, що суперечності між країнами Антанти щодо Проток помітно послаблювали цей альянс у боротьбі з Німеччиною та її союзниками. Адже Лондон і Париж не надали Петербургу очікуваної допомоги під час його неодноразових спроб домогтися права на прохід лише російського військово-морського флоту Босфором та Дарданеллами. З'ясовано, що таке посилення впливу Росії було вкрай неприйнятним для Великої Британії та Франції, оскільки загрожувало їхнім інтересам у Східному Середземномор'ї. О.П. Машевський довів, що Німеччина активно використовувала такі протиріччя країн Антанти для дезінтеграції цього альянсу.

У дослідженні вперше всебічно показано значення боротьби країн Антанти та Четверного союзу за Чорноморські протоки для перебігу Першої світової війни. Автор виявив, що гострі протиріччя між Росією та її західними союзниками щодо контролю над Протоками значно погіршували їхні позиції під час війни, зокрема були однією з причин поразки Дарданелльської операції 1915 р., яка, у разі успіху, дала б змогу вивести з війни Османську імперію й забезпечити російській армії постачання вкрай необхідної їй зброї та боєприпасів. Діяльність американської дипломатії, що наполягала на свободі мореплавства, мала важливий вплив на визначення режиму та статусу Чорноморських проток. У період повоєнного врегулювання Велика Британія та Франція, унаслідок гострих суперечностей на Сході, не змогли запропонувати взаємоприйнятного рішення щодо врегулювання проблеми Проток, зрештою, погодилися на вимоги США про встановлення міжнародного контролю над Босфором і Дарданеллами.

Основні положення монографії були використані О.П.Машевським для підготовки докторської дисертації «Чорноморські протоки у політиці міжнародних союзів», яка була захищена 13 грудня 2010 р. на засіданні спеціалізованої ради Д 26.001.01 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

Монографія є значним внеском у наукове розроблення проблем історії, теорії та практики міжнародних відносин, зовнішньої політики й дипломатії останньої третини XIX – першої чверті XX століть. Вона може бути використана для підготовки узагальнюючих чи спеціальних праць із всесвітньої історії, у процесі написання аналітично-довідкових матеріалів, підручників, посібників із нової та новітньої історії зарубіжних країн, історії зовнішньої політики та дипломатії.

Робота написана яскравою, образною мовою, пробуджує творчу думку в читача, розкриває уроки й таємниці історії. Її із зацікавленням прочитають як науковці, так і пересічні поціновувачі дипломатичної історії.

Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв – 20 років Non Stop

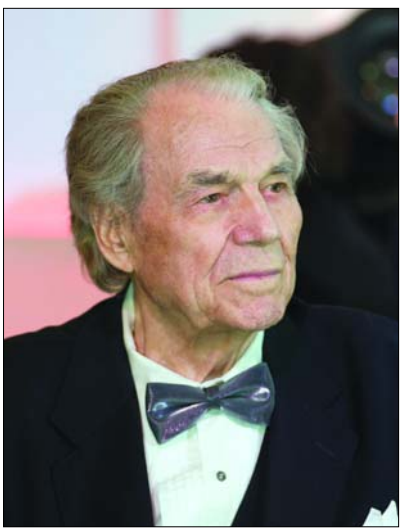
Генеральна дирекція з обслуговування іноземних представництв (ГДІП) створена 29 квітня 1992 року. Першочерговим завданням відомства стало забезпечення необхідних умов для діяльності дипломатичного корпусу відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 року. Щоб відповідати високим вимогам і запитам іноземних дипломатів, структура ГДІП постійно вдосконалюється. На сьогодні тут запропоновано широкий спектр послуг: автотранспортних, будівельних, бухгалтерських, кадрових, охоронних, ремонтних, сервісних, туристичних і юридичних. У складі ГДІП – 5 дирекцій і філія в Ялті.

У минулому номері ми розповідали про 20-річний ювілей Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв (ГДІП). Сьогодні – про урочисте святкування з нагоди цієї дати.

Урочисті заходи розпочалися 27 квітня в залі вченої ради за круглим столом із колегами з Росії, Білорусі, Китайської Народної Республіки, Соціалістичної Республіки В'єтнам, Монголії, Таджикистану, Киргизької Республіки, Грузії та прийманням у Дипломатичній академії при МЗС України, де відбулося нагородження працівників ГДІП. Увечері того ж дня в культурно-художньому та музейному комплексі «Мистецький Арсенал» на святкуванні були присутніми працівники Верховної Ради, Кабінету Міністрів, МЗС України, дипломатичного корпусу, загалом, близько тисячі осіб.

ГДІП – єдина компанія на українському ринку з багаторічним досвідом, що надає послуги іноземним представництвам. Постійні клієнти Генеральної дирекції – понад 70 посольств, 20 консульств, 17 міжнародних організацій, понад 1 тис. іноземних компаній і фірм, їх численний персонал та члени родин.

ГДІП вітає народний артист України Дмитро Гнатюк

Важко переоцінити важливість завдань, що покладені на цю організацію, і ступінь її відповідальності. Адже з досвіду співпраці з ГДІП іноземні дипломати часто складають свою думку про нашу країну.

Про це, зокрема, у своєму вітальному слові сказав Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Марокко в Україні Абдельжаліль Сауббрі. Від імені всього іноземного дипкорпусу він подякував співробітникам і особисто генеральному директорові Павлу Кривоносу за розуміння потреб іноземних представників і готовність вирішувати будь-які їхні проблеми сім днів на тиждень, двадцять чотири години на добу.

Не менш високо оцінили діяльність ГДІП і в українському МЗС. Заступник міністра Євген Микитенко подякував службовцям відомства та побажав їм подальших успіхів. Він передав вітан-

ня ювілярам від глави відомства Костянтина Грищенка.

Власною думкою про роботу дирекції поділився глава російської делегації – заступник начальника Головного управління з обслуговування дипломатичного корпусу МЗС РФ Володимир Кузнєцов: «Професіоналізм у нашій роботі – це, мабуть, найважливіше. Кажу як дипломат із 30-річним стажем. Мій особистий досвід дає змогу за одним поглядом визначити, яка підтримка потрібна іноземному дипломатові, у чому саме його потреба. У наших українських колег ця складова на найвищому рівні. А керівник ГДІП, Павло Олександрович Кривонос, для нас ще й дуже хороший, близький друг. Це саме той випадок, коли не особливо важливо, якого «кольору» влада в країні: «помаранчева», «червона», «синя» чи якась інша. Професіонал завжди залишається професіоналом».

Не забули у ГДІП і про тих, хто вніс свою частку в 20-річну історію успіху. До числа запрошених – а це близько 800 осіб – увійшло багато колишніх співробітників Генеральної дирекції. В урочистостях взяли участь і зарубіжні колеги – делегації з Росії, Білорусії, Узбекистану, Киргизії, Грузії, Таджикистану, Казахстану, В'єтнаму, Китаю, Монголії. Почесними гостями на святі стали Надзвичайні і Повноважні Посли Німеччини, Італії, Туреччини, Індонезії, Марокко, Пакистану, Естонії, Японії, Тимчасовий Повірений у справах Республіки Узбекистан, дипломати з інших країн.

Перед гостями виступили відомі співаки й артисти. Багато творів, що звучали іноземними мовами, присутні дружно підхоплювали та співали разом із виконавцями. Приміром, пісню «Go Down Moses», відому у виконанні Луї Армстронга.

У залі панувала невимушена атмосфера, що повністю відображала ступінь взаєморозуміння, яке ГДІП вдалося вибудувати у відносинах із представниками іноземного дипкорпусу за 20 років.

Інф. «З.С»

У рамках святкування 20-річчя ГДІП Надзвичайні і Повноважні Посли 37 іноземних держав, іноземні делегації з Росії, Білорусі, Китайської Народної Республіки, Соціалістичної Республіки В'єтнам, Монголії, Таджикистану, Киргизької Республіки, Грузії, представники Кабінету Міністрів, МЗС, КМДА та ГДІП на теплоході «Генерал Ватутін» відвідали могилу Т.Г. Шевченка у Каневі. Протягом дводенної подорожі високоповажні гості мали змогу побачити фантастичні краєвиди, унікальні архітектурні пам'ятки, піднятися на Чернечу гору та покласти квіти до підніжжя пам'ятника Кобзареві, ознайомитися зі зразками українського народного мистецтва. На галявині гості насолоджувалися традиційним узбецьким пловом, турецькими та іракськими солодощами, алжирським та французьким вином, що були люб'язно надані посольствами Узбекистану, Туреччини, Іраку, Алжиру та Франції. Любителі активного відпочинку пограли у футбол, волейбол, мінігольф, покатались верхи та порибалили на Дніпрі.

На фото: **традиційний хліб-сіль гостям.**

Поїздка до Переяслава-Хмельницького

Дирекція «Колцентр» ГДІП 19 травня 2012 р. провела одноденну екскурсію до легендарного Переяслава-Хмельницького, у якій узяли участь Надзвичайний і Повноважний Посол Ісламської Республіки Афганістан, Надзвичайний і Повноважний Посол Португальської Республіки з дружиною, а також співробітники Посольств США та Представництва Європейського Союзу. Дипломати здійснили захоплюючу подорож до квітучого Переяславського краю, із задоволенням відвідали музей видатного українського філософа-просвітителя Григорія Сковороди, де ознайомилися з цікавими фактами життя і творчості письменника, рідкісною колекцією старовинних книг, доторкнулися до сивого минулого українського народу в історичному музеї. Найбільші враження співробітники дипломатичних представництв отримали від перлини Переяслава — музею народної архітектури і побуту Середньої Наддніпрянщини під відкритим небом з його автентичними експонатами. Дипломати приємно та змістовно відпочили та помилувалися травневими переяславськими пейзажами.

Світова прем'єра рапсодії видатного українського композитора

Унікальна мистецька акція, присвячена 20-річчю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Казахстаном, відбулась у м. Астана 18 квітня 2012 року.

За спільної ініціативи Посольства України, МЗС Республіки Казахстан та Казахського національного університету мистецтв у столичному палаці мистецтв «Шабит» пройшов авторський вечір Героя України, народного артиста України, художнього керівника Київської опери, композитора Мирослава Скорика.

На концерті, за присутності М. Скорика, відбулась світова прем'єра рапсодії для скрипки та симфонічного оркестру, створеної українським композитором за мотивами опери «Киз Жибек» фундатора казахської класичної музики Є. Брусиловського.

Рапсодію виконала народна артистка Казахстану, ректор Казахського національного університету мистецтв Айман Мусахаджаєва та оркестр університету, яким диригував художній керівник симфонічного оркестру Львівської філармонії Айдар Торибаєв. Прозвучали також інші твори М. Скорика.

Виступаючи перед початком концерту, Посол України Олег Дьомін і заступник Міністра закордонних справ Казахстану Амангельди Жумабаєв відзначили, що склад учасників концерту та його програма символізують гармонійні взаємозв'язки української та казахської культур. Такі мистецькі акції, наголосив Посол України, є найкращим проявом «народної дипломатії» та слугують зміцненню традиційних відносин дружби між двома державами.

На концерті, що пройшов із великим успіхом, були присутні високопосадовці РК, керівництво депутатської групи дружби «Казахстан-Україна» Парламенту Казахстану, численні представники дипломатичного корпусу, бізнесових і мистецьких кіл, української громади та ЗМІ країни перебування.

Після завершення концерту видатному українському композиторові було вручено оксамитовий чапан – національне казахське вбрання, яке традиційно дарують почесним гостям країни.

Артем БАБАК